Kur'ân'ı Ahlâk ve Edebi Anlamak İçin

HUCURÂT SÛRESİ TEFSÎRİ

Zehra Eriş

İstanbul - 1434 / 2013

HUCURÂT SÛRESİ TEFSÎRİ

Kur'ânî Ahlâk ve Edebİ Anlamak İçİn

Zehra Eriş

كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْاٰنَ

Hz. Âişe (r.anha) dedi ki:
"O'nun ﷺ ahlakı Kur'an idi"
Müslim, Müsâfîrûn, 139

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.'ne aittir.
İzinsiz, kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Kur'ânî Ahlâk ve Edebî Anlamak İçİn
HUCURÂT SÛRESİ TEFSÎRİ
Zehra Eriş

Erkam Yayınları: 466
Kampanya Kitapları Yayın No: 12
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Kapak Tasarım: altınolukgrafik/Muzaffer ÇALIŞKAN
Mizanpaj: altınolukgrafik/Cafer YILDIRIM
ISBN: 978-605-302-052-3

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kampanya Kitapları Bir Erkam Yayınları Kuruluşudur.

Adres: İkitelli Org. San. Bölgesi Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No : 60/3/C
Başakşehir / İstanbul
Tel: (0 212) 671 07 07
http: www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

İTHAF

Evlatlarını yetiştirme uğrunda
çeşitli meşakkatlere katlanan
sabır âbidesi
edeb timsâli
biricik anneme
Rahmet-i Rahmân'a
nâil olması temennisiyle...

Yazar Zehra ERİŞ Hakkında

Evli ve dört çocuk annesi olan yazar 1964 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.

Asıl eğitimini ilim ve Fazilet Vakfı Kız Kur'an Kursunda son devrin âlimleri olan Mahmud BAYRAM Hoca, Fahreddin DİNÇKOL, Ali Fikri YAVUZ, Hüseyin Suudi ERDOĞAN, Nedim URHAN, Aynur MISIRLIOĞLU, Ayşe Gülden BAYO, Yahya Efendi dergâhının son postnişi Abdulhay Efendinin kızı Hatice Suat Hanım gibi pek çok kıymetli hocadan almıştır.

Açık öğretim lisesinden diplomasını aldıktan sonra Yüksek İslam Enstitüsü olarak girdiği Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1985 yılında mezun olmuştur.

Üniversite öğrenimine devam ederken aynı zamanda asıl eğitimini aldığı İlim ve Fazilet Vakfı Kız Kur'an Kursunda ders vermeye de başlamıştır.

Halen Kız Kur'an Kurslarında ve çeşitli kurumlarda derslerine ve seminerlerine devam etmekte olan yazar, yaklaşık onbeş yıldan berî Şifa-i Şerif Tefsîri dersleri vermektedir.

Yazar, eserlerini yazmaya 1987 yılından itibaren yirmi küsür kitaptan okuyup özetlediği tefsir notlarını derleyerek başlamıştır.

Yayımlanmış ilk eseri **"Kısa Sûrelerin Tefsiri**"dir.

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ - بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَحِيمْ

اَسْتَغْفِرُ اللَّهْ اَسْتَغْفِرُ اللَّهْ اَسْتَغْفِرُ اللَّه اَلْعَظِيمْ

اَلْحَمْدُ للَّهِ رَبِّ الْعَالَمِين وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سِيِّدِ الْمُرْسَلِينَ

سَيِّدِنَا وَرَسُولِنَا مُحَمَّدٍ ، وَ عَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَ اَتْبَاعِهِ أَجْمَعِينَ

اللَّهُمَّ عَلِّمْنَا مَا يَنْفَعُنَا وَانْفَعْنَا بِمَا عَلَّمْتَنَا. إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيم

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِيّ اَمْرِي ـ [1]

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي[2]

وَاُفَوِّضُ اَمْرِيّ اِلَى اللهِ اِنَّ اللهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ [3]

Taha, 20/114
Taha, 20/25-28
Mü’min, 40/44.

Önsöz

Bizleri imanın huzuruna ulaştıran, yaratılanların en şereflisi “insan” kılan, Hz. Muhammed’e ﷺ ümmet olmakla şereflendiren, Yüceler Yücesi Rabbimize hamd-u senâlar olsun.

Dünya hayatında örneğimiz, ahirette ise şefaat umudumuz, Hz. Muhammed’e ﷺ sonsuz salât-u selâm olsun.

Her harfi derya olan Kur’an-ı Kerim, okuyanlar ve anlamak isteyenler için rehberdir, işte bu rehberi hayatında yaşayan Rasûlullah’ın ﷺ *“Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretendir.”*[4] Hadis-i şerifinin manasıyla bizler de naçizane, Kur’an yolunda çalışmalarımızı sürdürmeye çalışıyoruz.

Elhamdülillah! Rabbimiz “Kısa Sûrelerin Tefsiri” adlı çalışmamızın ardından, “Hucurât Süresi Tefsiri” çalışmamızı da sizlere ulaştırmayı nasip etti.

İslâmî ahlak ve edebi, âdâb-ı muâşereti bizlere öğreten bu sûreden istifade edilebilmesi, ahirette sadaka-i cariye olması muhakkak ki gayretimizin en büyük sebebi ve en büyük arzumuzdur.

Yaşantımızdan Cenâb-ı Hakk’ın razı olması için Kur’ân-ı Kerim’in hayatımıza aksetmesi gerekmektedir. Ruhumuzu olgunlaştıracak, dünya hayatında bizi rûhen huzurlu kılacak, bizlere insan olarak nasıl bir edeb ve ahlakla davranmamız gerektiğini gösterecek olan yegâne sûre Hucurât Sûresi’dir.

Rabbimiz, saygıyı, edebi, âdâb-ı muâşeret-i, insanlar arası ilişkiyi, gıybetten uzak durmayı, takvayı, haşyet duygusunu bizlere Hucurât Sûresi ile öğretir.

Edebi öğreten bu sûrenin tefsirine, kırık mealin ardından âyetlerin toplu meali ile başlanmış; sûre kendinden önceki ve sonraki sûre ile münasebeti, konusu, muhtevası, nuzûl sebebi, âyetler arasındaki ilişkiler ve âyetlerden çıkan hüküm ve hikmetler gibi birkaç başlık altında incelenmiştir.

Sûre, âyet âyet ele alınarak âyetteki kelimelerin arapça kalıplarının incelenmesine hassasiyet gösterilmiş; bu arapça kelimelere ve diğer âyetlerdeki benzer kalıplarla gelen kelimelere aşinalığın artması ve daha kolay anlaşılabilmesi hedeflenmiştir.

Âyetler Peygamberimizin ﷺ hadisleri ile taçlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu eser hazırlanırken asr-ı saadetten günümüze pek çok tesfir eseri incelenmiş, yorumların derlenmesinde öncelik en mûteber ve güvenilir müfesssirlere verilerek hata yapmak ve vebal altında kalmaktan imtina edilerek şahsî yorumlardan olabildiğince uzak durulmaya çalışılmıştır.

Eserin hazırlanmasında benden maddî-manevî desteklerini esirgemeyen, eşime, eserin tashihi ve yapılan araştırmalar esnasında, kendilerine yeterince vakit ayıramamama rağmen notların derlenmesinde benimle birlikte gayret gösteren kızlarıma, askerde duaları ile beni destekleyen oğluma, aileme, dostlarıma, talebelerime teşekkürü bir borç bilirim. Allah (c.c) hepsinden râzı olsun.

Rabbimizin bizleri muhatap alarak İslâmî edep ve terbiyeyi öğrettiği Hucurât Sûresini her müslümanın okuması, anlaması uygulaması gerekmektedir. Temennimiz odur ki, Bi-lutfihî Teâlâ tamamlayabildiğimiz bu çalışmamız, tüm insanlığın Kur'anî edeb ile yaşayabilmesine vesile olur.

Rabbimiz, cümlemizi son nefesimize kadar "En faziletli sadaka" olan riyasız, gösterişsiz, sum'asız sadece rızâ-i ilahî için yapılan hizmetten ayırmasın. Bu çalışmamızı her zaman istifadeye açık ve sadaka-i cariye olmasını nasip eylesin.

ÂMÎN

Zehra ERİŞ
İstanbul-2013

HUCURÂT SÛRESİ KELİME MEÂLİ

İstanbul-2013

HUCURÂT SÛRESİ KELİME MEÂLİ

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

Allah-tan korkun | Rasûlü-nün | Allah'ın | huzur-unda | önüne geçmeyin | iman edenler | Ey

اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُوٓا اَصْوَاتَكُمْ

seslerinizi | yükseltmeyin | iman edenler | Ey | bilendir | işitendir | Allah

فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ

bağırdı-ğınız gibi | sözle | ona | bağırmayın | peygam-berin | sesinin | üstüne

بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

siz farkına varmadan | amelleriniz | boşa gider | birbirinize

اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ

işte onlar | Allah'ın | Rasûlü-nün | huzû-runda | seslerini | kısanlar | şüphesiz

الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

büyük | bir mükâfat | bağış-lanma | onlara vardır | takva ile | kalp-lerini | Allah'ın | imtihan ettiği

اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

akıl ermez çokları odaların arkasından sana bağıranlar şüphesiz kimselerdir

وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

kendileri için daha iyi elbette olurdu onlara çıkıncaya kadar sabretselerdi onlar eğer

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ

bir fâsık size getirirse İman edenler Ey çok merhamet edendir çok bağışlayan Allah

بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوٓا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ

topluluğa yaptığınıza sonra olursunuz bilmeden topluğa yoksa kötülük edersiniz araştırın bir haber

نَادِمِينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ

bir çok size uysaydı şayet Allah'ın elçisi içinizde vardır bilin ki pişman

مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ

kalplerinizde süsledi imanı size sevdirmiş Allah fakat sıkıntıya düşersiniz işlerde

وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ اُولٰٓئِكَ هُمُ

işte bunlardır isyanı fıskı ve küfrü size çirkin göstermiştir

الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

hikmet sahibidir herşeyi bilir Allah nimettir ve Allah'tan bir lütuf doğru yolda olanlar

وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ

saldırırsa şayet aralarını hemen düzeltin vuruşurlarsa müminlerden iki grup Eğer

اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيٓءَ

dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın ötekine ikisinden

اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ

adaletle aralarını düzeltin dönerse eğer Allah'ın emrine

وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٩﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ

müminler ancak adil davrananları sever Allah şüphesiz adaletli davranın

اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٠﴾

rahmete erdirilesiniz umulur ki Allah'tan korkun iki kardeşinizin arasını öyleyse düzeltin kardeş-tirler

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا

onlar daha iyidirler belki diğer bir toplulukla bir topluluk alay etmesin iman edenler Ey

مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ

kendilerinden onlar daha iyidirler belki diğer kadınları ne de kadınlar kendilerinden

وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ

fâsıklık bir isimdir ne kötü kötü lakapla çağırmayın kendi kendinizi ayıplamayın

بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿١١﴾

zulmedenlerdir işte bunlar tevbe etmezse kim imandan sonra

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ

zannın bazısı çünkü zannın çoğundan kaçının iman edenler Ey

اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ

sizden biriniz hoşlanırmı bazınızı bazınız çekiştirmesin birbirinizin kusurunu araştırmayın günahtır

اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

Allah'tan korkun işte bundan tiskindiniz ölmüş kardeşinin etini yemekten

اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ

bir erkekle sizi yarattık doğru- su biz insanlar ey merhamet edendir tevbe- yi çok kabul edendir Allah Şüp- hesiz

وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ

Allah yanında en değerliniz tanışma- nız için kabilelere milletlere sizi ayırdık bir dişiden

اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا

inandık bedevîler dediler haberdardır bilendir Allah şüphe- siz O'ndan en çok korkanınızdır

قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ

iman henüz yerleş- medi müslüman olduk deyin ancak iman etme- diniz deki

فِي قُلُوبِكُمْ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ

işlerinizden (amellerinizden) sizden eksiltmez ve Rasûlune Allah'a itaat ederseniz eğer kalplerinize

شَيْئًا اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا

iman eden müminler ancak merhamet edendir bağış- layandır Allah hiçbir şeyi

بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ

ve canlarıyla mallarıyla cihad edenlerdir şüphe- ye düşmeyen sonra Rasûlune Allah'a

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ

Allah'a öğretiyor musunuz de ki doğrular onlardır işte Allah yolunda

Meâlİ:

Rahmân ve Rahîm (olan) Allah'ın adıyla.

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.

3. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

4. (Resülüm!) Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.

5. Eğer onlar sen yağlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük

edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

7. Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

9. Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.

10. Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete erdirilesiniz.

11. Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.

12 Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? işte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.

13. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.

14 Bedeviler "inandık" dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama "Boyun eğdik" deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edenler.

15. Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve

canlarıyla savaşanlardır, işte doğrular ancak onlardır.

16. De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları bilir, yerde olanları da bilir Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

17. Onlar islâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

Hucurât Sûresi

Mushaftaki sıralamada kırk dokuzuncu, nuzûl sırasına göre yüz altıncı sûredir. Tahrim sûresinden önce, Mücâdele sûresinden sonra Medine'de nâzil olmuştur.

On sekiz âyettir. Yalnız يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِن ذَكَرٍ وَأُنثَى *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık…"*[5] âyetinin Mekkî olduğu hakkında İbn Abbas'dan (r.a) gelen bir rivayet vardır. Bu sûreden, "Mekke'de inmiştir" diye istisna edilen âyet-i kerimenin Mekkî olduğunu rivayet edenler; "Ey iman edenler..." diye başlayan buyrukların Medine'de; "Ey insanlar…" diye başlayan buyrukların ise Mekke'de indiğini kabul edenlerdir. Doğrusu ise böyle bir sınıflandırmanın her zaman kullanılamayacağıdır.[6]

Sûre, adını dördüncü âyette geçen الْحُجُرَاتِ *"Hucurât"* kelimesinden almıştır. Ev arapçada حُجْرَةٌ "hücre", çoğul olarak da حُجُرَات "hucurât" kelimesi ile ifade ediliir. Hz. Peygamber'in ﷺ evi ise dokuz odadan (hucurâttan) oluşmaktaydı.[7]

Bazı müfessirler bu sûreye ebedî terbiye hakikatlerini ve üstün medenî esasları kapsadığından "Ahlâk Sûresi", "Âdab Sûresi" isimlerini de vermişlerdir. Bu sûre âdab-ı muâşeret bakımından Kur'an-ı Kerim'in en kapsamlı sûresidir.

Nuzûl Zamanı

Sûrenin hem konularından hem de hakkındaki rivayetlerden, muhtelif zamanlarda nâzil olmuş, fakat konu beraberliği ve

benzerliğiyle bir araya toplanmış ilahi emir ve hükümleri içine aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca emir ve hükümlerin Medine döneminin sonlarında nâzil olduğu da anlaşılmaktadır. Mesela: İlk âyetlerle ilgili olarak müfessirlerin çoğu; Temim kabilesinden gelen heyetteki bazı kişilerin, Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) mübarek hanımlarının da bulunduğu odaların arkasından yüksek sesle çağırmaları üzerine nâzil olduğunu rivayet etmişlerdir. Bütün siyer ve islam tarihi kitabları bu heyetin gelişini hicrî dokuzuncu sene olarak haber vermektedirler. [8]

Sûrenin Kendinden Önceki Sûre İle Münasebeti

Fetih sûresinin son kısmında Allah Teâlâ mü'minleri kâfirlere karşı son derece sert ve çetin; kendi aralarında birbirlerine karşı ise alabildiğine merhametli, kendisine yönelik olarak rükû ve secde edenler olarak tavsif etmiştir. Ayrıca onlar için kendi katında -önceki kitablarda- onları medh-u senayı gerektiren bir saygınlık bulunduğunu *"İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur"*[9] cümlesiyle belirtip onlara büyük bir ücret vaad edince; bu sûrede de *"Derecelerinizi düşürecek olan, iyiliklerinizi yok edecek olan hareketlerde bulunmayın Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin"* (1.âyet) buyurmuştur.

Önceki sûrede (Fetih) Hz. Peygamber'in ﷺ tasvip ettiği sulhten (Hudeybiye), kâfirlerin anlaşmanın başına besmeleyi ve Hz. Muhammed Mustafa'nın ﷺ ismini ve peygamberliğini yazmaya yanaşmayışlarından söz etmiştir. Hâlbuki Allah Rasulü ﷺ kâfirlere bu hususta cevaz vermiş, mü'minlerde ise bu hususdan imtina etme temâyülü belirince Allah da onları takva sözü üzerinde durdurmuştur. [10] Bu sûrede de onlara umûmi manada "Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin", "Allah ve Rasûlü'nün emrettiği şeyleri aşmayın" buyurmuştur.

Bundan önceki sûrede kâfirlerle savaştan söz edilirken, burada bâğilerle (asilerle) savaştan söz edilmektedir.

Bundan önceki sûre, iman edenlerden söz ederek sona erdiği gibi bu sûre de "Ey iman edenler..." diye başlamaktadır.

Önceki sûrede Rasûlullah'ın ﷺ şanını yücelten buyruklar ihtiva edilmiştir. Bu sûrede de yine baş tarafında Rasûlullah'ın ﷺ üstün

şerefi dile getirilmektedir.

Fetih sûresinde mü'minlerin kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametli oldukları belirtilirken[11] Hucurât sûresinde peygamber ile mü'minler arasında ve mü'minlerin kendi aralarındaki ilişkilerin edebi zikredilmiştir. *"Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın..."* (6.âyet) *"Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin."* (10.âyet) *"Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın..."* (11.âyet) *"Zannın birçoğundan kaçının..."* (12.âyet) İşte bu âyetler, Hucurât sûresi ile Fetih sûresinin birbirini tamamladığını ortaya koyan gerçeklerdendir.

Fetih sûresi müslümanların giriştikleri savaşın Allah (c.c) tarafından desteklenerek zafere ulaştırılacağını; Hucurât sûresi de zafere doğru giderken izlenecek yolun âdabını ve hedefe doğru hareketi esnasında müslüman cemaatin âdabını beyan eder.

Hucurât sûresinden sonra gelen Kaf sûresi ise, ahiret gününü hatırlatarak öğüt vermektedir.[12]

Sûrenin Konusu: Müslümanlara ebedi terbiye hakikatlerinin ve üstün medeni esasların öğretilmesidir.

Sûrenin Muhtevası

İlk beş âyette; müslümanların Allah (c.c) ve Peygamber'i ﷺ hakkında göz önünde bulundurmaları gereken edeb ve saygı anlatılmaktadır. Mü'minler Hz. Peygamber ﷺ ile istişare edip onun hikmetli irşatlarına sarılmadan onun huzurunda herhangi bir görüş bildirmemeli veya hükme karar vermemelidir. *"Ey iman edenler! Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin"* (1.âyet) âyetinde O'nun yüce makam ve şerefli mevkiine saygı göstermek için mü'minlerin seslerini alçaltmaları istenir. O ﷺ, sıradan insanlar gibi değildir. O'na ﷺ karşı saygı ve hürmetle birlikte edepli davranılmalıdır: *"Ey iman edenler seslerinizi, Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin."* (2.âyet)

Daha sonra başka bir ahlak kuralını açıklar ki; o da erdemli toplumun temellerini sağlam bir şekilde atmak için gerkli olan genel terbiye kurallarıdır. Mü'minlere şâyialara kulak vermeyip, haberleri tam olarak araştırmalarını emreder. Güvenilir olmayan, ehliyetsiz, yalancılıkla itham edilmiş, ahlaksız, fâsık kimselerin naklettiği nice haberler büyük musibetlere sebep olmuş, kötü sonuçlar doğurmuş,

bölünmelere sebep olmuştur: *“Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın.”* (6.âyet)

Ayrıca sûre birbirine hasım kimselerin arasını düzeltmeyi ve zalimlerin düşmanlığını önlemeyi emreder. Müslümanlar arasındaki ilişkileri bozan, zedeleyen kötülüklerden müslümanların sakınması gerektiğini ısrar ve te’kitle vurgulayan emirlerle belirtir: *“Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin.”* (9.âyet)

Sûre insanlarla alay etmekten, birbirini kötülemekten, birbirlerine kötü lakaplar takmaktan, kötü zanda bulunmaktan, başkalarının hayatlarının gizli yönlerini araştırıp soruşturmaktan, arkadan çekiştirmekten, gıybetten sakındırarak güzel ahlak ve sosyal faziletlere davet eder. Gıybetten sakındırırken, onu hayret verici parlak bir ifadeyle yasaklar. Bu yasağı, ölmüş kardeşinin yanına oturup, onu dişleyen ve etini yiyen bir adam sûretinde tasvir eder. (11-12.âyetler)

Bunun ardından Cenâb-ı Hak, ırk ve soy imtiyazlarına darbe indirir. Bütün insanların tek bir asıldan yaratıldığını, millet ve kabîlelere ayrılmalarını övünmeleri için değil, tanınmaları için olduğunu bildirir. İnsanın insana ahlâk değerleri (takva) dışında bir üstünlüğünün olamayacağını, aksi bir iddianın ise sağlam bir temelinin olamayacağını insan mantığına yerleştirir.(13.âyet)

Sûre, imanı sadece dille söylenen bir söz zanneden ve gelip imanlarını Hz. Peygamber’in ﷺ başına kakan bedevileri anlatarak sona erer. Böylece imanın ve İslam’ın hakiki manası ve kâmil mü’minin şartları açıklanmış olur ki bu da; Allah ve Rasûlü’ne sağlam bir iman, amelî olarak Allah’ın emirlerini uygulamaya devam, ihlâs ve samimiyetle Allah yolunda canla malla mücadele etmektir. Kısaca: **Kâmil mü’min; iman, ihlâs, cihad ve salih ameli bir arada bulunduran kimsedir.** (15-18.âyetler)

Hucurât sûresi gerçek müslümanın edeplerini, ahlakî özelliklerini anlatan bir düstur mahiyetindedir. Bu sûre gelişiyle özellikle şunu gösteriyor ki; herhangi bir fetihten sonra en önce dikkat edilmesi gereken yön, iç düzenlemelere dikkat etmek ve fethedilen yeni memleket halkının İslam’ın feyz ve bereketinden istifade etmeleri için itaat ve terbiyelerine özen gösterilmesi meselesidir. Zira daha

öncede belirttiğimiz gibi Fetih sûresinde kâfirlerle, bu sûrede ise yol kesenlerle savaş zikredilmektedir.

Sûrelerin Tertibi

Bu sûreden itibaren olan sûrelere **“Mufassal Sûreler”** denir.

Hz.Ömer, Ebu Musa el-Eş’ari’ye şöyle yazmıştı: “Sabah ve öğlede “tıvâl-i mufassal”; ikindi ve yatsıda “evsât-ı mufassal”; akşam da “kısâr-ı mufassal” ile Kur’an oku…”[13]

Sûrelerin uzunluklarına göre tasnifleri şöyle yapılmıştır:

es-Seb’ut-Tıval: Fatiha’dan sonra gelen yedi uzun sûre

el-Miun: Âyetleri yüzden fazla olan sûreler,

el-Mesâni: Âyetleri yüzden az olan sûreler,

el-Mufassal: Kısa ve besmeleli fasılaları çok olan sûreler.

Mufassal, Kuran’ın yedisinin yedide birine denir. Çünkü besmele ile çok ayrılmıştır. Yahud fâsılaları çoktur. Ya da bunlarda mensuh pek azdır. Mufassalların birincisi Hucurât Sûresinden başlar.

Hucurât Sûresinden Buruc Sûresine kadar **“Tıvâl-ı mufassal”;**

Buruc Sûresinden Lem Yekun (Beyyine) sûresine kadar **“Evsât-ı mufassal”**

Lem yekun sûresinden sonraki sûrelere de **“Kısâr-ı mufassal”** denir.[14]

Fahreddin Râzi der ki: “Bu sûrede müminleri ahlakın en güzeline bir irşad bulunmaktadır. Bunlar beş kısma ayrılır. Bu sebeple sûrede beş kez يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا buyurulmuştur.

Mü’minlerin İrşad Edildiği Beş Ahlak

Allah’tan (c.c.) yana olan hususlar: *“Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmeyin”* (1.âyet)

Hz. Peygamber’den ﷺ yana olan hususlar: “*Seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin.”* (2.âyet) *“Rasûlullah’ın huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah’ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir.”* (3.âyet) *“Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.”* (4.âyet)

Fâsıktan yana olan hususlar: “*Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın.*” (6.âyet)

Hâzır olan müminlere ait olan hususlar: “*Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın.*” (11.âyet)

Gâib olan müminlere ait olan hususlar: “*Zannın bir çoğundan kaçının.*” (12.âyet)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

1- “Ey iman edenler! Allah’ın ve Rasulünün önüne geçmeyin. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, bilendir.”

Bu buyruk hakkında ilim adamları şöyle demişlerdir: “Araplar gerek Peygamber’e ﷺ hitaplarında, gerekse insanlara verdikleri lakaplarda katı idiler ve edeb ölçülerine göre de hareket etmiyorlardı. O bakımdan bu sûre üstün ahlâkî değerleri ve âdâba riâyeti emretmektedir.

[15] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا *“Ey iman edenler!”* ifadesi gibi, söze nida ile başlamak muhataplara gelecek hükme daha çok dikkat etmelerini ve onu kabullenip amel etmeye daha çok özen göstermelerini tembih içindir. Muhatabların iman ile nitelendirilmesindeki hikmet de, onları gayrete getirmek ve bu özelliğin istenileni yapmayı, onu ihlalden kaçınmayı gerektiren bir şey olduğunu bildirmektir.[16]

لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ***“Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmeyin.”***

Âyetin nuzûl sebebi hakkında birkaç rivayet vardır:

Buhârî’nin Abdullah bin Zübeyir’dan (r.a) rivayetine göre Beni Temim’den Rasûlullah’e ﷺ bir heyet gelmişti. Hz. Ebubekir (r.a): “Ka’ka b. Ma’bed’i onlara emir yap” dedi. Hz.Ömer (r.a) da: “Akra b.Haris’i emir yap” dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir (r.a) “Sırf bana muhalefet etmek istedin” dedi. Hz. Ömer (r.a) da “Hayır sana muhalefet etmek istemedim” dedi. Münakaşa ettiler, sesleri yükseldi. Bu sebepten bu âyetler (1-5.âyetler) nâzil oldu.[17]

Hasan’a göre bazı kimseler bayram namazını kılmadan ve Rasûlulullah’den ﷺ önce kurban kesmişlerdi. Peygamber ﷺ yeniden kesilmesini emretti, bu âyet indi.

Âyet “Yevm-i şek orucu” hakkında nâzil olmuştur. Bazı kimseler Ramazan ayı girmeden bu ayı oruçla karşılamak için Peygamberimiz’den ﷺ önce oruca başladılar da bunun üzerine bu âyet indi.

Katâde dedi ki; “Bazı kimseler ‘Keşke benim hakkımda, şunun hakkında, şöyle bir vahiy inse!’ diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.”

İbn-i Abbas’dan (r.a) gelen bir rivayete göre Âmiroğulları’ndan zannederek Süleymoğulları’ndan iki mü’mini öldüren müslümanlar hakkında nâzil oldu. Hâdise şöyle gerşekleşti: Peygamber ﷺ ashabından yirmidört kişiyi Âmiroğulları üzerine gönderdi. Onlar da o sırada bulamadıkları üç kişi dışında hepsini öldürdüler. Bu üç kişi kurtularak Medine’ye dönerlerken yolda Süleymoğullarından iki kişi ile karşılaştılar. Onlara neseblerini sorduklarında “Âmiroğulları’ndanız” dediler. Çünkü Âmiroğulları, Süleymoğullarından daha güçlü idiler. Onlar da Süleymoğullarından olan bu iki kişiyi öldürdüler. Süleymoğulları, Efendimiz’e ﷺ gelerek: “Bizimle senin aranda antlaşma olduğu halde bizden iki kişi öldürülmüş bulunuyor” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah ﷺ onlara diyet olarak yüz deve verdi.

Âlusi’nin kaydettiğine göre Rasûlullah ﷺ Medine’de oturmaya başladıktan sonra kendisine birçok yerden sefâret heyetleri geliyor, pek çok meseleler soruyorlardı. Rasûlulullah ﷺ başlamadan her hangi bir konuşma veya meseleye başlamaktan men edildiler.[18]

Ebû Hayyan Bahir’de der ki: “Rasûlullah’e ﷺ bir kavim geldiği vakit Ebu Bekir (r.a) onlara bir adam gönderir ve nasıl selam vereceklerini öğreterek Rasûlullah’ın ﷺ huzurunda sukûnet ve vakar üzere bulunmalarını isterdi.

لَا تُقَدِّمُوا ***“Öne geçmeyin”*** ifadesi “Takdim” den nehy-i hâzırdır. Takdim, asıl itibariyle müteaddi (geçişli) bir fiildir. Bir şeyi diğerinin üzerine geçirmek demektir ki, çoğunlukla ikinci mef’ulüneعَلَى “ala” ile müteaddi olur. Burada ise hiç mef’ulü bih olmadığından iki izah yapılmıştır:

Birincisi: Herhangi bir mef’ule bağlı olması görüşünden uzaklaşarak lâzım fiil yerinde fiilin kendisini kastetmektir ki, “Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmek denebilecek hiçbir fiili yapmayın” demektir.

İkincisi: Mef'ulün umûmilik için hazfedilmiş olmasıdır. "Hiçbir şeyi, hiçbir emri, ne kendinizi ne de başkasını asla öne geçirmeyiniz" demek olur.

Bazıları öne geçmeyi özel örneklerle tefsir etmişlerse de âyetten görünürde anlaşılan gerek söz ve gerek fiil hepsine umûmi olmasıdır. Rasûlullah'in ﷺ meclisinde bir mesele geçtiği zaman ondan önce cevaba kalkışmamaları için olduğu gibi yolda giderken bir izin, işaret veya ihtiyaç olmaksızın önünde yürümemeleri ve sofrada ondan önce yemeğe başlamamaları için de olur. Namazda hiçbir şekilde imamın önüne geçmenin caiz olmamasındaki mana da budur. Yani âyet, tüm söz ve fiilleri kapsar. Bu yüzden لَا تُقَدِّمُوا *"Öne geçmeyin"* fiilinin mefulü (tümleci) zikredilmemiştir. (umûmilik bildirmesi için hazfolunmuştur.)[19]

لَا تُقَدِّمُوا hitabıyla لَا تَتَقَدَّمُوا manası kastedilmiştir. Buna göre mana hakîkî değil mecâzî bir ifade olup bununla takdimin (öne geçirmenin) bizzat anlamı kastedilmemiş aksine "Hz. Peygamber'in ﷺ katında nefislerinize bir öncelik, O'nun önüne geçme hakkı tanımayın!" manası kastedilmiştir. Zira bu ifade bir kimsenin mevkisi yükseldiğinde kullanılır,

فُلَانٌ تَقَدَّمَ مِنْ بَيْنِ النَّاسِ "Falanca, insanlar arasından sıyrılıp çıktı" denilir.[20]

Said Havva da لَا تُقَدِّمُوا kelimesi hakkında ت "Te" harfinin fethası ile sahih bir kıraatin bulunduğunu; buna göre mananın da şöyle olacağını zikreder: "Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin yani her zaman için Kitab ve Sünnetin arkasında olun. Kitab ve Sünnetin söz, görüş yahut bir davranış ile öne geçerek arkasından Kitab ve sünneti bunlara tâbi kılmaya kalkışmayın. Aksine her hususta Kitab ve sünneti konuşturun ve bunun size gösterttiği yol üzere yürüyün." Hülâsa âyet herhangi bir hususta Kitab ve sünnetin önüne geçmeyi kesinlikle nehyetmektedir."[21]

İbn-i Kesir der ki: "Yani herhangi bir şeyde O'nun önüne geçmeyin. Ondan önce davranmayın. Bütün işlerde O'na tabi olun" demektir. Bu şer'i genel edebin kapsamına Muaz'ın (r.a) şu hadisinde dile getirilen hususlar da girmektedir. Şöyle ki; Rasûlullah ﷺ onu Yemen'e vâli olarak gönderirken kendisine: *"Önüne bir dava geldiğinde ne ile hüküm vereceksin?"* diye sordu. Muaz (r.a) "Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim" dedi. Peygamber Efendimizin *"Aradığını orada*

bulamazsan?” sorusuna, Muaz (r.a) “Rasûlullah’ın sünnetiyle” diye cevap verdi. Rasûl-i Ekrem *“Ya orada da bulamazsan?”* buyurunca “O zaman kendi görüşümle hüküm veririm” dedi. Buna çok memnun olan Peygamber aleyhisselam Muaz’ın (r.a) göğsüne vurarak *“Rasûlullah’ın elçisini, Rasûlullah’ı memnun edecek şekilde cevap vermeye muvaffak kılan Allah’a hamdolsun”* buyurdu.[22]

Muaz b. Cebel’ın (r.a) tutumu Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmemenin güzel bir örneği, müslümanlar için de ibret vesîlesidir. Muaz (r.a) kendi görüşünü Kitab ve sünnetten sonraya bırakmıştır.

Rasûlullah ﷺ ümmetine şu tavsiyede bulunmuştur: “Size iki şey bırakıyorum ki onlara sımsıkı sarıldığınız takdirde ebediyen sapıtmazsınız: “Allah’ın kitabı ve Peygamberinin sünneti.”[23]

Allah ve Rasûlü’nün önüne geçilmemesi emri Ahzab sûresinde açıklığa kavuşturulmuş, Allah ve Rasûlü’nün hüküm koyduğu hususlarda hiçbir müslümana kendi kendine karar verme yetkisi bırakılmamıştır. “*Allah ve Rasûlü bir konu hakkında hüküm verince, inanmış bir erkek ve kadının kendiliklerinden seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlü’ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”*[24]

“Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmeyin” ifadesi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

İbn Abbas (r.a): “Kitab ve sünnete aykırı bir şey söylemeyin”,

Mücâhid: “Yüce Allah O’nun ﷻ vasıtası ile hükmünü belirtinceye kadar herhangi bir hususta Rasûlullah’ın ﷺ önüne geçmeyin”,

Dahhâk: “Dininizin şer’i hükümleriyle alakalı herhangi bir işi Allah ve Rasûlü’nden ayrı bir hükme bağlamayın”,

Süfyan es-Sevri: “Herhangi bir söz veya fiille Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmeyin”,

Hasan el Basrî: “İmamdan önce dua etmeyin”,

Katâde: “Bize anlatıldığına göre bazı kimseler şu hüküm indirilse, bu hüküm doğru olsa” derlermiş. Allah (c.c) bunun hoş olmadığını belirterek, bu konuda O’nun hükmünün öncelikli olduğunu belirtmiştir.

بَيْنَ يَدَيِ *“önüne”* tabiri mecâz-ı mürseldir. Zira bunun gerçek manası iki el arası demektir. Fakat örfte bundan mücâveret (yakınlık) alakasıyla sağ ve sol taraftan iki yönün paralelliği sebebiyle düşünülerek “ön” manasında kullanılır. Burada Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmek istiâresiyle Allah ve Rasûlü’nün emri ve hükmünü

gözetmeden hiçbir emri kestirip atmayın demek olup, kitab ve sünnetin ahkâmını göz önüne almaksızın acele veya baskı ile bir işe kalkışmaktan men etmektir.[25]

بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ ***"Allah ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin"*** ifadesinde şu incelikler vardır:

"İki el" ifadesi kudreti ifade eder. Yani tıpkı bir insanın önünde bulunan nesneye davranması gibi, o eşyayı nasıl evirip çevirirse bu ifade de kişinin kendisini öne geçirmeden sakınmasının farziyetini gerektiren şeylerdendir. Çünkü iki eliyle evirip çevirdiği eşya gibi olan bir kimsenin, o kudretli insanın yanında öne geçme hakkı nasıl olabilir!

Buradaبَيْنَ يَدَيِ ifadesinden sonra Lafzatullah'ın (اللهِ) getirilmesi

(بَيْنَ يَدَيِ اللهِ) Hz. Peygamber'e ﷺ saygı duymanın ve onun emirlerine boyun eğmenin farz olduğuna işarettir. Cenâb-ı Hak, *"Allah'ın huzurunda"* buyurarak sanki "Sizler Allah'ın huzurundasınız, O sizi görüp gözetmektedir" demek istemiştir. Bu gibi durumlarda ise Peygamber'e ﷺ ihtiram ve saygı vâcib olur.

Bu ibâre daha önce geçmiş bir yasağın olduğunu ifade ettiği gibi, geriye bırakılmış olan bir emrin bulunduğunu da ifade eder ki, bu da "Allah'tan ittika edin" emridir. Bu yasağın anlamı işte bu emirde olan şeydir. Bu yasak ile istenilen, her ne sûrette olursa olsun uymama değil; tam aksine bu yasakla murad edilen; meşgul olmak, çalışmaktır.

وَاتَّقُوا اللهَ ***"Allah'tan ittika edin"*** âyette, bir takva olmak üzere nefislerinizi öne geçirmeyin ve onlara öncelik tanımayın denilmek istenmiştir. Ayrıca "O'nun önüne geçmeyi bıraktığınızda sadece bununla yetinmeyin, bunu yararlanma vesilesi kılmayın, tam aksine bunu yapmanızın ve O'na ﷺ saygı duymanızın yanı sıra, Allah'tan korkun, O'nu sayın. Aksi halde saygı duyma görevini yerine getirmiş olmazsınız…" demektir.

إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ***"Muhakkak ki Allah hakkıyla işitendir, bilendir."*** Yani böyle olana karşı gerçekten takvalı olmak yaraşır. O'nun ve Rasûlü'nün önünde herhangi bir hususta ileriye geçmemek yaraşır. Buna göre de âyet-i kerimenin manası şöyle olur: "Ey iman edenler! Söz veya davranış ile herhangi bir hususta Allah'ın ve Rasûlü'nün

önüne geçmeye kalkışmayın. Bu tür bir şey yapmaktan sakının. Çünkü Allah her şeyi işitendir, bilendir.”

“Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir” cümlesi daha önce geçen ifadeleri pekiştiren bir ifadedir. Çünkü onlar, (bu ifade karşısında) آمَنَّا “Amenna, iman ettik, kabul ettik” demişlerdir. Bu, âyetteki *“Ey iman edenler”* hitabından anlaşılmaktadır. Binaenaleyh bu, “Allah (c.c) onların sözlerini duyar, işlerini, kalplerindeki takva ve hıyaneti bilir” demektir. O halde sizin sözünüzün, fiilinizin ve kalbinizin ihtiva ettiği şeyin farklı farklı olmaması, tam aksine, sizin “iman ettik, dinledik, itaat ettik” gibi duygulu sözlerinizin zahir olan fiillerinizle aynı olması ve kalbinizde sakladığınız takvayı belirtmesi ve tamamlaması gerekir” demektir.[26]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ
وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ
أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

2- “Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.”

Âyette nida edatının (يَا) tekrarlanmasındaki hikmet, kendisine yol gösterilen kimseye alabildiğine şefkat gösterilmesi tıpkı Lokman’ın oğluna:

يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ *“Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma...”*[27] demesi gibi aynı şekilde dikkatle dinlenmesi gerektiğine tembihtir. Çünkü nida, sözü dinlemeye yönelsin ve kalbini ona versin diye, kendisine nida edilen kimsenin dikkatini çekmek için yapılır.

Önceki âyette, söz ve fiilde ileri gitmek yasaklandığı gibi bu âyette de sözün niteliğinde yani söyleyişte aşırı gitmek yasaklanmıştır.

Abdullah b. Zübeyr’ın (r.a) rivayetinde Hucûrat sûresinin birinci âyeti nâzil olunca Hz. Ömer Rasûlullah’in ﷺ yanında konuşurken sesini ancak anlaşabilecek kadar çıkarırdı. Hz. Ebu Bekir’in de:

“Kendi kendime Rasûlullah ﷺ ile ebediyen ancak sırdaş bir arkadaşımla konuştuğum gibi konuşacağıma yemin ettim” dediği belirtilmiştir.[28]

لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ ***“Seslerinizi yükseltmeyin!”*** Hitabı hususunda şu îzahlar yapılmıştır:

Bununla hakîkî mana murad edilmiş olabilir. Çünkü sesin yükseltilmesi ihtişamın azlığı ve saygının terk edilişinin delili olup, hükmî bir meseledir. Kalbi haşyet içinde olanın sesi titrer ve kuvvetlice çıkmaz.

Bununla çok konuşmaktan men etmek murad edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber ﷺ bir tebliğcidir. Eğer Peygamber’e bir şey sorulmak isteniyorsa Peygamber ﷺ zaten sorulan şey hususunda sükût etmez. Bazen de sorulan soruda -yapılması mükellefe kolay olmayan bir cevapla karşılaşılması sebebiyle- öfke hâsıl olur ki böylece bu kimse ikâba uğrayabilir.

Sesi yükseltmek ifadesiyle ta’zim kastedilmiş olup mana “Hitapta bulunurken Peygamber’in ﷺ sözü karşısında kendi sözlerinize yükseklik tanımayın” şeklindedir.

Bütün izahlardan kastedilen, ihtiram ve ihtişamı ortaya koymak için sesi yükseltmekten men etmektir.[29]

وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ *“Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın...”* Yani “O’na ‘Ey Muhammed, Ey Ahmed!’ diye hitap etmeyin. ‘Ey Allah’ın Peygamberi Rasûlullah’ diye, O’na gereken saygıyı göstererek hitap edin” demektir.

Denildiğine göre münafıklar Peygamber ﷺ huzurunda zayıf müslümanlar kendilerini taklit etsinler diye seslerini yükseltiyorlardı. Bu şekilde davranış Müslümanlara yasak kılındı.

Buhâri ve Müslim, Enes’den (r.a) rivayet etmişlerdir ki: Bu âyet nâzil olduğunda, gür sesli sahâbîlerden Sâbit b.Kays (r.a) “Ben sesimi Rasûlullah’ın sesini bastıracak şekilde yükseltirdim. Bu yüzden de cehennemlik bir adamım. Yaptığım iyilikler de mahvolup gitti.” şeklinde düşünerek evine kapandı. Peygamber Efendimiz ﷺ Sâbit’i (r.a.) göremeyince, komşusu Sa’d bin Muaz’a (r.a.) Sâbit’i kaç zamandır göremediğini söyleyerek onun hasta olup olmadığını sordu. Sa’d bin Muaz, Sâbit’in evine giderek Rasûl-i Ekrem’in

kendisini merak ettiğini, niçin mescide gitmediğini sorunca, Sâbit (r.a.) söz konusu âyetten duyduğu endişe sebebiyle evine kapandığını söyledi. Durumu öğrenen Allah'ın Rasûlü, *"O cennetliktir."* buyurmak sûretiyle Sâbit'in endişesini giderdi.[30]

جَهْرٌ **Cehr:** "Bir şeyin görülmesi veya duyulması için iyice ortaya çıkması" demektir. "Onu apaçık gördüm" anlamındaرَأَيْتُهُ جَهَارًا denilir.

Bu âyette yüksek sesle konuşmanın mutlak olarak yasaklanmadığına, kendi aralarındaki özel şekildeki bağırmanın yasaklandığına delil vardır. Hz. Peygamber'e ﷺ karşı makamına uygun sükûn, vakar ve ta'zim ile hitapta bulunulmalıdır.

Ayrıca âyette yasaklanan sesi yükseltmekten maksat; küçümseme veya umursamadan dolayı yükseltmek değildir. Çünkü bu maksatla yükseltmek küfürdür. Aynı şekilde maksat, savaşta veya inatçı bir kafirle yapılan mücadelede yada düşmanı korkutmak veya benzeri bir şey için yükseltmek de değildir. Çünkü bunda sakınca yoktur. Nitekim Huneyn günü Peygamber ﷺ, insanlar bozguna uğrayıp kaçtıklarında Abdulmuttalib oğlu Abbas'a (r.a) (amcasına) *"İnsanlara yüksek sesle bağır"* buyurmuştur. (Hz. Abbas insanlar arasında sesi en yüksek olanlardandı.)

Kadı Ebu Bekir İbnu'l-Arabî dedi ki: Peygamber'in ﷺ saygınlığı hayatta iken nasılsa vefatından sonra da öyledir. Vefatından sonra da ondan nakledilen sözler (hadisler) derece itibariyle ondan işitilen sözler gibidir. Hadisleri okunduğu takdirde huzurda bulunan herkesin sesini ondan daha fazla yükseltmemesi, ondan yüz çevirmemesi icap eder. Tıpkı bizzat o sözü söylerken onun meclisindeymiş gibi davranılması gerekir. Allah (c.c) bu saygının çağlar boyu devam edeceğini

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *"Kur'ân okunduğu zaman, hemen susup onu dinleyin, umulur ki, rahmete nâil olursunuz."*[31] buyruğu ile dikkatimizi çekmektedir. Peygamber'in ﷺ sözü de zaten vahyin bir parçasıdır. Kuran'daki hikmet gibi O'nun sözünün de hikmetleri vardır.

Bazı ilim adamları Peygamber'in ﷺ kabrinin yanında sesi yükseltmeyi aynı hüküm çerçevesinde görmüşlerdir. Kimi ilim adamları da âlimlerin meclislerinde sesi yükseltmeyi, saygısızlığı

aynı şekilde görmüşlerdir. Çünkü onlar peygamberlerin mirasçılarıdırlar.[32]

أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ ***"Ki, amelleriniz boşa gidiverir."*** (bu küfre sebep olabilir.) Bu ifade ile ilgili iki izah yapılmıştır:

a. Bunun takdiri لِأَلاَّ تَحْبَطَ"Boşa gitmesin" şeklindedir.

b. Bunun takdiri كَرَاهَةَ أَنْ تَحْبَطَ"Boşa gider endişesiyle" şeklindedir.

Burada şöyle bir izah yapılabilir: Bu ifade: "Allah'tan (c.c) korkunuz ve amellerinizin boşa gitmesinden sakınınız'' manasınadır. Çünkü önceki âyette takva (ittika edin) emri geçmişti.

Âyetin manasına gelince; أَنْ تَحْبَطَ ifadesi "Eğer sesinizi yükseltir ve öne geçerseniz, bu kötü şeyler sizde alışkanlık haline gelir, karşı tarafı küçük görme ahlâkına gider ve sizi bir yalnızlığa, amellerinizi boşa çıkaracak bir irtidâda (dinden dönmeye) sevkeder" manasına işarettir.

Farkında olmadan amellerin boşa gitmesi iki türlü olabilir:

Âhiret hesaplaşmasında günahlar ile sevapların denkleştirilmesi, başkalarının haklarıyla ilgili bazı günahlardan kurtulabilmek için sevap hazinesinden aktarmalar yapılması söz konusudur. Bu durumda insana büyük dereceler ve ödüller kazandıracak birçok amel (ibadet, hayır, güzel iş) tazminata gitmekte, bir manada heder edilmektedir.

İman olmazsa ebedi kurtuluş bakımından amelin bir değeri yoktur. Hz. Peygamber'e karşı gerekli edeb ve saygıyı göstermeyen, O'nu hayatında örnek almayan kimselerin zaman içinde dinî duyguları, dinî pratikleri ve imanları -kendileri işin farkında olmadıkları halde– zayıflayabilir. Bu zayıflama imanın varlığı ile yokluğu eşit olan bir dereceye vardığında ibre, fikirde veya fiilde inkâra doğru yönelir. İnkâr gerçekleşince de amellerin değeri kalmaz, âhiret sermayesi olarak boşa gitmiş sayılır.[33]

وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ **"*Siz farkına varmadan*"** kaydı ise bu irtidâda kayışın, insanın hissedemeyeceği bir biçimde nefislere yerleşebileceğine bir işarettir. Çünkü ömründe hiç işlemediği bir günahı işleyen kimseyi, alabildiğine pişmanlık ve korku kaplar. Ama bu günahı tekrar tekrar işlediğinde, artık korku ve pişmanlığı azalır ve farkına varmadan içine yerleşmiş bir adet haline gelir.[34]

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ
امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

3- "Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ ***"Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini kısanlar";*** O'na duydukları saygıdan dolayı konuştuklarında ya da O'nun huzurunda başkalarına söz söylediklerinde seslerini kısanlar, demektir.

Rasûlulullah'ın ﷺ huzurunda seslerini yavaşlatanlar; Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'dir (r.anhuma). Çünkü onlar *"Seslerinizi fazla yükseltmeyin"* âyeti nâzil olunca ancak fısıltı gibi, iyice kısarak huzur-u Nebi'de konuşurlardı. Bunun üzerine *"Allah'ın kalplerini takva için imtihan ettiği kimselerdir"* buyruğu nâzil oldu.

Ebu Hureyre (r.a): "O Ebu Bekir'dir. Zira o *"Seslerinizi… yükseltmeyin"* (2.âyet) nâzil olunca: 'İki kişinin kendi aralarında gizlice konuştukları kadardan fazla sesimi yükseltmeyeceğim" dedi.

Abdullah b. Zübeyr (r.a) : "O, Ömer'dir dedi: *"Seslerinizi… yükseltmeyin"* (2.âyet) buyruğu indikten sonra Peygamber'in ﷺ huzurunda sesini kıstığından dolayı tekrar etmesini söylemedikçe sesi işitilmedi. Bunun üzerine *"Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir"* buyruğu nâzil oldu.[35]

اِمْتَحَنَ ***"İmtihan etti, seçti"*** fiili

مَحَنْتُ الْأَدِيمَ "Köseleyi genişlettim" anlamındaki fiilden ifti'al veznindedir. "Allah kalplerini takva için seçti, genişletti, ehil kıldı" manasınadır.

اِمْتَحَنْتُ الْفِضَّةَ "Gümüşü arınıncaya kadar sınadım, ateşe koydum" ifadesinden "Kalpleri hâlis kıldı, ihlâslı kıldı, saflaştırdı, arındırdı" manasınadır.

Hz. Ömer (r.a) bu ifadeyi: "Ondan şehvetleri giderdi, yani şehvetlerin sevgisini alıp, kötü ahlâkın kirlerinden temizledi, güzel ahlâkla süsledi" şeklinde tefsir etmiştir.[36]

لِلتَّقْوَى ***"Takva için"*** ifadesindeki ل "Lam" Ta'lil (sebep bildirmek) içindir. Bu hususta şu izahlar yapılmıştır:

a) Bu önce geçen sebebin izahı yerine geçen bir ta'lil olabilir. Mana: "Allah kalplerde bulunan, kendine duyulan ittika (takva) sebebiyle onların kalplerini bu takvaya alıştırdı. Eğer onların kalpleri bu takva ile dolup taşmış olmasaydı onlara Peygamber'e saygı duymalarını emretmez, aksine 'Rasûlu tasdik edin, eziyet etmeyin, yalanlamayın' derdi" şeklinde olur. Allah muttakî ümmetini cennete sokmadan, başkasını sokmayacaktır.

b) Sonradan olması beklenen bir maksadın gayesini beyan etmek için getirilmiş bir ta'lil olabilir. Mana: "Allah onların kalplerini Allah'ı ve Rasûlullah'ı tanıdıklarından dolayı takvaya alıştırmıştır" şeklinde olur. Bu, "Allah (c.c) onlara gerçek takvayı nasip etmek için böyle yapmıştır" demek olur.

Gerçek takva, Allah'tan (c.c) duyduğun korku gibi bir korkuyu hiç kimseye karşı duymaman ve kendini her korkutucu şeyden emin görmen, dünyada aldanmaktan, ahirette meşakkatten korkmamaktır.

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ***"Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."*** Allah (c.c), âyetteki bu ifadeyle; mağfiretin dünyada insandan ayrılmayan günahların izâlesi (temizlenmesi) manasına geldiğini; "büyük bir mükâfat" ifadesinin de insan dünyadan uzaklaştıktan sonra meydana gelen hayata bir işaret olduğunu ve Allah Teâlâ'nın insandan, her türlü behîmi (hayvanî) kötülükleri izâle edip, ona melekî güzellikleri giydireceğine bir işaret olduğunu bildirmiştir.[37]

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

4- "(Rasûlüm!) Muhakkak ki, Sana odaların arka tarafından bağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir."

Âyetin Nuzûl Sebebi: Müfessirlerin büyük bir çoğunluğuna göre âyet-i kerime Temimoğullarına mensup bedeviler hakkında inmiştir. Onlardan bir heyet Peygamber Efendimiz'in ﷺ yanına gelmiş, mescide girmiş ve Peygamber Efendimiz'e ﷺ hücresinin arkasından "Yanımıza çık, çünkü bizim övmemiz güzel, yermemiz çirkindir" diye bağırmışlardı. O sırada 70 kişi idiler. Çoluk çocuklarına karşılık

olmak üzere fidyeleri getirmişlerdi. Peygamber ﷺ o esnada kaylûle (öğle) uykusuna çekilmişti. Rivayet olunduğuna göre bu şekilde seslenen ve "Benim övmem güzel, yermem çirkindir" diyen Akra b. Habis'ti. Hz. Peygamber ﷺ de kendisine *"O dediğin Allah'tır"* diye buyurmuştur. Bunu Tirmizi Bera' b. Azib'ten (r.a)zikretmiştir.[38]

"Beni Temim, konuşmacılarımızla, şairlerimizle sana atışacağız" dediler. Hz. Peygamber ﷺ: *"Ben şiirle gönderilmedim, övünmekle de emrolunmadım fakat haydi bakalım…"* buyurdu. Neticede Akra b. Habis: "Vallahi bilmem bu ne iştir? Hatibimiz söyledi, onların hatibi daha güzel söyledi. Şairimiz söyledi, onların şairi daha güzel söylüyor" dedi. Sonra Rasûlullah'ın ﷺ huzuruna daha yakın vardı أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ الله وَ أَنَّكَ رَسُولُ الله "Allah'tan başka İlah olmadığına ve Senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ederim" dedi. Hz. Peygamber ﷺ de: *"O halde bundan önce olan sana zarar vermez"* buyurdu.[39]

Âyette daha önceki âyetlerdeki kimselerin mukabili olan kimselerin hali anlatılmaktadır.

Nida (يَا) iki türlü yapılır:

Nida edilenin dikkatini çekmek için bir insanın arkadaşına veya hizmetçisine "Ey falanca!" deyip, ismiyle hitap etmesidir.

Nida edilene ihtiyacımız olduğunu ortaya koymak için bizim "Ya Allah! Ya Rabbim!" dememiz gibi nida edilenin dikkatini çekmek için değil, bizim O'na ihtiyacımız olduğunu ortaya koymak içindir.

Âyette bahsedilenlerin nidası ise dikkat çekmek içindir ve saygısızlıktır.[40]

حُجْرَة **"Hücre";** Etrafını bir duvarın çevirdiği, içeri girilmekten men olunan yer parçasıdır. "Hücre"nin çoğulu "Hucurât"tır. "Hucurât"tan maksat Peygamber'in ﷺ hane-i saadetinin odalarıdır ki, her biri hanımlarından birine ait olmak üzere dokuz oda idi. Âlûsi şöyle kaydeder: "Hurma dallarından ahşap idi ve kapılarının üzerinde siyah kıldan çullar vardı."[41]

Buhâri, Edeb'te ve birçok kimse de Davud b. Kays'tan şöyle rivayet etmişlerdir: "Hücreleri gördüm, hurma kerestesinden olup dışından kıl çuvallarla kaplanmış idi. Hücrelerin kapısından evin kapısına kadar uzunluğu altı veya yedi zira'[42]; evin içi ise on zira', yüksekliği de yedi ile sekiz zira' arası sanırım" demiştir.[43]

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ *“Onların çoğunun akılları ermez”* أَكْثَرُهُمْkelimesi iki şekilde açıklanmıştır:

1) Araplar bazen أَكْثَرُ “Ekser” kelimesini zikredip, bununla “küll”كُلّ (bütün) manasını kastederler. Yalandan korunmak ve sözde ihtiyatlı davranmış olmak için “ekser” ifadesini kullanırlar. Cenâb-ı Hak adeta şöyle demiştir: “İlmim her şeyi kuşattığı halde Ben, o âdetin güzel olduğunu göstermek için, sizin (yalandan korunup sakınma) usûlünüze uydum.”

2) Bundan murad “Onların çoğu (cahilliklerinden) akıllarını kullanamazlar.” şeklinde olur.[44]

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

5- “Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

İbn Abbas (r.a) bu âyet hususunda şu bilgiyi vermektedir: Hz. Peygamber ﷺ Benü’l Amber kabilesine bir seriyye gönderdi. Birliğin başına Uyeyne b. Husayn’ı (r.a) geçirdi. Benü’l Amber’liler birliğin geldiği haberini alınca ailelerini bırakıp kaçtılar. Uyeyne (r.a) da onları esir edip Rasûlullah’a ﷺ getirdi. Sonra çocuklarını kurtarmak için öğle vakti Medine’ye geldiler. O esnada Hz. Peygamber ﷺ ailesinin yanında uyumakta idi. Adamlar bağırdılar, Hz. Peygamber ﷺ onların yanına çıktı. “Ailelerimizi bize ver” dediler. Rasûlullah ﷺ, Cebrail’in (a.s) emriyle onlarla arasında (rızalarını alarak) hakem tayin etti. Hakem olan Sabre b. Amr (r.a) “Yarısını serbest bırakıp yarısını köleleştirelim” dedi. Eğer sabretselerdi Rasûlullah ﷺ onların hepsini salıverecekti.[45]

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ***“Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”*** Cenâb-ı Hak Sebe’ sûresinde وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ *“O, esirgeyendir, bağışlayandır”*[46] buyurmuştur. Zira rahmet geniş ve sınırsız olunca

mağfiretten önce de bulunur, sonra da. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak rahmeti; mağfiretten hem önce hem de sonra zikretmiştir.[47]

Âlimlerden biri şöyle demiştir:

“Büyüğe saygılı, küçüğe merhametli,
İnsanlara yumuşak davranmak hikmetin eseridir.
Eğer dostun senden üstünse ona saygılı,
Denginse vefalı,
Senden aşağı ise merhametli,
Âlimse saygı ve hizmetle,
Cahilse siyasetle,
Zenginse minnetsiz,
Fakirse cömert davran.”

Hikmet sahibi birisi de şöyle demiştir: “İnsanlara öyle davranın ki, ölürseniz ağlasınlar, kaybolursanız özlesinler.”

Hz. Ali (r.a.) da şöyle demiştir:

“Akıllının dili kalbinde, ahmağın kalbi ağzındadır.
Edep, aklın sûretidir. Kötü edeple şeref olmaz.
Cehaletten daha kötü hastalık yoktur.
İnsanların cehenneme yüzükoyun atılmaları ancak dilleri yüzündendir.”[48]

1-5. Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Allah ve Rasûlüne itaat etmek; Kur’an ve sünnette yer alan bir hükmü diğerlerine tercih etmek gerekir.

Rasûlullah ﷺ ile konuşurken sesin kısılması ve O’nun sesinden yüksek sesle konuşulmaması emredilmiştir.

Takvalı olmak emredilmiş ve her türlü emir ve yasaklarda takvaya riâyet vâcib kılınmıştır. Allah ve Rasûlü’nün önüne geçmemek takvaya riâyet bakımından dikkat edilmesi gereken yasaklardan biridir.

Mü’minlere “Ey Muhammed!” veya “Ey Ahmed!” diyerek değil O’na saygı ve ta’zim olması için “Ya Rasûlullah!” “Ya Nebiyyallah!” diye hitap etmek vâcib kılınmıştır.

Rasûlullah'a ﷺ vefatından sonra ta'zim etmek hayattayken ta'zim etmek gibidir. Vefatından sonra kendisinden nakledilen hadislerin değeri, bizzat O'nun ağzından işitilen söz gibidir. Nasıl Rasûlullah'ın huzurunda mü'minlerin seslerini yükseltmemeleri vâcib ise hadisleri okunurken de hazır bulunanların seslerini yükseltmemeleri ve O'na aykırı davranmamaları vâcibtir.

Fukahâ meclisinde -onları ta'zim için- sesi yükseltmek mekruh görülmüştür. Çünkü onlar Peygamberlerin vârisleridir. Hem hadisin hem de muhaddisin yanında ses yükseltmek mekruhdur.

Bazı âlimler, Rasûlullah'ın ﷺ kabri şerifi yanında sesi yükseltmeyi ve selamlarken kabre dört arşından daha fazla yaklaşmayı mekruh görmüşlerdir.

Sesin yükseltilmesine dair yasaklama büyük şahsiyetlerin heybet ve vakârına uygun olmayan yasaklamadır. Savaş esnasında düşmanı korkutmak veya inatçı biriyle yapılan mücadele esnasında bir maslahat mevcut olduğundan sesin yükseltilmesi yasak değildir. Küçümseme ve aşağılama maksadıyla sesin yükseltilmesinin küfür olduğunda ise şüphe yoktur.

Alışılmışın dışında yüksek sesle konuşmak sûretiyle âyetteki yasağa aykırı hareket etmek, yapılan iyi amellerin boşa gitmesine, sevabın iptaline yol açmaktadır. Âyetteki "farkında olmadan" kaydı, kişinin günah işlemesinin farkında olmadan onun amellerini iptal edeceğine ve irtidâda kayışın insanın hissedemeyeceği bir şekilde nefislerine yerleşeceğine bir işarettir.

Beşinci âyet, Hz. Peygamber'in ﷺ mertebesine ve her hâlükârda O'na karşı edepli olmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Onlar Efendimizin kıymetini takdir edecek akıldan yoksun oldukları için böyle çağırmışlardır.

Rasûlullah ﷺ ile birlikteyken edep gerekli olduğu gibi (O'nun mirasçıları olan) ilmiyle amel eden âlimler gibi O'nun izinden gidenlere karşı da edepli olunmalıdır. Ebu Ubeyde Kâsım b. Sellem şöyle demiştir: "Bu âyetten dolayı (5. âyet) hiçbir âlimin kapısını çalmadım. O dışarı çıkıncaya kadar sabrederdim."

Âyette cehâleti yermeğe, akıl ve ilmi övmeğe işaret vardır. Aklın şerefi; akıl, ilim ve güzellikle anlaşılır. Öyle ki, en iri ve en kuvvetli hayvan, insanı görünce ondan korkar ve çekinir. Çünkü aklı ve hilesiyle kendisine üstün geleceğini hisseder.

“Eğer onlar sabretselerdi…” âyetinin iniş sebebine bakarak inceliğini düşünmek gerekir. Ahirette şefaat kapısı nasıl açılacak?.. Kıyamet günü şefaatçi Peygamber’dir ﷺ. Kıyamet günü insanların peygamberlere sığınacakları haktır. Bu, Hz. Muhammed’e ﷺ ulaşıncaya kadar devam edecektir.

“Allah çok bağışlayıcı ve çok affedicidir” âyeti tevbeye ve Allah’a sığınmaya teşviktir.[49]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا
قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

6- “Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”

Âyetin nuzûl sebebi: Hz. Peygamber ﷺ Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt’ı (r.a) -ki birçok müfessire göre âyet onun hakkında nâzil olmuştur- zekâtlarını toplamak üzere Mustalikoğullarına göndermişti. Onunla bu kabile arasında cahiliye dönemindeki bir kan davası yüzünden kin ve soğukluk vardı. Beni Mustalikliler Velid’in geldiğini duyunca onu binekli karşıladılar. O ise kendisini öldüreceklerini zannederek korkuyla döndü ve İslam’dan irtidat ettiklerini söyledi. Bu haberi duyan Hz. Peygamber ﷺ onları cezalandırmak amacıyla bir ordu göndermeye niyetlendi. Tam bu esnada Beni Mustalik’in reisi Hâris b. Dinar (r.a) -Ümmü’l-Mü’minin’den Hz. Cüveyriye’nin babasıdır- Hz. Peygamber’e ﷺ geldi ve durumu (iman üzere olduklarını ve zekâtı vermeye hazır olduklarını) haber verdi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[50]

Başka bir rivayette Hz. Peygamber ﷺ Halid b. Velid’ı (r.a) işi iyice araştırması için gönderir. Gözcüler ezan okuduklarını, namaz kıldıklarını haber verirler. Hz. Halid (r.a) da yanlarına varıp gözleriyle durumu görünce Allah’ın Peygamberine gelerek durumu haber verir. Bunun üzerine bu âyeti kerime nâzil olur. Bundan dolayı Hz. Peygamber ﷺ

الأَنَاةُ مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةَ مِنَ الشَّيْطَانِ *“Teennî* (düşünerek ölçülü hareket etmek) *Allah’dan, acele ise şeytandandır”*[51] diye buyurmuştur.[52]

Hz. Peygamber’in ﷺ ashabı genel olarak doğru, dürüst, takva sahibi kimseler olarak kabul edilmişlerdir. Doğrusu; Velid’e, silahlı bir gurubun onu karşılamaya çıktıklarını bildiren meçhul kişinin bulunduğu ve fâsık niteliğinin de ona ait olmasıdır.[53]

Fahreddin Râzî de der ki: “Velid b. Ukbe, Hazreti Osman’nın (r.a) ana bir kardeşidir. Zekât memuru olarak Mustalikoğullarına gönderildiğinde onların savaşacaklarını zannetmiş, zekât vermeye yanaşmadıklarını söylemiştir. Hz. Peygamber ﷺ de onlarla savaşmayı tasarlamış da işte bu âyet nâzil olmuştur. Ama bu hâdise, bu âyetin bundan dolayı inip sadece buna mahsus olduğu ve başka olayları ilgilendirmediği fikrini gerektirmez. Tam aksine âyet-i kerime, araştırıp soruşturmayı ve fâsık sözüne îtimat edilmemesi gerektiğini beyân etmek için genel anlamda (genel ve kapsayıcı bir hükümle) nâzil olmuş olan bir âyettir. Bu izah, Velid’e fâsık vasfının verilmesinin haksız ve geçersiz olmasını te’yid eder. Çünkü Velid öyle sanmış da bu yüzden hata etmiştir. Hata eden ise fâsık olarak adlandırılmaz. Zira Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde geçen fâsık kelimesi ile iman bağından çıkmış ve uzaklaşmış kimseler kastedilmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak *“Allah fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez”*[54] *“Fâsık olanların, varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: Yalanladığınız cehennem azabını tadın! denir”*[55] buyurmuştur.

إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ ***“Eğer bir fâsık size bir haber getirirse”*** ifadesi şöyle bir nükteye işaret eder:

Mü’min kimse, kâfire karşı son derece vakur, sert ve tedbirlidir. Binâenaleyh fâsık bir kimsenin önemli bir haber hususunda bir mü’mini kandırması mümkün değildir. Eğer bu mümkün olursa, nâdirattandır. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak bu âyetin başına إِذْ جَاءَكُمْ buyurmayıp da olması beklenen ama henüz olmuş bitmiş olmayan bir manayı ifade eden şart edâtını إِنْ ”İn” getirerek إِنْ جَاءَكُمْ *“size… getirise”* buyurmuştur. İşte bu mü’minlerin fâsıklara aldanmayacak kadar uyanık olmaları gerektiğini ihtar ve öyle uyanık müminlere herhangi bir fâsığın cür’etinin ender olacağına işaret nüktesini taşımaktadır.

Şart konumunda olan nekra (belirsiz) ifade genellik bildirir. Bu müsbet hüküm için böyledir. Nekra ifadenin menfî durumda olması halinde ise husûsilik ifade eder. Fâsık ile ilgili sözün umuîliğinin anlaşılması gibi, o sözün "haber" hakkında da umûmî olduğu anlaşılmaktadır. Yani فَاسِقٌ ve نَبَإٌ "Fâsık ve nebe' " kelimelerinin nekra oluşu umûmîlik içindir. "Herhangi bir fâsık, herhangi bir haber" demektir. Buna göre ifadenin manası: "Herhangi bir fâsık size, herhangi bir haber getirirse, o haber hakkında araştırma yapmanız size farzdır…" şeklinde olur.[56]

فَاسِقٌ Fâsık

Allah'ın emirlerine aykırı davranan, günahkâr, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık hâline getiren kimse demektir. Arapça "فَسَقَ" "Fe Se Ka" kökünden gelmekte olup ism-i fâil kalıbındandır. Lügatta, "çıkmak" manasına gelir. Daha özel bir anlam ile "Olgun hurmanın kabuğundan dışarı çıkmasına" denir. Istılahta ise, "Allâh'a itaati terkedip O'na isyâna dalmaktır." Yani kısaca ilâhî emirlerin dışına çıkmaktır.

Biraz daha geniş anlamıyla büyük günâh işleyerek veya küçük günâhta ısrar ederek hak yoldan çıkan, dinin hükümlerine bağlanıp onları kabul ettikten sonra o hükümlerin tamamını ya da bir kısmını ihlâl eden anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de Kehf sûresinin 50. âyetinde Allah'ın emrinden çıkarak O'na secde etmeyen şeytan için

فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ *"Şeytan Rabbinin emrinden çıktı"* buyrulmaktadır.

Genel olarak fıskı üç grupta toplamak mümkündür:

Günâhı çirkin olarak kabul etmekle beraber bazen günâh işlemek.

Yapılan bir günâhı ısrarla yapmak.

Günâhın çirkin olduğunu inkâr ederek bu günâhı işlemek; bu küfrü gerektiren bir durumdur; bu noktada kişinin iman ve din ile ilişkisi kesilmiş olur.

Kuran'da fısk genellikle küfür ile eşanlamda kullanılmıştır. Ancak bazı âyetlerde fısk mutlak anlamıyla zikredilmektedir. Meselâ: Hacc'da yapılan fısk[57] veya Allah'ın adı anılmaksızın boğazlanan hayvanları yemek[58], yahut müslümanlara iftirâ edenlerin içine düştükleri fısk[59] gibi hususlar helâl görülmediği müddetçe sadece

günâh işlenmiş kabul edilir. Ama bu durumlarda işlenen fısk ve yapılan iş helâl kabul edilirse küfrü gerektirir.

Bunların dışında genellikle Kur'an-ı Kerîm'de geçen fısk ve fâsıklar tâbiri küfür ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır:

"Andolsun ki biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları fâsıklardan başkası inkâr etmez"[60];

"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır"[61]*;*

"Eğer Allah'a, Peygamberine ve O'na indirilene iman ediyor olsalardı, onları (kâfir ve müşrikleri) veli edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fâsık (Allah'ın emrinden ve imandan çıkmış) kimselerdir"[62]

Fısk ve fâsıklık bu derece kötü ve tehlikeli bir durum olunca inananlara düşen bu durumdan mümkün olduğu ölçüde kaçınmak, gerek diliyle ve gerekse fiiliyle mümkün olduğunca fıskdan uzak durmaktır. Günâhın büyüğünden olduğu gibi küçüğünden de kaçınmalı, "bu küçüktür zarar vermez" diyerek onun işlenmesinde ısrar edilmemelidir. Zira küçük günâhta ısrar etmek de fıskın derecelerinden birisidir.

Burada belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri de, hiçbir kimseye fısk isnadıyla bir söz söylememek gerektiğidir. Bu hususta Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur; *"Hiçbir kişi başka bir kimseye fısk (sapıklık) isnadıyla 'Ya fâsık' diye söz atamaz, atmaya hakkı yoktur. Yine küfür de isnad edemez. Şayet atar da attığı kimse atılan fıskın veya küfrün sahibi değilse bu sıfatlar muhakkak atan kimseye döner, yani kendisi fâsık veya kâfir olur"*[63] Bu hadis-i şerif aynı zamanda bir ahlâkî prensibi ortaya koymaktadır. Zira kişiyi ayıplamak, onun ayıbını teşhir etmek, hem de böyle güzel olmayan bir şeyle ayıplamak ahlâkî bir tavır olmadığı gibi isnad ettiği şey, o kişide mevcut değilse zikredilen lâfız gereğince kendisini de tehlikeye düşüren bir durumdur.[64]

Peygamber ﷺ doğruluğu şu hadis-i şerifi ile övmüştür: *"Şüphesiz ki sözde ve işte doğruluk hayra ve üstün iyiliğe yöneltir. İyilik de cennete iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (doğrucu) diye kaydedilir. Yalancılık, yoldan çıkmaya (fücûra) sürükler. Fücûr da cehenneme götürür. Kişi yalancılığı meslek edinince Allah katında çok yalancı (kezzâb) diye yazılır."*[65]

Fâsık; Mukâtil'e göre; "Çok yalan söyleyen kimse" demektir.

Ebul Hasen el-Verrak'a göre "Günahı açıktan işleyen kimse" demektir.

İbn Tahir ise: "Allah Teâlâ'dan utanmayan kimsedir." diye açıklamıştır.[66]

نَبَأ "**NEBE**' " Her haber için değil, sadece önemli habere atfen kullanılır. Bu bakımdan fakihlere göre günlük meselelerde araştırma yapmak şart değildir.[67]

Âlimlerimiz haber-i vâhidin[68] bir hüccet olduğu ve fâsık kimsenin şehadetinin kabul olunmayacağı hususunda bu âyeti delil almışlardır. Cenâb-ı Hak, araştırma işini kişinin fâsık olmasına bağlamıştır. Şayet adil bir kimsenin haberi makbul olmasaydı, işte o zaman bu işin kişinin fâsık oluşuna bağlanmasının bir manası kalmazdı.

Fâsığın şehâdetinin kabul olunmayacağı hususunda iki izah yapılmıştır:

Allah (c.c) fâsığın haberinin araştırılması emrini vermiştir. Şehâdet konusu ise haber hususundan daha mühim ve titizlik gerektiren bir hususdur.

Allah (c.c) *"Yoksa bilmeyerek bir kavme kötülük edersiniz…"* buyurmuştur. Cehalet "hata"nın üstündedir. Çünkü müctehid, hata ettiğinde cahil adını almaz. Hükmünü fâsığın sözüne bina eden kimse ise, hükmünde isabet etmemesi halinde cahilin ta kendisidir. Binaenaleyh fâsığın sözüne hüküm binâ etmek câiz olmaz.[69]

أَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ***"Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."***

أَنْ تُصِيبُوا ***"İsabet etme"*** ifadesi ile;

1. Kûfelilerin metoduna göre ifade ile لِئَلَّا تُصِيبُوا "Sataşmayasınız -kötülük etmeyesiniz- diye" manası kastedilmiştir.

2. Basralıların metoduna göre bu ifade ile كَرَاهَةَ أَنْ تُصِيبُوا "Sataşmanız -kötülük etmeniz- hoş olmayacağı için" manası murad edilmiştir.

إِنْ جَاءَكُمْ İfadesinin türetildiği "isâbe" hem iyi hem de kötü şeyler hakkında kullanılır. Nitekim Cenâb-ı Hak:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ *"Sana isabet eden iyilik Allah'tandır, kötülük ise nefsindendir"*[70]

Fakat genelde bu kelime kötü şeyler için ve su-i zan ile birlikte kullanılır. Nitekim وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا *"Eğer size bir kötülük isabet ederse buna sevinirler"*[71] âyetinde böyledir.

بِجَهَالَةٍ ***"Bilmeden"*** kaydı hal konumunda olup buna göre mana: "Bilmeksizin sataşmayasınız -kötülük etmeyesiniz- diye" şeklinde olur.

فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ***"Yaptığınıza pişman olursunuz."***

Âyetten kastedilen mana: "Araştırınız ve bu hususta ittika ediniz" şeklindedir.

أَصْبَحَ fiilini nahivciler üç şekilde kullanıldığını söylerler:

1. Sabahladı,
2. Sabah vakti oldu,
3. Oldu.

أَصْبَحَ fiilinin asıl kullanılışı ise: "Birinin veya bir şeyin, bir işe başlaması" manasınadır. Âyetteki فَتُصْبِحُوا ifadesi bu izaha göre "Sizler pişman olmaya başladınız. Pişmanlıkla iç içe oldunuz ve pişmanlığınızı sürdürdünüz" anlamındadır.

لِلتَّقْوَى *"Pişman olursunuz."* Çünkü haber yanlış olunca, daha sonra temiz oldukları ortaya çıkar da telâfisi mümkün olmayan bir üzüntü çekilir. İman vicdanı, böyle bir haksızlığa karşı devamlı sızlar.

نَدْم Nedm: Devamlı bir keder ve üzüntü demek olup, (ن) nun (د) dal ve (م) mim harflerinden meydana gelen değişik kelime kalıplarının hepsinde de devam manası vardır. Bu tıpkı birisinin أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ "İçkiyi sürdürdü" demesi gibidir. Medine kelimesinde de bu mana vardır.[72]

Zemahşerî der ki: "Nedâmet yani pişmanlık bir çeşit üzüntüdür ki, meydana gelen şeyin olmamasını dileyerek gam çekmektir. Böyle bir üzüntü ve gam ise devamlı ve etkili olur. Çünkü olay akla geldikçe pişmanlık yapışır."[73]

Bu âyette iki incelik vardır:

1. Sakındırmayı yerleştirmek ve pekiştirmek,
2. Bu ifadede mü'minlere bir övgü vardır. Yani "Sizler bir kötülük yaptığınızda ona üzülmeyen kimseler değilsiniz. Aksine böyle bir kötülüğe alabildiğine pişman olup, üzülen kimselerdensiniz" demektir.[74]

6. Âyetten çıkan genel hüküm; durumu bilinmeyen veya yalancı, günahtan çekinmez olarak tanınan kimselerin verdikleri haberlere ve bilgilere güvenilmemesi, bunlara göre hüküm verilmemesi, harekete geçilmemesidir. Bu hüküm her zaman ve mekânda geçerlidir.[75]

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ
لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ
إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

7- "Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet O, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir (süslü göstermiştir). Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır."

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ **"*Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır.*"** Yani; o halde yalan söylemeyin. Çünkü Allah (c.c) sizin durumunuzu O'na ﷺ bildirir de, o zaman rezil olursunuz.[76]

İbn Kesîr şöyle der: "Yani, bilin ki, aranızda Allah Rasûlü vardır. O'na hürmet ve saygı gösterin. Kuşkusuz O, sizin yararınıza olan şeyleri daha iyi bilir ve size karşı kendinizden daha merhametlidir. Bütün tercih ettiklerinizde size uysaydı, bu mutlaka sıkıntı ve meşakkatinize sebep olurdu."[77]

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ ***"Şayet O, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz."*** Velid b. Ukbe'nin Peygamber'e ﷺ getirdiği habere göre Hz. Peygamber o kavimle savaşmış olsaydı, bu bir yanlışlık olurdu. Kendisi ile onlar arasındaki bir düşmanlık sebebiyle o kavmi helak etmeyi isteyen kişi de çok zor duruma düşerdi.[78]

لَوْ يُطِيعُكُمْ "İtaat etse..." ifadesi لَوْ كَانَ يُطِيعُكُمْ "İtaat etse idi" takdirindedir. Bu da devamlı olmanın imkânsızlığını ifade ederek, itaatin aslı değil, devamlı oluşunun sakıncalı olduğunu anlatır. Bundan dolayı bazı tefsirciler maksat itaatin devamlılığının imkânsızlığı değil, imkânsızlığın devamı demek olduğunu söylemişlerdir ki; buna göre

mana: “Bir çok işte itaat edecek olsa idi” demek olur. Yani bir çok işlerde itaat hiç olmaması gerekir.

Zemahşerî der ki: لَوْ يُطِيعُكُمْ cümlesi yeni başlayan bir söz olamaz. Çünkü âyette ahenksizliğe neden olur. فِيكُمْ deki gizli merfu zamirden veya açık mecrur zamirden hal olarak mâkabline (öncesine) bitişiktir. Yani: “Siz istiyorsunuz ki, O size tabi imiş gibi olaylarda sizin görüşünüze göre amel etsin. Hâlbuki öyle yaparsa haliniz yaman olur, helake giderdiniz” demek olur.[79]

فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ “İşlerin bir çoğunda” buyruluyor; demek ki bazı işlerde itaat sakıncalı değildir.

أَضْبَحَ ***“Sıkıntıya düşerdiniz”*** Anet: Meşakkat, helak, fesad, sıkıntı ve günah manalarına geldiği gibi, aslında kırılan bir kemiğin sarıldıktan sonra tekrar kırılması demektir. Bundan anlaşılıyor ki, birtakım kimseler o haber üzerine o kavmi vurmak fikrinde bulunmuşlardı.

“Eğer O, birçok işlerde size uysaydı muhakkak ki sıkıntıya düşersiniz” beyanı ile Peygamber’in ﷺ hiç kimseye (yanlış hususta) itaat etmeyeceği kastedilmiştir. Delili de şart cümleleri pek çok yerde cezanın (şartın konusunun) imkânsız oluşundan dolayı, şartın da imkânsız olduğunu beyan etmek için vârid olmasıdır. Tıpkı: *“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizâmı) kesinlikle bozulup gitmişti.”*[80] âyetinde olduğu gibidir. Çünkü bu ve benzeri âyetler,[81] yer ile gökte Allah Teâlâ’dan başka ilah bulunmadığını ve Kurân’ın Allah Teâlâ’dan başkasının katından olmadığını beyan eder.

وَلَكِنَّ اللهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ ***“Fakat Allah size imanı sevdirdi”*** Cenâb-ı Hak لَوْ يُطِيعُكُمْ *“Eğer... size uysaydı”* ifadesinin muhatabı olanların dışındaki ihlaslı müminlere *hitaben “Fakat Allah size imanı sevdirdi”* buyurmuş ve böylece sıfattaki değişikliği ifade ile yetinmiş ve “Bazısına imanı sevdirdi” buyurmamıştır. Yine Cenâb-ı Hak أَطَاعَكُمْ şeklinde değil de يُطِيعُكُمْ buyurmuştur ki bu, onların bu halin devamını ve Hz. Peygamber’in ﷺ onların yaptıklarını kabule devam etmeyi istediklerine delalet eder. Fakat bu ifadenin sonrası, öncesinin aksinedir. Burada da böyledir. Her ne kadar açık bir lafızla muhalefet olmamışsa da muhatapların vasıf ve hallerindeki farklılık bir

muhalefete delalet etmektedir. Çünkü âyetteki *“Eğer… size uysaydı.”* hitabının muhatabları, Hz. Peygamber’in ﷺ kendi istekleri doğrultusunda işlem yapmasını isteyen kimselerdir. Hâlbuki *“Allah size imanı sevdirdi”* ifadesinin muhatapları, işlerini Hz. Peygamber’in ﷺ isteğine uygun olarak yapmak isteyenlerdir (ihlaslı mü’minlerdir).[82]

وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ **“*Onu gönüllerinize sindirmiştir (süslü göstermiştir)*.”** Allah size imanı sevgili kıldı, dolayısıyla iman ettiniz. Bu gösteriyor ki, iman etmek için yalnız bilgi yeterli değildir. Bir iradenin fiil olabilmesi için sevmek de gereklidir. Bundan dolayı dinin başı muhabbettir, sevgidir.

Nitekim bir hadis-i şerifte الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ *“Kişi (sevdiği) dostunun dini üzerinedir, onun için her biriniz kiminle dostluk ettiğine iyi baksın”*[83] buyrulması bu manadadır.

Yine bundan dolayıdır ki;

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*[84] buyrulmuştur. Ancak âlimler sevgiyi tabii ve akli olmak üzere ikiye taksim etmişlerdir. Tabii sevgi yaratılışa uygunluktur. Akli sevgi ise gayede bir hayır ve fayda idrâkinden doğar.

Hz. Ömer (r.a); “Ya Rasûlallah! Sen bana nefsimden başka her şeyden sevgilisin” demişti. Rasûllullah ﷺ *“Ben sana nefsinden de daha sevgili olmadıkça imanın tamam olmaz”* buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer hemen “Vallahi Sen bana nefsimden daha sevgilisin” dedi. Rasûlullah ﷺ de *“Şimdi Ya Ömer! İmanın tamam oldu”* buyurdu.[85] İşte Hz. Ömer’in böyle bir an içinde sevgisini arttırarak yemin ile ikrar etmesi bunun gibidir. Bununla beraber her iki takdirde de sevginin kendisi, bir akıl işi değil, doğrudan doğruya Allah Teâlâ’nın verdiği bir histir. Allah Teâlâ’nın sevdirmediği şeyler düşünmekle sevilmez. Ancak Allah Teâlâ’nın sevdirdiği şeyler, bilinmek düşünülmek sayesinde akıl ile tecrübe ile sevgi şuuruna erebilir. İşte böyle imanın esası bir sevgi ile ilgili olduğu, sevgi de Allah Teâlâ’nın bir vergisi olduğu için burada buyuruluyor ki; *“Allah size imanı sevdirdi”* yani o sayede Rasûlullah’a iman ettiniz.[86]

وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ *“Kalplerinizde süsledi (gönüllerinize sindirdi)”* ifadesi: İmanı size yaklaştırdı. “Onu kalplerinize soktu” derken o imanı kalplerinizde, sizler onu bırakmayacak o da sizin kalbinizden çıkmayacak biçimde süsledi” demektir. Sevip arzulayan kimse sevdiğine meyleder. İmanın ise her gün güzelliği artar. İbadetleri çok olan ve mükellefiyetlerin meşakkatlerine alabildiğine katlanan kimse nezdinde, bu ibadetler ve mükellefiyetler en leziz ve en mükemmel şeyler haline gelir. Cenâb-ı Hak adeta o imanı onlara yaklaştırmış, sonrada o imanı onların kalplerinde devamlı kılmıştır. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hakk birinci durum hakkında *“Size sevdirdi”* buyurmuş, ikinci olarak da *“Onu kalplerinizde süsledi”* buyurmuştur.

وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ***“Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir.”*** Âyette Cenab-ı Hakk kâmil bir imanın zıddı ve mukâbili olan üç hususu (küfür, fısk, isyan) zikretmiştir. Çünkü kâmil ve müzeyyen bir iman; kalb ile tasdikin, dil ile ikrarın ve uzuvlarla amelin bir arada bulunduğu bir imandır.

كُفْر *“Küfür*

İmanın zıttı; inkâr ile Allah’ın nimetlerini örtmektir. Küfür, kalp ile tasdikin zıddı olan bir ifadedir. كفر (ke fe ra) fiil kökünden masdar olup bir şeyi örtmek anlamındadır. Bir şeyi örtmek veya şükrünü yerine getirmeyerek erişilen nimeti örtmek, nankörlük etmek anlamına da gelmektedir. Bundan dolayı arapçada karanlığı ile her şeyi örttüğü için geceye kâfir (örten) denmiştir. Terim olarak küfür, imanın zıddı yani imansızlıktır. Başka bir deyişle Allah Teâlâ’nın varlığını ve birliğini, peygamberliği, Hz. Muhammed’in Allah katından getirdiği kesin olarak belli olan şeyleri inkâr etmektir. İslam dininde inanılması gereken şeylere inanmayan kimseye de gerçeği örttüğü için kâfir denir. Küfür için iman edilecek şeylerin tümüne inanmamak şart değildir. Bunlardan birine veya bir kısmına inanmamak da küfürdür.

Küfür, kalben olduğu gibi söz ve davranışla da olabilir. Herhangi bir zorunluluk olmadığı halde diliyle insanı küfre götürecek bir söz söyleyen, inanılması gereken şeyleri küçümseyen, onlarla alay eden yahut imanla bağdaşmayan işleri yapanlar da kâfir olur. Ancak ölüm tehdidi karşısında bulunan bir kimse gönlü imanla dolu olduğu halde,

canını kurtarmak için istemeyerek küfrü gerektiren bir söz söylerse dinden çıkmış olmaz.

İnsan, yeryüzünde yaratıcıyı tanımak, bilmek ve O'na kulluk etmek üzere yaratıldığı için; bu amaçtan uzaklaşarak, imandan mahrum olması ve küfür bataklığına düşmesi kişi için bir şansızlıktır. Ölüm sırasında, kabir ve âhiret hayatında kendisi bakımından acı gerçeklerle karşılaşınca ikinci defa yeryüzüne çıkarılıp sınava tâbi tutulmayı isteyecekse de, kendisine dünya yaşamı bir defaya mahsus olmak üzere verildiği için, bu isteği reddedilecektir.[87]

فُسُوق *"Fusûk"*

Fısk doğruluk ve itaatten çıkıştır. İmana girme yada çıkma işi sözle anlaşılır. Dolayısıyla fıskı sözle ilgili bir iş olarak kabul etmek gerekir.

Fusûk, "dinin emir ve yasaklarına aykırı davranma" anlamında "fısk" kelimesinin çoğuludur.

Kur'ân-ı Kerîm'de kök halinde (fisk-fusûk) yedi, çekimli fiil veya sıfat şeklinde (fâsık) kırk yedi yerde geçen fısk kavramı; küfr kelimesinden daha kapsamlı biçimde bazı âyetlerde imanın karşıtı; [88] bir kısmında ise dinin emirlerine itaatin karşıtı olarak;[89] kullanıldığı, hidâyet ve dalâlet terimleriyle de yakın bir ilişkisinin bulunduğu[90] görülür.[91]

اَلْعِصْيَانُ *"İsyan"*

İsyan'a gelince bu da emri yapmamak, onu terk etmek anlamında olup, daha fazla fiil ile ilgilidir.

İsyan; taatsizlik, emre karşı gelme, başkaldırı demektir. İsyan edene; bağî, serkeş ve asi anlamları ile Allah Teâlâ'nın kanunları çerçevesinde üzerine düşeni yapmaktan kaçınma hali ve günahkâr anlamları da verilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm, insanların dünya ve ahiret mutluluğu için uymakla zorunlu bulunduğu bir takım emir ve yasaklamalar getirerek örnek toplum modeli çizer. Bu modelde insana düşen görev ise emrolunduğu gibi yaşaması, Kur'an ve Sünnet'ten ayrılmaması, Allah'a itaat sınırlarının dışına çıkmaması ve O'na isyankâr bir kul olmamasıdır.

Allah'ın emirlerini dinlememe hali, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'e secde etmeyen şeytanın Allah'a isyan etmesi ile başlamıştır. Bütün peygamberlerin tek gayesi bu emir ve yasaklar çerçevesinde insana daha yaşanabilir bir hayat modeli çizmek olmuştur.

"Allah ve Resûlü bir konu hakkında hüküm verince, inanmış bir erkek ve kadının kendiliklerinden seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelir (isyan edip asi olursa), apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."[92] Bu âyet mümin-kâfir sınırını kesin bir şekilde çizer. Müslüman olmak; "kendi düşünce, davranış ve seçme özgürlüğünü Allah ve Rasûlu'ne teslim etmek" demektir. Düşünen hiç bir insan için iki karşıt davranış olan iyi ile kötüyü birleştirmesi beklenemez. Müslüman olarak yaşamak, daima müslüman kalmak isteyen bir kimse; mutlaka Allah ve Rasûlune boyun eğmek zorundadır. Eğer bunu kabul etmezse ne kadar müslüman olduğunu söylerse söylesin Allah katında olduğu gibi insanlar arasında da münâfıklıktan öteye gidemeyecektir.

Kur'an-ı Kerîm'de bu konuyla ilgili birçok âyette zikredilen isyan, asi... kelimeleri Allah Teâlâ'nın emirlerine karşı gelen, O'na itaat etmeyen anlamlarında kullanılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."[93]

"(Benim yaptığım) ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Rasûlune karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır."[94]

İsyan kelimesi; hadis-i şeriflerde de Kur'an âyetlerindeki manalara benzer anlamlarda kullanılmıştır. Nitekim Peygamber ﷺ *"Bize karşı silâh çeken (isyan eden, başkaldıran) bizden değildir"* [95] buyurmuştur.[96]

Âyette küfür imana, fusûk ve isyan da imanın tezyinine mukâbil zikredilmiş gibidir. Allah-u Teâlâ önce *"küfrü size çirkin gösterdi"* buyurmuştur. Üçü arasında en büyük olanı budur. Daha sonra "*fâsıklığı yani lisanen ortaya çıkan şeyleri çirkin gösterdi,"* daha sonra da *"ve isyanı"* buyurmuştur ki; bu, üçü içinde en aşağı

mertebede olandır. Yani Allah Teâlâ en küçük olana (isyana) dahi müsaade etmemiştir.

Bazı kimseler ise âyetteki “küfür” ifadesi ile açıkça küfür sayılan şeylerin; “fusûk” ifadesiyle büyük günahların, “isyan” ifadesiyle de küçük günahların kastedildiğini söylemişlerdir.[97]

أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ***“İşte doğru yolda olanlar bunlardır.”***

أُولَٰئِكَ ***“İşte onlar”:*** İmanı sevip peygambere iman eden ve kalplerinde iman ziynetlenip, gereğince amel ederek doğrulukla itaat eden, küfrü, fıskı, isyanı iğrenç görüp imanın gösterdiği yönde doğruluk ve itaatten ayrılmayan kimselerdir.

الرُّشْد *“Rüşd”*

Hak yolunda sağlam ve sabırlı ve tam bir isabetle dosdoğru gitmek demektir.[98]

Rüşd, Hak yolunda yürüme, iyiyi kötülükten ayırt etme gücü gibi anlamlara gelen bir Kur’ân terimidir. Sözlükte; “Hak yolunda kararlı bir şekilde dosdoğru gitmek, doğru yolu bulmak” manasına gelen rüşd, hidâyet ile yakın anlama sahiptir. Kur’an-ı Kerim’de الْغَيِّ “gayy” (sapma, delâlet), rüşdün karşıtı olarak kullanılmıştır.[99] Kurân’da rüşd kökünden türeyen kelimeler on dokuz yerde geçmektedir.[100]

الرَّاشِدُونَ “Râşidûn” kelimesinin anlamı; “Onlar, Peygamberin kendilerine getirdiğini yaptıkları ve Peygamberin yasakladığı şeylerden sakınıp kaçındıkları için bu doğruluğa (rüşde) muvafık olanların-erişenlerin ta kendileridir.” şeklindedir.[101]

Bazı fıkıhçılar âyetten şu hükümleri çıkartmışlardır: “Dinin emirlerine aykırı hareket eden, günah kaygısı taşımayan kimsenin verdiği habere ve bilgiye dayanarak hükmetmek ve harekete geçmek câiz olmadığına göre, böyle kimseleri iş başına getirmek, önder seçmek, arkalarında namaz kılmak da caiz olmaz. Fâsık imamların arkasında namaz kılmak mecburiyeti hâsıl olursa kılınmadığı takdirde zulmetmeleri ihtimali bulunmak şartıyla durumu kurtarmak ve fitneyi önlemek için namaz kılınır, ama daha sonra bu namaz iade edilir (yeniden kılınır)”[102]

Peygamber Efendimizin Duâsı

Peygamber ﷺ bu âyetten iktibasla şöyle dua ederlerdi:

اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ

"Allah'ım bize imanı sevdir, onu kalplerimizde süsle (kalplerimize sindir) küfrü, fıskı ve isyanı bize çirkin göster. Bizleri râşid (doğru yolu bulan) kullarından eyle"[103]

فَضْلاً مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

8- "Bu Allah'dan bir lutuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir."

Yani o rüşd yahut âyette zikrolunan imanı sevdirme ve süsleme; küfür, fısk ve isyanı kötüleme Allah Teâlâ'dan bir lütuf ve nimet olarak cereyan eder. Yani Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanı tesadüf değil, bir hikmetin neticesidir ve sadece layık olanlara verilir. Bütün nimet ve lütuflar onun çok gerisinde kalır. Hatta varlık ve hayat nimeti dahi hakikati itibariyle iman nimetinden çok daha önemsiz ve değersizdir.

Burada asıl dikkatleri celb eden husus, Hak Teâlâ'nın insan için hayır irâde buyurduğunun hatırlatılmasıdır. Mü'minlerin kalbini şerden, küfürden, fâsıklıktan, isyandan kurtarmış ve fazl-u nimetinin eseri olarak, onlara doğru yolu göstermiş olmasının anılması ve bütün bunların Hak Teâlâ'nın ilim ve hikmetine dayandığının belirtilmesidir. Bu hakikatlerin belirtilmesinden maksat; kullara her hareketlerinde Allah Teâlâ'ya yönelmeleri, O'nun irâdesine teslim olmalarıdır. Çünkü Allah (c.c) kendilerine hayrı seçmektedir. Allah Rasûlü ise kendilerinin ellerinden tutup bu hayra götürtmektedir. İşte burada asıl kastedilen budur ama gerçek şudur ki, insanoğlu acele eder. Nerede hayır, nerede şer olduğunu bilmeden kendisi için, başkaları için isteklerde bulunur. Nitekim âyette *"İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!"*[104] Ama Allah Teâlâ'ya teslim olup, kendisi için seçtiği nimetlere rıza gösterse, Allah Teâlâ'nın tercihlerinin kendi tercihlerinden üstün olduğuna güvense, Hak Teâlâ'nın kendileri için daha merhametli ve daha çok hayır dilediğini bilse; rahat edecek, huzur bulacak, sükûna erecek... Fakat bütün bunlar Allah Teâlâ'nın bir lütfu bir keremidir ki, onu ancak ve ancak dilediklerine verir.[105]

فَضْلاً ***"Lütuf"*** kelimesinin mensup (üstün) kılınması hakkında birkaç izah yapılmıştır:

1) Mef'ulün leh olduğu için:

a) Bu mef'ulun leh'in âmili bir önceki âyetteki الرَّاشِدُونَ kelimesinden anlaşılan bir fiildir. Rüşd, Allah Teâlâ'dan bir muvaffakiyet olunca; rüşde erme de adeta Allah Teâlâ'nın fiili gibi olmuş olur. Cenâb-ı Hak adeta وأَرْشَدَهُمْ فَضْلاً "Onları bir lutfu keremi olarak doğruya iletti" demiş olur. Yani "Onlara lütufta bulunmuş onlar hakkında in'am sahibi olmuş" demektir.

b) Bunun âmili حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ ... وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَifadesi olup; *"Size bir lütuf ve ikram olmak üzere size imanı sevdirmiş… küfrü de çirkin göstermiştir."* manasındadır.

Cenâb-ı Hak sanki جَزَى ذٰلِكَ فَضْلًا مِنَ اللهِ "Bu Allah'ın bir lütfu olarak böyle cereyan etmiştir" buyurmuştur.

2) Mef'ulu mutlak olduğu için... Bu durumda da şu iki izah yapılır:

a) Bu, fiilin kökünden olmayan bir mefulü mutlaktır. Bir de "rüşd" lütuftur, fadldır. Buna göre Cenâb-ı Hak sankiأُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ رُشْدًا buyurmuştur.

b) Bunun mukadder bir fiilin mefulü mutlak'ı olması... Bu durumda Cenâb-ı Hak adeta "Size imanı sevdirdi... Küfrü çirkin gösterdi"

فَأَفْضَلَ فَضْلاً فَأَنْعَمَ نِعْمَةً "Böylece size lütfettikçe lütfetti, in'amda bulundukça bulundu…" buyurmuştur.

3) فَضْلاً Kelimesi mefulü bih de olabilir. Fiili de الرَّاشِدُونَ kelimesinin delâlet ettiği mukadder bir fiil olup takdiri de يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَنِعْمَةً "Allah'tan bir fadl ve nimet isterler" şeklindedir.

فَضْل "Fadl" ve جَهْرٌ "Nimet" arasındaki fark

فَضْلاً مِنَ اللهِ*"Allah'tan olan fadl"* ifadesi Allah Teâlâ'nın katındaki güzel şeylere, hayırlara, iyiliklere ve Allah Teâlâ'nın da bunlardan müstağni olduğuna; nimetin ise kula gâlip oluşuna, kulun da kendisine muhtaç olduğu şeylere bir işarettir. Çünkü fadl, aslında fazlalık manasını ifade eder. Çünkü Allah Teâlâ'nın katında kendisine ihtiyaç duymadığı rahmet hazineleri vardır. Ve O, oradan kullarına kulların hiçbir sûrette ihtiyaç içinde kalmayacakları şeyler gönderir. Nimet ise bir acıma ve merhameti ifade eder ki bu, kul sebebiyle olmuştur.

“Allah’tan bir fadl“ ifadesi Ganî olan Allah (c.c) tarafında olana; “nimet” ifadesi de, kul tarafında olan hususa yani kulun ihtiyacının giderilmesine bir işarettir ki, bu izah üçüncü şıktaki لِلتَّقْوَى “İsterler” fiilinin mef’ûlü olması dolayısıyla mensup olması hususunu te’yid eder.

وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ***“Allah alîmdir, hakîmdir.”*** Bu ifadenin diğer ifadelerle bir kaç açıdan münasebeti vardır. Bunlar:

1- Cenâb-ı Hak: “O peygamber size itaat etmez, tam aksine vahye ittiba eder” anlamında olmak üzere “Hem bilin ki, içinizde Allah’ın peygamberi var. Eğer O...” buyurunca Allah, “(Ben) âlim olduğum için peygamber onu bilir. Ben hakîm olduğum için, O, hikmetin iktiza ettiği şeyi emreder. Binaenaleyh O’na uyunuz” demek istemiştir.

2- Bu Cenâb-ı Hakk’ın “Alîm, Hakîm” ifadesi ile “Size imanı sevdirdi” ifadesi arasındaki münasebet olup, bu; “Allah, ilmiyle iman ehline imanı sevdirmiş ve hikmeti ile de, o imanı dilediği kimseler için seçmiştir…” demektir.

3- فَضْلاً مِنَ اللهِ “Fadl”, Allah (c.c) katında bulunan ve O’nun kendisinden müstağni olduğu şeyleri ifade edince O, “(Ben) rahmet hazinelerimdeki iyilik ve güzellikleri bilirim” buyurmuş; nimet de sayesinde kulun ihtiyacını giderdiği şey olunca, “Ben, o iyilikleri ve hayırları hikmetime uygun bir biçimde, istediğim miktarda indiren bir hakîmim” buyurmuştur.[106]

Âyet-i kerime mü’min olan kişinin fısk ve isyanı sevmeyeceğine delildir. Eğer birisi isyan belasına düşerse bu, günahı sevdiğinden dolayı değil, şehvetinin baskın çıkmasından ve gafletindendir. Hatta belki de huzur halinde isyan eder. Çünkü bu Allah’ın takdirinin gerçekleşmesidir.[107]

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ
بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ
إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ
اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

9- "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine (buyruğuna) dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever."

Âyet-i kerime Rasûlullah ﷺ zamanında Evs ve Hazrec kabîleleri arasında çıkan hurma dalları ve pabuçlarla yapılan bir dövüş üzerine inmiştir. Rivayetlerin özetine göre; Rasûlullah ﷺ Sa'd b.Ubâde'nin (r.a) hastalığında ziyaretine giderken, Abdullah b. Übeyy b.Selûl'e de uğraması istenilmiş ve bir merkebe binerek uğramıştı. Abdullah b. Selûl, "Merkebin kokusu bizi rahatsız etti" demişti.[108] Orada hazır bulunan Ensar'dan Abdullah b. Revâha hazretleri de "Vallahi Rasûlullah'ın merkebinin kokusu senden daha hoştur"[109] demişti. Bunun üzerine Abdullah b. Übeyy'in kavminin tarafları kızmış, Abdullah b. Revaha hazretlerinin arkadaşları da kızmışlardı. İbnu Revâha, Hazrec kabîlesinden; İbnü Übeyy, Evs kabilesinden olduklarından iki kabileden bir takım kimseler, silahsız olarak elleriyle, papuçlarıyla, sopalarla dövüşmeye başlamışlar, bunun üzerine bu âyet inmiş, Rasûlullah ﷺ âyeti okumuş ve bu şekilde barışmışlardı.

Âyetin iniş sebebi için başka olaylar da nakledilmektedir:

Süddi'den gelen rivayete göre: Ensar'dan İmran adında bir zatın Ümmü Zeyd adında bir hanımı vardı. Kadın, yakınlarını ziyaret etmek istemiş, kocası göndermemiş ve onlardan kimsenin gelmemesi için de kadını evinin üst katına hapsetmişti. Kadın ailesine haber göndermiş, onun üzerine kavmi gelmiş oradan indirip götürmek istemişler, kocası da kendi kavminden yardım dilemişti. Bunun üzerine amcasının oğulları gelip kadın ile ailesinin aralarına girmeye çalışmışlar, onlar da müdafaa etmeye çalışırken dövüşmüşlerdi. Böylece bu âyet inmiş, Rasûlullah ﷺ adam göndermiş, tarafları barıştırmış, onlar da Allah'ın emrine dönmüşlerdi.[110]

İslamdan önce arap kabileleri arasında sık sık anlaşmazlıklar ve çatışmalar olur, çözüm ise adaletten çok güce dayanır, gücü ve arkası olanlar istediklerini alırlardı. Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri "Hakk", diğeri de "Adl"dır. Kur'an, hakkı hâkim kılmak için

gönderilmiş, İslam dinine de “Hak din” ve “Hak dini” denilmiş; ümmete de hakkı yerine getirmek, haksızlıkları önlemek (emr bi’l ma’rûf nehy ani’l-münker) görevi verilmiştir. İslam, hem bütün insanların kök itibariyle kardeş hem de mü’minlerin aynı dine mensup, aynı hukuk, ahlâk ve değerler sistemine bağlı bulundukları için kardeş olduklarını ilan ettiği halde mü’minler arasında da anlaşmazlıklar çıkmış, anlaşmazlığın tarafları birbirine saldırmış, dalaşma ve çatışmalar olmuştur.

Bu âyet, haksız yere devlete başkaldıran gruplar ile devlet arasındaki savaşta değil, halk arasında meydana gelen anlaşmazlık ve kavgalardan, bunlara karşı güçlü çoğunluğun, halkın geri kalanlarının adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde tarafları anlaşmasını sağlama, aralarını bulma ve gerekirse güce başvurarak haksızlığı önleme yükümlülüğünden bahsetmektedir. Devlete başkaldıran, hukuka boyun eğmeyen âsi gruplar (bâğîler) halkın geri kalanına karşı da haksız yere savaş ilan etmiş oldukları ve zarar verdikleri için müctehidlerce bu âyetin kapsamına alınmışlar; -bazı istisnalar dışında- aynı hükme ve muameleye tâbi tutulmuşlardır. Fıkıh kitablarının “bağiy ve cihad” bölümlerinde bu konu detaylarıyla işlenmiştir. Özet olarak İslam toplumu, hem dışarıda hem içeride meydana gelen haksız çatışmalar karşısında ilgisiz ve duyarsız kalamaz, barış ve adaletin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmakla yükümlüdür.[111]

Âyetteki şart edatı (إِنْ) müslüman cemaatler arasında bir vuruşmanın nadir olarak meydana geldiğine, vuruşma olmamasının gerektiğine işarettir. “Vuruştuklarında” değil *“eğer vuruşurlarsa”* denilmiştir. Yani bu ifade biçiminden müslümanlar arasında bir anlaşmazlığın, savaşın çıkmasının olağan olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat eğer böyle bir olay vukû bulursa bu konuda nasıl tavır alınacağı belirtilmektedir.

Ayrıca âyette “fırka” değil “tâife” kelimesi kullanılmıştır. Arapçada “fırka” kelimesi büyük bir kitleyi tanıtmak için; “taife” kelimesi ise küçük bir topluluğu tarif etmek için kullanılır. Ve bu işin kötülüğüne dikkat çekmek ve onları ondan uzaklaştırmak için وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ “Sizden iki taife” buyurmamış da مِنَ الْمُؤْمِنِينَ *“Mü’minlerden”*

buyurmuştur ki bu da bir kimsenin: “Seni bu işten tenzih ederim. Ama başkası yaparsa mâni ol” demesi gibidir.[112]

Dikkat çekicidir ki, âyette önce وَإِنْ طَائِفَتَانِ *“Eğer iki taife”* diye tesniye ile başlanıldığı halde fiildeاقْتَتَلَا “İkisi vuruşurlarsa” denilmeyip çoğul sîgası ile اقْتَتَلُوا “Onlar vuruşurlarsa” buyrulmuştur ki; bu fark tercümede gösterilemiyor. Bunun nüktesi, azdan başlayan bir “kıtal”in (savaşın) bastırılamadığı takdirde genişleyeceğini hatırlatmaktır.

فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ***“Derhal ikisinin arasını ıslah edin”*** Yani “Düzeltin; nasihat ile, şayet orada bir şüphe varsa onu gidermekle, bu da olmadığı takdirde Allah’ın hükmüne çağırmakla sulh edin, barıştırın.”[113] Burada da Allah (c.c) فَصْل “Onların arasını” buyurmamış فَصْلاً *“İkisinin arasını”* buyurmuştur. Çünkü savaş esnasında fitne devam etmektedir. Ve gruptaki herkes kendi başına müstakilce bir iş yapmaktadır. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak اقْتَتَلُوا *“Onlar vuruşurlarsa”* buyurmuştur. Ama sulhe ve barışa dönüldüğünde, her grubun sözbirliği mevzubahistir. Böyle olmasaydı sulh, zaten tahakkuk etmezdi. İşte bundan dolayı, o iki grup âdeta iki şahıs gibi olduğu için بَيْنَهُمْ “Onların arasını” denilmemiş بَيْنَهُمَا *“İkisinin arasını”* buyurulmuştur.

فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى ***“Şayet biri ötekine saldırırsa,”*** Yani, “Eğer onlardan biri diğerinin hakkına tecavüz ediyorsa” anlamı kastedilmiştir. Burada mü’minin haddi aşmasının beklenmeyen bir şey olduğuna işaret etmek için yine إِنْ “eğer” edatı ile başlamıştır.[114]

بَغْي Bağy

Haksız yere yükselmek isteyerek, düşmanlık etmektir. Tecavüz, haddi aşmak, haksızlık etmek, fesad çıkarmak demektir.[115]

Bir terim olarak ise bâğî; hak ve adalet ile ülkeyi yöneten İslâm devlet başkanına veya nâibine karşı, bir te’ vile, yani kendince doğru görülen bir delile, bir sebebe dayanarak itaat dairesinden çıkan, bununla birlikte müslümanların öldürülmesini, mallarının müsâdere, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen ve silahlı güce sahip olan müslüman, demektir.

Buğât (Bağîler) arkalarında silâhlı bir güç olan asîlerdir. Kendi yorumlarına göre bir delile dayanarak bazı hükümlerde müslümanlara ve İslâmî yönetime muhalefet ederler. Askerî bir güçle bir bölgeyi ele geçirirler ve orada kendi yönetimlerini hâkim kılarlar. Hâricilerin Hz. Ali'ye karşı takındıkları tavır gibi...

Hâricîler veya diğer adıyla Harûrîler Hz. Ali'ye isyan ettiler, onun ve müslümanların kanlarını ve mallarını gasbetmeyi, kadınlarını esir etmeyi helâl saydılar. Hâricîler Resulullah'ın ﷺ ashabını tekfir ettiklerinden, her günahın insanı küfre götürdüğü kanaatini taşıdıklarından dinde çok sert ve şiddetli bir yol izlemişlerdir. Bunların dışındaki bâğîler ise; hâricîlerin mübah gördüğü gibi müslümanların mallarını ve çocuklarının esir edilmelerini mübah görmezler.

Hz. Ali; "Din kardeşlerimiz bize bağyetti (isyan etti)" derken, "bağy"i isyan anlamında kullanmıştır. Bâğîler İslâm nazarında dinden çıkmış sayılmazlarsa da ümmetin ittifakı ile dalâlet ehlidirler. Dinden çıkmadıklarının delili ise bu âyettir. (9.âyet) Ancak bunlar tevhid toplumunun dağılmasına, za'fa uğramasına İslâm devleti bünyesinde ayrılıkların çıkmasına, müslüman kanının dökülmesine yol açan bir kitledir.

Bâğîlerle ilgili bazı hadisler bu konuda uygulanacak hükümleri kapsarlar:

İbn Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: *"Her kim bize karşı silâh taşırsa bizden değildir."*[116] Burada silâh taşımak, harbetmek anlamındadır.

Ebu Hureyre'den (r.a) şöyle rivayet edilmiştir: *"Her kim, İslâm devlet başkanına itaatten çıkar ve İslâm cemaatinden ayrılır da ölürse, onun ölümü cahiliyye ölümüdür."*[117] Bu hadis, bir kimse cemaatten ayrılır, ancak o cemaate karşı harbetmezse; bizim de kendisi ile muharebe edemiyeceğimize delildir. Çünkü Hz. Peygamber, onunla muharebe etmemizi emir buyurmamış, yalnız onun ölüm hâlinin cahiliyyet ölümüne benzediğini haber vermiştir. Şu halde o, bu fiilî ile dinden çıkmaz, demektir. Hz. Ali'nin Hâricilere söylediği şu sözler de bunu gösterir: "İstediğiniz tarafta olun, sizinle aramızdaki hukuk; haram kan dökmemeniz, yol kesmemeniz ve hiç bir kimseye zulüm etmemenizdir. Eğer bunları yapacak olursanız size harp ilân ederim."[118]

Bir başka hadis-i şerifte Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurur: *"Allah'ın ahirete ayırdığı azabla beraber dünyada da cezası en çabuk verilecek iki günah vardır: "Bağy (zulüm- isyan) ve akraba ile ilişkiyi kesmek."*[119]

İbn Ömer'den (r.a.) Allah Rasûlu'nun şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Bilir misin Ey İbn Ümmi Abd (*bu zat, Abdullah b. Mes'ud'dur. Çünkü o, bu lakabla anılırdı) *bu ümmetin bâğîlerine Allah'ın hükmü nasıl olacaktır?"* dedi. O: "Allah ve Rasûlu daha iyi bilir!" cevabını verdi. Rasûlullah ﷺ: *"Bu grubun yere düşen yaralısına dokunulmaz, esiri öldürülmez, kaçanı aranmaz, gânimeti de taksim edilmez"* buyurdu.[120]

Asilerle İlgili Hükümler

Buna göre âsîlerle ilgili hükümleri şu noktalarda toplamak mümkündür:

1) Âsî ve bâğîlerle savaşmak caizdir. Bu konuda icmâ (ittifak) vardır. Âyette; *"Siz bâğîlik eden tâife ile çarpışın..."*[121] buyurulmuştur. Ancak onlarla savaşa başlamazdan önce, kendilerini bu isyandan vazgeçmeye davet gerekir. Nitekim Hz. Ali (r.a), Hâricîlere karşı böyle hareket etmiştir.

2) Âsî ve bâğîlerin yaralıları hemen öldürülmez. Ancak Hanefîlere göre, orduları varsa yaralıları öldürülür, kaçanları da takip edilir. Hz. Ali (r.a) bu konuda şöyle demiştir: "İsyancılara gâlip geldiğiniz zaman kaçanı aramayın, yaralıyı hemen öldürmeyin, savaş aletine bakın ve onu alın. Ondan başkası mirasçılarınındır."[122]

3) Âsîlerden alınan esir öldürülmez. Çünkü onlarla yapılan savaşın amacı, onların savaş yapmasına engel olmaktır.

4) Âsîlerin kaçan esirleri takip edilmez. Hanefîlere göre, âsîlerin orduları varsa esirler takip edilir. Çünkü bu takdirde tekrar saldırıya geçmeleri muhtemeldir.

5) Bâğîlerin malları ganîmet olarak alınmaz. Hadîste şöyle buyurulur: *"Müslüman bir kimsenin malı ancak kendi gönül rızası ile helâl olur."* (Veda hutbesi). Hz. Ali (r.a) Cemel ve Sıffin vakalarında ölenlerin hiç birisinin eşyasına el sürdürmemiştir.

6) Yere düşen yaralılar öldürülmez. Hanefîlere göre âsîlerin savaşta sebebiyet verdikleri mal ve can kayıpları ödettirilmez. Çünkü

âyet-i kerîmede; *“Allâh’ın emrine dönünceye kadar”*[123] buyurularak ödetmeden söz edilmemiştir.

İslam âlimlerine göre; bâğîleri öldürmekten dolayı, meşrû devlet başkanına tâbi müslümanlara günah ve kefâret gerekmez. Onlar telef ettikleri şeyleri de tazmin etmezler.[124] Çünkü onlar, bu savaşı emir üzerine yapmışlardır. Diğer yandan âsîlerin canları bile diyet veya kısasla tazmin edilmeyince, malları öncelikle tazmin edilmez.

İslâm devletinin isyancılara karşı, işin başında kesin tavır koyması bazı hadislerde şu şekilde belirtilmiştir. Arface b. Şurayh, Allah Rasûlu’nun şöyle dediğini nakletmiştir: *“İşiniz toplu ve düzenli iken size biri gelir de topluluğunuzu dağıtmak isterse onu hemen öldürün”*[125] Müslim aynı hadîsi şu ifadelerle de rivayet etmiştir: *“Nice fitne ve fesatlar vukû bulacaktır. Bu ümmet toplu iken bir kimse onun hâlini perişan etmek ve onları dağıtmak isterse, kim olursa olsun onu, hemen kılıçla öldürün.”*[126]

Bu hadisler, bir ülkede müslümanların bir kimseyi Emirü’l-Mü’minîn seçerek etrafında toplanmalarına rağmen, bazılarının isyan edip bu seçilen zâtın aleyhine başkaldırmaları halinde bunların ölüm cezasını hak ettiklerini gösterir.[127]

فُسُوق fiili, mazi getirildi. Bu اقْتَتَلُوا fiilinin mazi sîgasıyla getirilip اقْتَتَلُوا فَإِن تَبَغِ şeklinde muzari sigasıyla getirilmeyişindeki hikmet gibidir. Eğer şeklinde muzâri getirilseydi, bu devamlılığı bildirirdi. Fakat mâzi sigâsının getirilişi, nâdir oluşu ve az meydana gelişi ifade eder.

فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ ***“Allah’ın emrine (buyruğuna) dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın.”***

9. Âyetten Çıkan Hükümler

1) فُسُوق filinin mazi getirilmesi müslümanlar arasında haddi aşmanın nâdir olduğuna delalet eder.

2) حَتَّى تَفِيءَ *“Dönünceye kadar”* ifadesi haddi aşan tarafın savaştan vazgeçmesi halinde artık onlarla savaşmanın haram olacağına delâlet eder.

3) Bu savaş, saldıranın saldırmasını bertaraf etmek içindir. Herhangi bir taraftan dönme işi sâdır olduğu ve diğerinden de tahakkuk ettiği takdirde savaşın mübahlığı kalmaz.

4) İfade, mü'min kimsenin işlediği büyük günahların onu mü'min olmaktan çıkarmadığına delildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, haddi aşan tarafı da iki gruptan birisi saymış ve iki cemaate de mü'min adını vermiştir.[128] Böylece "büyük günah işleyen dinden çıkar" diyen Mûtezile ve Hâricilerin görüşlerinin bâtıl olduğu ortaya çıkmış olur. Hz. Ali'den (r.a) gelen şu rivayet de buna işaret etmektedir. "Kendisine Cemel vak'asında ve Sıffin'de savaşan âsilerin müşrik olup olmadıkları sorulmuş "Hayır, onlar şirkten kaçınmışlardır" demiş, münâfık olup olmadıkları sorulduğunda, buna da "Hayır, münâfıklar Allah'ı çok az anarlar" demiş. "O halde onların durumu nedir?" denildiğinde de "Kardeşlerimiz bize isyan ettiler" cevabını vermiştir.

5) Yine bu âyet delalet ediyor ki, âsi isyanını bırakırsa tâkibata uğramaz. Çünkü o Allah Teâlâ'nın emrine dönmüştür. Kendilerine isyan edilenlere yardım etmek vâcibtir. Ama önce nasihat etmek, sulh yapmaları için gayret etmek gerekir. *"Onların arasını düzeltin"* emri buna işaret etmektedir. Çünkü iki grup arasında haksız anlaşmazlıklar çıktığında onlara nasihat etmek ve Hakk Teâlâ'nın hükmüne davet etmek vâcib olunca sadece bir taraftan haksız başkaldırı olduğunda nasihat ve Hakk'a davetin gerekliliği öncelikle sabit olur.[129]

Buhâri'nin Ebu Bekre'den rivayet ettiğine göre Allah Rasûlu ﷺ bir gün ashabına hitap ederken minberde yanında Hz. Ali'nin (r.a) oğlu Hasan (r.a) da varken, bir ona, bir insanlara bakarak şöyle buyurmuştur: *"Bu oğlum Seyyid'dir. Umarım ki Allah bununla, müslümanlardan iki büyük grubun arasını düzeltsin"*[130] Nitekim Hz. Peygamber'in ﷺ söylediği gibi olmuş ve korkunç olaylar, uzun savaşlardan sonra Allah (c.c) Şamlılarla Iraklıların arasını onunla düzeltmiştir.[131]

إِلَى أَمْرِ اللهِ ***"Allah'ın emrine..."*** ifadesi hakkında şu açıklamalar yapılmıştır:

a) Bu *"Allah'a, Rasûlullah'a ve ulu'l-emre itaat ediniz"*[132] âyetinden dolayı "Rasûle ve ulu'l-emre taâta..." anlamındadır.

b) Sulha, barışa anlamındadır. Çünkü emredilen sulh olup bunun delili *"Aranızı ıslah edin"*[133] âyetidir.

c) "Takva ile Allah'ın emrine dönünceye kadar" demektir. Çünkü artık Allah'tan hakkıyla korkan kimsede -şeytan hariç- bir düşmanlık

kalmaz. Zira Cenâb-ı Hakk *“Muhakkak ki şeytan sizin için bir düşmandır. Siz de onu bir düşman edininiz”*[134] buyurmuştur.

فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ ***“Sonuçta eğer (Allah’ın emrine) dönerse artık adaletle aralarını bulup düzeltin.”***

Âyetin baş tarafında mü’minlerin birbirleri ile vuruşmaları durumunda aralarının düzeltilmesi emredilmiş, adalet kaydı konulmamıştı.

(وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا - *“Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin.”*) Çünkü oradaki ıslah, bizzat savaşın sona erdirilmesiyle ilgilidir. Bu sona erdirme işi, nasihatle yahut tehdit, korkutma veya işkence yoluyla olur. Buradaki ıslah ise savaşın sona ermesini müteakip savaşın izlerini yani telef edilen şeyleri tazmin etmekle olur ki bu bir hükümdür. Yani “Aralarında yeniden ikinci kez fitne çıkmasına sebebiyet vermesin diye adaletle düzeltip bulunuz” denilmek istenmiştir.

بَيْنَ يَدَيِ ***“Adaletle düzeltin”*** ifadesi hususi olan فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ *“Aralarını adaletle bulun”* ifadesini umûmileştirir ki bu, “Derecelerin en kıymetlisine ve en yükseğine -ki bu muhabbetullahtır- götüren her işte âdil olun” demektir.

İksat “kast”ı yani zulmü izâle etmektir. ق س ط (kaf-sin-tı)’dan meydana gelen terkibler (kelimeler) işin hoşlanılmayan şekilde olduğu manasına delalet eder.[135]

Ebu Hayyan’ın Bahir’de açıkladığına göre bu âyetteki فَقَاتِلُوا *“savaşınız”* ve فَأَصْلِحُوا *“sulh yapınız”* hitapları مَنْ لَهُ الْأَمْرُ “emir, yani idare yetkisi kendilerinde olan” velayet sahiplerinedir. (Devlet yetkililerinedir.)[136] Emir esas itibariyle idarecilere yöneliktir ama âyetteki emrin muhatabı sadece idareciler değil, iki grubu barıştırma imkânına sahip tüm müslümanlardır. Tüm müslümanlar, üzücü olan hâdisenin ızdırabını içlerinde duymalı ve onların aralarını bulmak için gayret göstererek onları barıştırmaya çalışmalıdırlar. Zirâ âyetteki ifade çarpışmayı (savaşmayı) emretmektedir. Bu ise bir farz-ı kifâyedir.[137]

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ **“Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”**

Bu buyrukta sözü edilen adaletin kapsamına, aralarında cereyan eden kan dökmeler ve mal telef etmelerin talep edilmemesi de

girmektedir.

Peygamber Efendimiz ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın yanında nurdan, yüksek koltuklar üzerinde otururlar.”*[138]

Hz. Peygamber ﷺ İbn-i Ömer’den (r.a) rivayet edilen buyruğunda İbn-i Mesud’a (r.a): “Bu ümmetin bağilerine nasıl davranılacağı konusunda Allah’ın emirlerinin neler olduğunu biliyor musun?” diye sormuştur. O “Allah ve Rasûlu daha iyi bilir’’ cevabını verince, Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Bu grubun yere düşen yaralısına dokunulmaz, esiri öldürülmez, kaçanı aranmaz, ganimeti de taksim edilmez”* [139]

Bu hususta fukahânın dayandığı kaidenin ikinci kaynağı Hz. Ali’nin (r.a) sözleri ve tatbikatıdır. Hz. Ali (r.a) Cemel vak’asında zafer kazandıktan sonra askerlerine şöyle emir vermiştir. “Kaçanları takip etmeyin, yaralılara dokunmayın, esirleri öldürmeyin, silahları teslim edenlere eman verin, halkın evine girmeyin, sizlere sövseler bile kadınlara bir şey yapmayın.” Ancak askerlerden bazılarının muhaliflerin çocuk ve kadınlarının köle olarak paylaştırılması talebinde bulunmaları üzerine, Hz. Ali (r.a) öfkeyle şöyle buyurur: “İçinizde, Ümmü’l-mü’minin Aişe’yi (r.anha) kendine kim alacak?”

Hz. Ali’nin (r.a) tatbikatından istihraç edilen bâğilerin malları ile ilgili hükümler şunlardır: Malları ganimet olarak paylaştırılmaz ancak mallarının telef olması durumunda da tazminat ödenmez. Bir daha ayaklanmayacaklarına dair söz alınarak serbest bırakılırlar.[140]

Herhangi bir kesimde bağy (tecavüz, haksızlık, haddi aşma) gerçekleşecek olursa, kendisine karşı bağy yapılan (haksızlığa uğratılan) tarafa yardımcı olmanın hükmü, cihadın hükmü gibidir. Hâkim ve Beyhâki -sahih olduğunu kaydederek- İbn Ömer’in (r.anhuma) şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: “Ben şu وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا *“Eğer mü’minlerden iki taife vuruşurlarsa”* âyetinden dolayı içimde duyduğum rahatsızlığı hiçbir şeyden duymuş değilim. Çünkü ben Allah Teâlâ’nın emrettiği şekilde Hz. Ali’ye (r.a) karşı bağy eden kesim ile -Muaviye ve onunla birlikte bağy edenlerle-savaşmadım.”

Bazı Hanbelî âlimleri bâğîlerle çarpışmanın cihaddan daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Buna delil olarak şunu gösterirler: Hz. Ali (r.a) halifeliği döneminde cihadı bırakıp onlarla çarpışmıştır. Eğer bâğîlerle çarpışmanın terkedilmesinden dolayı büyük bir fesâdın ortaya çıkmasında korkuluyor ise o takdirde böyle bir fesâdın defedilmesi, cihad maslahatından daha büyüktür.[141]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

10- "Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin. Ve Allah'tan korkun ki, rahmete erdirilesiniz."

إِنَّمَا edatı, hasr (sadece-ancak) manasına gelip, "Bu kardeşlik sadece mü'minler arasındadır, fakat mü'min ile kâfir arasında kardeşlik söz konusu olamaz" demektir. Çünkü burada cihet-i câmia (toplayıcı unsur) İslam'dır. İşte bundan dolayı bir müslüman ölse ve onun kâfir bir kardeşi olsa, malı kâfir kardeşine değil de müslümanlara kalır. Kâfirin durumu da böyledir. Çünkü nesebte mûteber olan baba, şer'an baba olan babadır.

Nahivciler demiştir ki, buradaki مَا edatı إِنَّ edatının amel etmesine mani olan, ma-i kâffe'dir. Eğer böyle olmasaydı إِنَّمَا الْمُؤْمِنِينَ denilirdi. إِنَّمَا 'dan sonra gelen söz tam bir cümledir. Dolayısıyla başındaki إِنَّمَا hazfedilecek olsa cümlenin aslına bir zararı olmaz رُبَمَا da böyledir.Fakat عمّا ile بِمَا da durum farklıdır. Çünkü فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ *"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın!"*[142] âyetindeki بِمَا ifadesi kaldırılacak olsa bu tam ve doğru bir cümle olmaz. [143]

إِخْوَةٌ ***"Kardeştirler"*** Bazı dilciler soy bakımından olan kardeşin çoğulunun إِخْوَةٌ "ihve", dostluktan dolayı olan kardeşin çoğulunun da اقْتَتَلُوا "ihvan" olduğunu söylerler. Ama bunların birbiri yerine kullanıldıkları da vardır. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber ﷺ:

كُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَاناً *“Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz.”*[144] buyurmuş ve kardeşleri إِخْوَان “ihvan” kelimesi ile ifadelendirmiştir.

Kardeşlik

Aynı anne ve babadan doğan veya ortak değerlere sahip olan kimseler arapça’da أَخٌ “Kardeş” kelimesiyle ifade edilmektedir. Aynı kökten gelen “Uhuvvet” ise kardeşlik demektir.

İslâm dininde kardeşlik, bütünüyle akide temeline dayanmaktadır. Bu âyeti kerimeden de açıkça anlaşılacağı üzere, **ancak iman bağıyla bir araya gelenler kardeş olarak kabul edilmektedirler.** Buna göre yeryüzünün neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar, hangi dili konuşuyor olurlarsa olsunlar, hangi kavme mensup olurlarsa olsunlar veya hangi renge sahip olurlarsa olsunlar bütün mü’minler, kelimenin tam anlamıyla birbirlerinin kardeşleridirler yani birbirlerinin sadık dostlarıdırlar. Bu kardeşler kendi aralarında apayrı bir topluluk oluştururlar. Kendi akîdelerine saldıran veya imana karşı küfrü tercih eden kimselere -kendilerine ne kadar yakın olurlarsa olsunlar- asla sevgi beslemezler. Bu anlamda sadece akîde kardeşliğini esas tutarlar. Rabblerinin şu mealdeki uyarılarını asla unutmazlar:

“Allah’a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah’a ve Rasûlune düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedi kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah’ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah’ın tarafında olanlardır.”[145]

“Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir.”[146]

Kuşkusuz mü’min gönülleri en sağlam ve köklü bir biçimde bağlayan bağ, iman ve takva esasından kaynaklanan kardeşlik bağıdır. Bu, Cenâb-ı Allah’ın mü’minlere bahşettiği en güzel nimetlerden biridir. Âyet-i kerimede bu durum şöyle ifade edilmektedir: *“Hepiniz Allah’ın ipine sarılın (sımsıkı yapışın), ayrılmayın. Allah’ın size olan nimetini anın. Düşmandınız,*

kalblerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar."[147] Yüce Rabbimiz bizlere bu âyette, cahiliyye döneminde birbirlerine düşmanlıklarıyla ün salmış ensardan Evs ve Hazrec kabilesine mensup fertleri iman bağıyla nasıl kardeşler haline getirdiğini hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, insanlığa kumanda edecek insanların mutlaka akîde bağını esas alan, yani hep birlikte Allah'ın ipine içtenlikle sarılan insanlar olmaları ve başarılı olmak için de, kardeşlik bağını kuvvetlendirmeleri gerektiğini bildirmektedir.

İslam'da kardeşlik akîde temeline oturtulduğu içindir ki, mü'minlerin arasını bozacak her türlü sunî ayrımlar ve böbürlenmeler de haram kabul edilmiştir. Irk, soy, cins vs. türünden cahilî değerler yerine takva kriteri getirilmek sûretiyle toplumsal kardeşliğin ve ahengin bozulmaması sağlanmıştır. Bu konudaki âyeti kerime her türlü tartışmayı sona erdirici niteliktedir: *"... Hiç kuşkusuz, Allah katında en üstün olanınız, takvaca en ileride olanınızdır (Allah'tan en çok korkanınızdır)..."*[148]

Kardeş olmak, arkadaş ve sadık dost olmak; sevinçte ve kederde beraber olmayı göze almak; bunu fiili olarak göstermek; sevmek, saymak, güvenmek, merhamet etmek, yardımlaşmak ve dayanışmak demektir. Bunlar olmadan kardeşlik iddiasının bir anlamı olmaz. Kur'ân-ı Kerim'in hedeflediği kardeşlik, bütün bunları içeren bir muhtevaya sahiptir. Bir hayat biçimidir, İslâm'daki kardeşlik. Dinde kardeşliğin en güzel numunesini Peygamber Efendimiz'in çağında, Peygamberle birlikte yaşayan seçkin sahabeler ortaya koymuşlardır. Muhâcir-Ensar ilişkisi, kardeşliğin ne anlama geldiğini bizlere gösteren son derece mükemmel bir örnekliktir. Medineli Ensar, Mekkeli muhâcir kardeşlerinin nefislerini, kendi nefislerinden daha aziz tutmuşlar, onları hiçbir konuda yalnız ve yardımsız bırakmamışlardır.

Peygamberimiz ﷺ bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: ***"Hiçbiriniz kendi nefsiniz için arzu ettiğinizi, kardeşiniz için de arzu etmedikçe (kemâliyle) iman etmiş olmaz."***[149]

Hz. Ali (r.a) şöyle demektedir: "Senin hakiki kardeşin seninle beraber olan, sana menfaat versin diye, kendi nefsine zarar vermeye

razı olan, zamanın felaketleri kapını çaldığı vakit, senin dağınık durumunu derlemek için o, derli toplu öz durumunu dağıtandır.”

Mü’minler kardeşlikte ve dostlukta tıpkı aksamı birbirine geçmiş mükemmel ve sapasağlam bir bina gibidirler. Veya bütün unsurları ve zerreleriyle birbirine bağlı bir vücud gibidirler. Bir vücudun herhangi bir âzası rahatsız olduğunda nasıl ki bütün bir vücud aynı rahatsızlığı, aynı acıyı duyarsa, bir tek mü’minin -dünyanın ta öbür ucunda bile olsa- çektiği acıyı, duyduğu ızdırabı diğer mü’min kardeşleri derinden hisseder. Mü’minlerin bu denli birbirlerine bağlı olduklarını Peygamber ﷺ şöyle ifade etmektedir. *“Mü’minin mü’mine bağlılığı, parçaları birbirini bütünleyen bir bina gibidir.”*[150] Hadisi rivâyet eden Ebû Mûsa El-Eş’arî’nin (r.a) bunu tarif için parmaklarını birbirine geçirdiği zikredilmektedir.

Bir mü’minin, diğer bir mü’min kardeşine her hâlükarda yardımcı olması gerekmektedir. Peygamberimiz ﷺ bir hadisinde, *“Zâlim de olsa, mazlum da olsa mü’min kardeşine yardım et!”* diye buyurmaktadır. Zulüm konusunda nasıl yardım edileceğini ise şu çarpıcı sözlerle dile getirmektedir: *“Onu zulümden el çektirirsin. Ona yapacağın yardım işte budur”*[151]

Allah Rasûlu ﷺ, Mescid-i Nebevî’nin inşasından sonra Muhâcirler ile Ensâr’dan doksan sahabe arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti. Kendisi de Hz. Ali’yi (r.a) kardeş edindi. Bütün mü’minler birbirinin din kardeşi olmakla birlikte, bu özel kardeşleştirme; yardım, ziyaret, ihsan, nasihat ve rehberliği, hatta zevi’l-erhamdan önce mirasçı olmayı kapsamına alıyordu.

İbn Abbas (r.a) anlatıyor: “Muhâcirler Medine’ye geldikleri zaman aralarında akrabalık bağı olmaksızın, Rasûlullah’ın ﷺ ihdas ettiği kardeşlik dolayısıyla Ensâra vâris oluyorlardı.”

Bir Âyet-i Kerime’de şöyle buyruluyor:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا

وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ

شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا

“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhâcirleri) barındırıp yardım edenler (ensar) var ya, işte onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların ***mirasından*** *hiçbir pay yoktur...”*[152] Âyette yer alan وَلَايَت “velâyet” kelimesi; yardım, yardımlaşma, öğüt ve verâsetle tefsir edilmiştir. Bedir savaşından sonra muhâcirlerin maddi durumlarının düzelmeye başlaması üzerine muhâcirlerin ensara mirasçı olma hükmü şu âyetle neshedilmiştir: *“Allah’ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmaya) daha uygundur.”*[153]

Peygamber Efendimiz ﷺ Mü’minlerin kardeş olduğunu birçok hadisinde şu şekilde dile getirmiştir:

“Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”[154]

اللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ *“Kul, kardeşine yardım ettiği sürece Allah kula yardım eder.”*[155]

“Mü’minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta tıpkı bir vücuda benzerler. Vücudun bir organı hasta olduğu zaman, diğer organlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”[156]

“Birbirinize hasetleşmeyiniz. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızıştırmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize darılıp küsmeyiniz. Birinizin alışverişi tamamlanmadan diğeri araya girmesin. Ey Allah’ın kulları, böyle davranarak kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. – Peygamber Efendimiz üç defa göğsünü işaret ederek buyurdular ki- *Takvâ işte buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her müslümanın kanı, malı ve ırzı, diğer müslümana haramdır.”*[157]

“Allah kendi gölgesinden başka gölge bulunmadığı bir günde yedi kişiyi kendi gölgesinde gölgelendirecektir:

1. *Adaletli devlet başkanı,*
2. *Allah'a ibadetle yetişip büyüyen genç,*
3. *Mescidden çıktığında tekrar döneceği saate kadar kalbi mescide bağlı olan kişi,*
4. Allah için birbirini seven bu sevgiyle bir araya gelip bu sevgiyle ayrılan iki kişi,
5. *Kendi başına olduğu halde Allah'ı zikrederek gözünden yaşlar akıtan kimse,*
6. *Güzel ve soylu bir kadının kendisini çağırması üzerine; "Ben, Allah'tan korkarım" diyerek o kadına yaklaşmayan kişi,*
7. *Sadaka veren, verdiği sadakada sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizli davranan kişi..."*[158]

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ***"O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin":*** *Gerek iki fert, gerek iki mü'min topluluk bozuştuğunda hemen aralarını bulup barıştırın. Zira dinde kardeşliğin gereği budur.*

لَا تُقَدِّمُوا ***"Ve Allah'tan korkun":*** *Allah'a karşı gelmekten sakının yani bu düzelme ve kardeşlik takvadandır. Bozuşmaktan korunun. Mü'minlerin kendi aralarında barış ve iyilik bulunmazsa, kardeşlikleri kuvvetli olmazsa kâfirlere karşı mücadele edemezler, Allah'ın azabından iyi korunamazlar. Onun için Allah'tan korkun, bozuşmayın; bozuşursanız, barışmaktan, barıştırmaktan kaçınmayın. Her işinizde takva yolunu tutun.*[159]

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ***"Rahmete erdirilesiniz":*** İfade Allah Teâla'nın zâtından korkanlara rahmetinin kesin bir müjdesidir.[160]

Kardeşliği Bozan Hususlar

Kardeşliği bozan pek çok husus vardır. Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadis-i şeriflerde bu hususlar açık bir biçimde belirtilmektedir. Kurân-ı Kerim'de değinilen, kardeşliği bozan ve dolayısıyla bireysel ve toplumsal ahengin zedelenmesine yol açan kötü hususlardan bazıları şunlardır:

Hucurât sûresinin 11 ve 12. âyetlerinde Rabbimiz, mü'minleri açık bir biçimde alaydan, kötü lakab takmaktan, kötü zandan, kardeşlerinin gizli yönlerini araştırmaktan, gıybet ve dedikodu yapmaktan sakındırmaktadır. Ebu Hureyre'den (r.a) gelen bir rivayette Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *"Zandan sakının! Çünkü*

zan sözün en yalanıdır. Başkalarının konuştuğunu dinlemeyin! Tecessüs ve münâfese yapmayın!"[161]

Kin, haset ve hakaret de kardeşliği bozan hususlar arasındadır. Kur'an-ı Kerim'de kendilerinden övgüyle bahsedilen mü'minlerin her türlü kinden ve hasetten tümden arındırıldıkları belirtilmektedir: *"Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar."*[162] Enes b. Mâlik'in (r.a) rivâyet ettiği sahih bir hadiste ise Peygamberimiz ﷺ şu nasihatlerde bulunmaktadır. *"Birbirinizle kinleşmeyiniz, hasetleşmeyiniz, birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz..."*[163]Yine bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Bir kişiye, müslüman kardeşine hakaret etmesi kötülük olarak yeter"*[164] İbn Mesud (r.a) da Hz. Peygamber'in ﷺ *"Bir müslümana sövmek fısk, ona karşı savaşmak ise küfürdür."*[165] diye buyurduğunu rivayet eder. Mü'min kardeşinin ufak-tefek kusurlarına ve eksikliklerine bakarak ona kin ve adâvet (düşmanlık) besleyen kişi gerçekte insafsızca ve zalimce davranan kimsedir.

Grupçuluk, sadece kendi menfaatlerini düşünme, benmerkezcilik vb. gibi kötü hasletler de kardeşliği bozan ve mü'minleri birbirine düşüren hususlar cümlesindendir. Çünkü bu türden iddialar kaçınılmaz olarak beraberinde tefrikayı, çekişmeyi ve çatışmayı getirmektedir. Mü'minlerin birbirine düşmesi veya düşürülmesi ancak bu yollarla mümkün olabilmektedir. Nitekim bir Hadis-i şerifte, şeytanın bu yönde daima bir umut beslediğine işaretle şöyle buyurulmaktadır: *"Şeytan, kıbleye dönen (mü'minlerin) artık kendisine ibadet etmesinden ümidini kesmiştir; fakat onları birbirine düşürmekte (hâlâ ümitlidir)"*[166]

Bütün bu hususlar veya hasletler, tıpkı birer mikrop gibi, sirayet ettiği vücudları hasta düşürmekte ve tahrip etmektedir. Dinde kardeşlik ruhunu yeniden canlandırmak ve mü'minlere kaybettikleri kuvveti yeniden kazandırmak, ancak bu tür hasletlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Kur'ân-ı Kerim'in öngördüğü kardeşliğin tesis edilmesi demek, İslam ümmetinin yeniden dirilmesi demektir.

Kardeşlik Hukuku

Kardeşlerin birbirleri üzerinde hakları ve vazifeleri vardır. Kardeşler, aralarında adalet, iyilik ve dostlukla muamele etmeli ve şu esaslara göre hareket etmelidirler:

Kardeşler karşılıklı sevgi ve saygı beslemeli, küçükler büyüklerine karşı saygısız davranışlardan sakınarak onları anne ve babaları gibi görmeli ve kendilerine itaat etmeli, büyük kardeşler de küçüklerin kabahatlerini af ve hoşgörü ile karşılamalıdırlar.

Kardeşler, anne ve babalarını üzmeyecek, onlara huzur dolu bir hayat yaşatarak davranışlarla birlik ve beraberlik içinde yaşamalı; para, servet ve miras gibi maddi çıkarlar, düşmanlık sebebi haline getirilmemeli ve birlik ruhu bozulmamalıdır.

Şan, şöhret, makam, servet gibi şeyler kıskançlık sebebi olmamalıdır. Kardeşlerden biri ilim, servet ve makam itibariyle yükselirse bu durum diğerleri için ancak bir iftihar vesilesi sayılmalıdır. Maddî ve manevî bakımdan güçlü olan da diğerlerine hor bakmamalı, onlara her konuda yardım elini uzatmalıdır.

Aralarındaki işleri ve fikir ayrılıklarını zora başvurmadan, birbirlerinin fikirlerine saygı duyarak ve konuşup anlaşarak tatlılıkla halletmenin yollarını aramalıdırlar.[167]

Allah-u Teâlâ daha mühim olmasına rağmen iki grubun, tarafın arasını ıslahı emrettiği âyette (9.âyet) “ittika ediniz” ifadesine yer vermemiş, ama bu âyette لَا تُقَدِّمُوا *“Allah’dan ittika edin-korkun”* buyurmuştur. Bunun hikmeti;

İki fırka arasındaki savaş, fesadın yayılması, bir şeylerin gelip her mümini bulması, derken herkesin ıslah hususunda sa’yu gayret göstereceği neticesine götürür. Dolayısıyla bu ıslah emri ittika emriyle birleştirilmemiştir. Fakat iki ferd arasındaki sürtüşmeden dolayı insanlar endişeye kapılmazlar. Bazı kimseler bozuk maksadlarından dolayı bu iki kimse arasındaki düşmanlığın pekişmesini bile ister. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak *“İki kardeşinizin arasını düzeltin. Allah’dan korkun.”* buyurmuştur.

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ *“Aralarını bulup barıştırın (düzeltin)”* ifadesi sulha; *“Allah’dan korkun”* ifadesi de onları aralarında çıkacak kavga-gürültüden koruyacak hususlara bir işarettir. Çünkü Allah’dan ittika eden kişiyi bu takvası, başka şeylerle meşgul olmaktan alıkoyar. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber ﷺ: الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ،

“Müslüman insanların onun elinden ve dilinden salim (emin) olduğu kimsedir”[168] buyurmuştur. Çünkü müslüman Allah’ın emrine inkiyad eder ve Allah’a ibadete yönelir de böylece kendini kusurlu görüşü, başkalarının kusurlarını görmeye mani olur, bu durum müslüman kardeşinin kalbini rahatsız edecek şeyler yapmaya engel teşkil eder.

İşte bu hususta Ebu Şurayh’tan nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: Peygamber ﷺ arka arkaya üç kerre: *“Vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz!”* buyurdu. (Mecliste hazır bulunanlar tarafından:) “Yâ Rasûlallah! Bu îmân etmiş olmayan kimdir?” diye soruldu. Rasûlullah ﷺ: “*Komşusu zulümlerinden, şerlerinden emîn olmayan kimsedir”* diye cevâb verdi[169] Bu “Allah’dan kork ve başkaları ile uğraşma” demektir.

Bu âyette İslam kardeşliği üç âyet sonra gelen neseb kardeşliğinden üstün tutulmuştur.

6-10. Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Hata ile başkalarına ezâ etmeyi önlemek için ihtiyatlı ve dikkatli olmak, nakledilen haber ve rivayetlerde iyice araştırma yapmak vâciptir.

“Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın” âyeti (6. âyet), eğer âdil bir kimse ise tek kişinin verdiği haberin (haberu’l-vahid) kabul edileceğine delil teşkil eder. Çünkü âyette haberi kabul için iyice araştırma yapmanın illeti fâsıklık sıfatıdır. Fâsıklık bir kimsede yoksa hükmün illeti de yok demektir.

Hanefiler, hali bilinmeyen (meçhulu’l-hal) bir kişinin verdiği haberin makbul olduğuna bu âyeti delil göstermişlerdir. Zira âyet, fısk sıfatının haberi kabulden önce iyice araştırma yapılmasının gerekli olmasının bir şartı olduğuna delalet etmektedir.

Âyeti kerimede haber-i vahidin yakinî (kesin) bilgi gerektirmediğine dair bir delâlet vardır. Bunun delili o konunun iyice araştırılmasının vâcib olmasıdır. Zira eğer haber-i vahid kat’i ilim ifade etseydi o konuda araştırma yapmaya ihtiyaç duyulmazdı.[170]

Dinin emirlerine aykırı hareket eden, günah kaygısı taşımayan kimselerin verdiği habere ve bilgiye dayanarak hükmetmek ve harekete geçmek caiz olmadığına göre, böyle kimseleri iş başına getirmek, önder seçmek, arkalarında namaz kılmak da caiz olmaz.

Fâsık imamların arkasında namaz kılmak mecburiyeti hâsıl olursa, fitneyi önlemek için namaz kılınır ama bu namaz gizlice iâde edilir. [171]

Bir sözün götürülmesi, bir nesnenin ulaştırılması veya bir işin başka bir şahsa öğretilmesi hususunda, bir şahsın elçisi olması durumunda fâsığın sözünün kabul edileceğinde fikir ayrılığı yoktur.

"Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır" (7.âyet) buyruğuyla "yalan söylemeyin çünkü Allah sizin haberlerinizi O'na bildirir de rezil kepaze olursunuz" manası kastedilmiştir.

Allah Teâlâ önce imanı, sonra ona mukâbil küfür fâsıklık ve isyandan oluşan ve ashaba çirkin gösterilen üç şeyi zikretmiştir. İman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla amelden her üçünü de içine alır. Küfür, Allah'ı inkâr etmek manasında kalp ile ikrarın karşılığıdır. Fâsıklık dil ile ikrârın, isyan da bedenle amel etmenin karşılığıdır. Allah Teâlâ üçü arasında en büyük olan küfürden başlamıştır. Yani en küçük olan (isyan) hususunda dahi müsaade etmemiştir. (7. âyet)[172]

Eş'ariler حَبَّبَ *"Sevdirdi"* ve كَرَّهَ *"Çirkin gösterdi"* buyruklarını fiillerin yaratılması (halku'l-ef'al) meselesine delil göstermişlerdir. Böylelikle "İnsan kendi fiilinin hâlıkıdır" diyen Kaderiyye, İmâmiyye ve Mutezilenin görüşünü reddetmişlerdir.

Doğru yolu bulanlar, Allah Teâlâ'nın muvaffak kılıp imanı sevdirdiği ve küfrü çirkin gösterdiği kimselerdir. Allah (c.c) onlara bir lütuf ve nimet olsun diye böyle yapmıştır. Ashâb-ı kiram Rasûlullah'a ﷺ ittiba edip, onun irşadına yapıştıklarından rüşdü hak etmiş ve doğru yolu bulmuşlardır.

Rasûlullah ﷺ 7.âyetin ihtiva ettiği manaya göre dua ederdi. İmam Ahmed ve Nesâî, İbn Rifaa'dan o da babasından şöyle rivayet etmiştir: Uhud günü müşrikler çekilince Rasûlullah ﷺ, *"Saf tutunuz da Rabbime övgüde bulunayım"* buyurdu. Ashabın hepsi birden Rasûlullah'ın ﷺ arkasında saf oldular ve Rasûlullah ﷺ şöyle buyurdu:

اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ لَا قَابِضَ لِمَا بَسَطْتَ وَلَا بَاسِطَ لِمَا قَبَضْتَ وَلَا هَادِيَ لِمَنْ أَضْلَلْتَ
وَلَا مُضِلَّ لِمَا هَدَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُقَرِّبَ لِمَا بَاعَدْتَ
اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ لَا قَابِضَ لِمَا بَسَطْتَ وَلَا بَاسِطَ لِمَا قَبَضْتَ وَلَا هَادِيَ لِمَنْ أَضْلَلْتَ
أَسْأَلُكَ النَّعِيمَ الْمُقِيمَ الَّذِي لَا يَحُولُ وَلَا يَزُولُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ النَّعِيمَ يَوْمَ الْعَيْلَةِ وَالْأَمْنَ

يَوْمَ الْخَوْفِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي عَائِذٌ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا أَعْطَيْتَنَا وَشَرِّ مَا مَنَعْتَنَا اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ
وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ اَللّٰهُمَّ تَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ وَأَحْيِنَا مُسْلِمِينَ وَأَلْحِقْنَا بِالصَّالِحِينَ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا مَفْتُونِينَ اَللّٰهُمَّ قَاتِلِ الْكَفَرَةَ
الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ رُسُلَكَ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ وَاجْعَلْ عَلَيْهِمْ رِجْزَكَ وَعَذَابَكَ إِلٰهَ الْحَقِّ آمِينَ

“Allah’ım! Bütün hamd Sana’dır, Senin genişlik verdiğini daraltacak, daralttığına ise genişlik verecek, Senin dalâlette bıraktığını hidâyete erdirecek, Senin hidâyete ulaştırdığını da saptıracak, Senin vermediğine verecek, Senin verdiğini engelleyecek, Senin uzaklaştırdığını yaklaştıracak, Senin yaklaştırdığını uzaklaştıracak kimse yoktur. Allah’ım, bereketlerinden, rahmetinden, fazlından ve rızkından bizlere bolca ver. Allah’ım, Senden sona ermeyecek ve değişmeyecek devamlı nimetlerini istiyorum. Allah’ım ihtiyaç gününde Senden nimet, korku gününde emniyet isterim. Allah’ım verdiklerinin de vermediklerinin de şerrinden Sana sığınırım. Allah’ım bize îmânı sevdir ve kalplerimizi onunla süsle. Bize küfrü, günâhları ve isyanı çirkin göster. Bizi rüşde erenlerden eyle. Allah’ım bizleri müslümanlar olarak öldür, müslümanlar olarak dirilt, fitneye düşmeyen ve rüsvây olmayan sâlihlere kat. Allah’ım peygamberlerini yalanlayan, Senin yolundan alıkoyan kâfirleri kahret, azabını onların üzerine kıl. Ey gerçek ilâh olan Allah’ım, kendilerine kitâb verilen kâfirleri kahreyle. ***ÂMİN****...”*[173]

Allah (c.c) her şeyi en iyi bilendir. Eşyanın hakikatini bildiğinden onu Rasûlune ﷺ öğretir, O’na ﷺ hikmetin gerektirdiği davranışları emreder. Dolayısıyla Rasûlullah’ın ﷺ emrettiği yerde durmak, O’na ﷺ karşı küstah ve kaba davranmaktan sakınmak gerekir.

İslam devletlerindeki yönetici ve hâkimlerin leh ve aleyhlerine bile olsa birbirleriyle savaşan iki müslüman grubun arasını islah etmeleri, onları Allah’ın kitabına çağırmaları, onlara nasihat edip doğruyu göstermeleri vâcibtir.(9.âyet)

Gruplardan biri Allah’ın hükmüne ve Kitabına icâbet etmeyip haddi aşar ve diğerine saldırarak yeryüzünde fesat çıkarırsa, Allah’ın emrine yani Kitabına dönünceye kadar en hafifinden başlayıp sırasıyla bütün vasıtalar kullanılarak onlarla savaşılması gerekir. Şayet Allah’ın hükmüne dönerse her iki grubu insaflı ve adâletli

olmaya sevketmek gerekir. Çünkü Allah (c.c) hak ve adâlet ile hükmedenleri sever ve onlara en güzel mükafâtı verir.

Dokuzuncu âyet mü'minin öldürme, ana babaya isyan etme, fâiz ve yetim malı yeme gibi büyük günahları işlemekle imandan çıkmayacağına delildir. Çünkü bâğî, iki gruptan biri olarak kılınmış ve Allah Teâlâ o iki grubu mü'min olarak isimlendirmiştir.

Âyet, bâğîlerin kabul ettikleri mezheplerin inancının, savaşmadıkları müddetçe onlara karşı savaşmayı gerektirmediğine delâlet etmektedir. Zira Allah Teâlâ *"Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine (buyruğuna) dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın"* (9.âyet) buyurmaktadır.[174]

Âyeti kerime, devlet başkanına veya müslümanlardan birine karşı bâgî olduğu bilinen bir zümre ile savaşmanın vücûbuna (kesin gerekliliğine) açık bir şekilde delâlet etmektedir.

Bâğîler ile savaşmak farz-ı kifâyedir. Bazıları bunu gerçekleştirdiği takdirde diğerlerinden bu farz düşer. Bu yüzden Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Amr, Muhammed b. Mesleme (r. anhum) vb. bazı sahabeler bu işten geri durduklarında Hazreti Ali b. Ebi Talib onların bu fiilini tasvip etmiştir.

"Eğer (Allah'ın emrine) dönerse aralarını adâletle düzeltin" (9.âyet) buyruğu, savaş esnasında telef olan mal ve canların bâğîlerden istenmemesinin, anlaşmadaki adâletli bir davranış türünden olduğuna delâlet etmektedir. Dolayısıyla bâğîlerin savaş için toplandıkları ve savaştan sonra ayrıldıkları esnada helak olan mal ve kanları tazmin edilemeyeceği hususunda âlimler icma' etmişlerdir.

Sahabeden birine kat'i olarak bir hatanın nisbet edilmesi câiz değildir. Çünkü hepsi yaptıkları işlerinde ictihad etmişler ve Allah'ın rızasını gözetmişlerdir. Onların hepsi bizim için birer önderdir (imamdır). Ayrıca bizler, aralarında baş gösteren olaylar hakkında konuşmamamız ve onlar hakkında hayırdan başka bir şey söylememekle emrolunduk. Çünkü sahabeliğin çok önemli bir konumu ve değeri vardır. Rasûlullah ﷺ, müslümanları onlar hakkında kötü konuşmaktan nehyetmiş, Allah Teâlâ da onları affetmiş ve onlardan razı olduğunu haber vermiştir.

Mü'minler neseb itibariyle değil, din ve hürmet itibariyle kardeştirler. Kurtûbi şöyle demiştir: "Zira kan ve neseb kardeşliği dinlerin farklı

olması sebebiyle kesilmektedir. Hâlbuki neseblerin farklı olması sebebiyle din kardeşliği kesilmez.[175] (10.âyet)

Dokuzuncu ve onuncu âyetler bâğî olmanın imanı ortadan kaldırmadığına delâlet etmektedir. Zira bâğî olmalarına rağmen Allah Teâlâ onları mü'min kardeşler diye isimlendirmektedir.

Âyetlerin hükmü geneldir. Buna göre iki müslüman grup veya toplum arasında anlaşmazlık veya kavga çıkarsa diğer müslümanların seyirci kalmayıp onları uzlaştırmak ve aralarını düzeltmek için elinden geleni yapmaya çalışması gerekir.[176]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا
لَعَنتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ
تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ
بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

11- "Ey Mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zâlimlerdir."

Fahreddin Râzi (r.aleyh) der ki: "Bu sûre (Hucurât) irşad üzerine irşad için indirilmiştir. Cenâb-ı Hak, mü'min kimsenin, Allah'a ve Peygambere muhalefet eden ve isyanda bulunan fâsık karşısında takınacağı tavrın nasıl olması gerektiğini öğrettikten sonra, mü'mininin mü'mine karşı nasıl davranması gerektiğini bu ve bundan sonraki âyette beyan etmiştir. Bu âyette, her biri diğerinden daha hafif olan şu üç şeye işaret edilmiştir:

Suhriyyet (alay)

İnsanın kardeşine küçümseyerek bakması, ona iltifat etmemesi ve onu olduğudan aşağı görmesidir. Bu suhriyyet, insanın kusurlarını

sayılıp dökülmesi manasında değil, hakaret etme, küçük görme manasındadır.

Lemz (ayıplama)

Bu da insanın ayıplarını, onun hazır bulunmadığı bir yerde sayıp dökme manasına olup, suhriyyetten daha hafif bir hakarettir.

Nebz (lakap takma)

Bu da, lemzden daha hafif bir hakarettir. Nebz, her ne kadar insanda bulunmasa bile bir ad, bir lakap vermektir. Çünkü güzel lakaplar ve hoşa giden isimler, bir insana verildiğinde, bu ismin ifade ettiği husus, mutlaka onda vardır manasına gelmez. Çünkü mesela, Said (bahtiyar) diye adlandırılan kimse, aslında böyle olmayabilir. Bu bir alem (özel) isim ve bir nisbettir. Cenâb-ı Hak sanki "kibirlenmeyin, kardeşlerinizi küçük görmeyin. Onlara verilmiş olan nimetleri görmemezlikten gelip, onların derecelerini düşürmek ve oldukları mertebeyi görmek istemeyerek onları tenkit etmeyin. Onları hoşlarına gitmeyecek şeylerle adlandırmayın ve muayyen bir sıfatı kastetmeksizin söylenen bir sözden bahsetmeyiniz" demek istemiştir.[177]

لَا تُقَدِّمُوا ***"Alay etmesin":*** İmam Gazzâlî şöyle der: "Alay, insanları güldürecek şekilde kusur ve noksanlara dokunmaktır. Bu da işini, sözünü hikâye ve taklit etmek sûretiyle olduğu gibi, bazen de işaret ve îma ile olur. İstihza ettiği kimse mecliste ise buna gıybet denmese de yine gıybet manası kendisinde vardır."[178]

Kurtûbî der ki: "Alay etmek; hakaret etmek, hor görmek ve gülünecek şekilde ayıp ve kusura dokunmaktır. Bazı fiilini veya sözünü, hikâye, işaret veya îma ile yahut lakırdısına, işine, herhangi bir kusuruna veya suratına gülmek ile de olur."[179]

Diğer bir tarife göre "bir şahsı huzurunda gülünülecek şekilde sözle veya hareketle tahkir etmek" demektir.

Kâmus'un ifadesine göre de alay, "eğlenmek"tir.[180]

Alay etme duygusu insanlarda, kendini büyük görmeyle başlar, daha sonra karşısındaki insanı hiçe sayıp, ona tepeden bakmaya kadar gider. Neticede bu duygu insanları alaya aldırır. Şeytanı Rabb'ine isyan ettiren, böbürlenme, hakkı kabûl etmeme ve insanları

hor görme şeklinde tezâhür eden kibir ve gurur hastalığını ortaya çıkarır. Alay eden kimsenin gururlanıp kibirlenmesinin yanında, alay etme hareketiyle mümin kardeşini incitmesi ve rahatsız etmesi de söz konusudur. Kibirlenmek haram olduğu gibi mü'mine eziyet de haramdır. Her iki kötülüğün netîcesi olarak İslâm toplumunda kardeşlik bağlarının gevşemesi söz konusu olmaktadır. Zîrâ alay ile beraber fertler arasına düşmanlık ve nefret duygusu girer. Böylece de bir bina hâlinde tarif edilen İslâm toplumu dağılmış, parçalanmış olur.

İslâm toplumu bir bütündür. İslâm'da her ferdin haysiyet ve şerefinin dokunulmazlığı vardır. Ferdin manevî hayatının temelini oluşturan ırz, şeref, haysiyet ve namus duyguları lekelenemez. İnsan haysiyetini lekeleyecek olan kötü hareketlerin başında alay etmek gelir. İslâm, insan hak ve hürriyetini, insan haysiyet ve şerefini koruma esası üzerinde durur. Bu sebeple, müslümanların duygu ve düşüncelerini Kur'an-ı Kerîm, bu âyet ve benzerleri[181] vasıtasıyla garanti altına alır.

Toplum hayatındaki ilişkiler samimiyet üzerine kurulur. Bu samimiyetin derecesini ölçen alet de kalptir. Hz. Peygamber ﷺ: *"Allah sizin şeklinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat kalplerinize bakar"*[182] buyurmuştur. İnsanlar, daima dış görünüşe vâkıftırlar, iç âlem bilinmez. Allah katında tartılacak olan dış görünüş değil, kalplerin takvâsıdır. İnsanın ilmi ise bunu bilmeye ve anlamaya yeterli değildir. Bu sebeple bir kimse önüne geleni hor göremez, nazargâh-ı ilâhî olan kalbi alaya alarak kıramaz.

Kur'an-ı Kerîm'de bir de inançla[183], Kur'an âyetleriyle[184], Peygamberlerle[185] ve müminlerle[186] alay edenlerden bahsedilir. Sözü edilen kişiler, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenlerdir ve bu hareketleriyle Allah'ı ve müminleri aldattıklarını zannederler. İslâm'a göre inanç mukaddestir, alay konusu olamaz. Âyetlerde, inançlarla alay edenler olarak bildirilenler, İslâm toplumu içinde türeyen münâfıklardır.[187]

Kur'an-ı Kerim'de alay on bir âyette "Hez' " kelimesi, yirmi üç yerde "istihza" mastarında türemiş fiil ve isimler şeklinde geçmektedir. Ayrıca on beş âyette "Suhriyyet" kökünden isim fiiller yer almaktadır. Mesela;

“Hez’ ” kelimesi Mâide Sûresi (5) 58. âyette:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَعْقِلُونَ *“Namaza çağırdığınız zaman onu **alay** ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranış, onların düşünemeyen bir toplum olmalarındandır.”*

“İstihza” mastarından türemiş fiil şeklinde Zuhruf Sûresi (43) 7. âyette: وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ *“Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka **alaya alırlardı**.”*

“İstihza” mastarından türemiş isim şeklinde Hicr Sûresi (15) 95. âyette: إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ *“(Seninle) **alay edenlere** karşı biz sana yeteriz.”*

Ve Saffat Sûresi (37) 14. Âyette “Suhriyyet”ten türemiş fiil olarak geçmektedir: وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ *“Bir mucize görseler **alay ederler**.”*

Bu âyetlerde geçen alaydan maksat, sadece dil ile yapılan alay değildir. Bir kimsenin taklidini yapmak, sözleri, davranışları, tipi, giyimi vs. özellikleri ile eğlenmek veya bunlarda bir kusur, ayıp bulup, buna başkalarının dikkatini çekmek şeklindeki tüm davranışlar kastedilmektedir.

قَومٌ **“Kavim”** kelimesi قَائِمٌ kelimesinin çoğuludur ve iş gören, kendini savunmaya kalkışabilecek erkek toplumuna denir. “Nuh kavmi” “Firavun kavmi” gibi kadınları da ifade etmesi, dolayısıyla ve tâbi olma yoluyladır ki, âyette kadın ve erkeğe ayrı ayrı hatırlatılmak üzere “kavim ve kadın” diye ayrı ayrı zikredilerek ortaya konmuştur نَـدْم kavim ve نِسَاءٌ kadın kelimelerinin nekra (ال ’sız-belirsiz) oluşu yasaklamada genellik ve umûm ifade etmesi içindir.

قَومٌ **“Kavim”** ve نِسَاءٌ **“Nisa”** kelimelerinin cemi (çoğul) ve nekra (belirsiz) getirilmesinde şu incelikler vardır:

Önce İslam’ın yalnız fertlere değil, birçok kavimlere yayılacağını bir hatırlatmadır.

İkinci olarak alaya alma işinin yararının büyük olup ona tek başına bir erkek ve kadının devam edemeyeceğine bir işarettir.

Üçüncü olarak alay eden ve maskaralık yapan kişinin yanında çoğunlukla gülüp eğlenecek ve bu şekilde ona arkadaş olacak kimselerin eksik olmayacağına ve bu yüzden tek kişinin, topluluğa dönüşerek işin büyüyebileceğine de işaret eder.

Netice olarak; “Hiçbir mü’min topluluk, hiçbir mü’min kavim ile eğlenmesin, alay etmesin” demektir.

عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ ***"Belki onlar kendilerinden daha hayırlı olurlar.":*** Bu ifade yasaklamanın sebebidir. Cenâb-ı Hak alay eden kişinin bu yönünü törpülemek ve onun bu tepeden bakışına buğzederek "Olur ki alay edilenler (Allah katında) onlardan daha hayırlıdır." buyurmuştur. Bundan dolayı فعَسَى أَنْ يَكُونُوا şeklinde bir edat ile bağlanması gerekli gibi görünürken, bu şekilde getirilmemiş bir soru ve cevap tarzında zihinlere yerleştirilmek için başlangıç cümleleri halinde getirilmiştir. Yani bu yasaklamanın sebebi sorulmak istenirse her mü'min şöyle inanmalıdır: Eğlenilen, Allah katında eğlenenden daha hayırlı olabilir. Çünkü insanlar yalnız görülebilen halleri bilebilirler, kişilerin iç yüzündeki gizli yönleri bilemezler. Allah katında değeri olacak, tartı tutacak olan ise; vicdanların ihlâsı, kalplerin takvasıdır. İnsanın ilmi ise onun Allah yanındaki tartısını tartmaya, iki kalbin gizli meyillerini ölçmeye yeterli değildir. Onun için kimse dış görünüşe bakıp da gözünün kestiğini hor görmeye, eğlenmeye cür'et etmemelidir. Eğer Allah katında vakarlı, saygılı olan bir şahsa hakaret etmiş olursa, nefsine ne büyük zulmetmiş olur.[188]

Âyetin nuzûl sebebi hakkında şunlar rivayet edilmiştir:

1. Sâbit b.Kays'ın kulağında biraz ağırlık vardı. Rasûlullah'ın ﷺ meclisine geldiği vakit işitsin diye yer açarlardı. Bir gün gelmiş, "Açılın" diye Rasûlullah'ın ﷺ yanına kadar varmıştı; bir zata "Çekil" dedi, o aldırmadı. "Bu kim?" dedi, o zat da "Ben filanım" dedi, o "Hayır sen filan kadının oğlusun", diye cahiliyede ayıplanan bir kadının söyledi, adamcağız mahcup oldu. Bu âyet inince Sâbit "Bundan sonra kimseye karşı haseb ile iftihar etmem" dedi.

2. Dahhâk dedi ki: Âyet-i kerime sûrenin baş tarafında sözü edilen Temim oğulları heyeti hakkında inmiştir. Onlar ashabın fakirleri olan Ammar, Habbab, Bilal, Süheyb, Selman ve diğerleri ile alay etmişlerdi. İşte bu âyeti kerime aralarından iman eden kimseler hakkında inmiştir.

3. Âyetin Medine'ye müslüman olarak geldiği sırada Ebu Cehil'in oğlu İkrime (r.a) hakkında indiği de söylenmiştir. Müslümanlar onu gördüklerinde: "İşte bu, bu ümmetin Firavununun oğludur" demişlerdi. O da bundan dolayı Rasûlullah'a ﷺ şikâyette bulunmuş, bunun üzerine bu âyet inmişti.

4. Mücâhid de der ki: “Burada kastedilen zenginin fakirle alay etmesidir.” İbn Zeyd ise şöyle demiştir: “Allah’ın günahlarını örtüp gizlediği bir kimse, günahlarını açığa çıkardığı bir kimse ile alay etmesin. Belki o kimsenin dünyada günahlarının açığa çıkarılması, ahirette onun için bir hayırdır.”

Âyet, rivâyetlerde anlatılan hadiselerden biri veya hepsi için nâzil olmuş olabilir. En doğrusunu ancak Allah bilir.

Kurtûbî der ki: “Herhangi bir kimse, üstü başının perişan olması, bedeninde görülen bir hastalık olması yahut konuşmasının muntazam olmaması sebebiyle hiçbir mü’minle alay etme cesaretini göstermemelidir. Olur ki böyle bir kimse, bu niteliklerin aksine sahip olanlara göre vicdanen daha temiz, kalbi daha arı-duru bir kimse olabilir. O vakit alay eden kimse Allah’ın üstün kıldığı birisini küçümsemekle, alay etmekle kendisine zulmetmiş olur.

Selef, bu hususta o kadar çok sakınmış ve kendilerini korumuşlardır ki; Amr b.Şurahbil şöyle demiştir: “Ben bir adamın bir keçiden süt emmeye çalıştığını görsem ve onun bu haline gülsem, onun yaptığının bir benzerini yapacağımdan korkarım.”

Abdullah b. Mesud’un (r.a) da şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Bela, söylenen söze bağlıdır. Köpekle bile alay etsem, bir köpeğe dönüştürüleceğimden korkarım.”

Peygamber Efendimiz ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş öyleleri vardır ki, şu iş şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar”*[189]

وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ ***“Kadınlar da kadınları alaya almasın. Zira (alay edilen kadınlar) onlardan daha hayırlı olabilirler.”***

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında bazı rivâyetler bulunmaktadır:

1. Müfessirler der ki: Bu âyet Efendimizin hanımlarından Ümmü Seleme (r.anha) hakkında inmiştir. Hz. Aişe ile Hafsa (r.anhuma) validelerimiz onunla alay etmişler, “kısa” diye konuşmuşlardı.

2. Hazreti Aişe (r. anhuma) hakkında indiği de söylenmiştir. Eliyle Ümmü Selemeyi (r.anha) işaret ederek “Ey Allah’ın Peygamberi o kısa boyludur” demişti.

3. İkrime, İbn Abbas’ın (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Huyey b. Ahtab’ın kızı Safiye validemiz Rasûlullah’a ﷺ gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlu! Kadınlar beni ayıplayıp “Ey Yahudi kızı” diyorlar. Bunun üzerine Rasûlullah ﷺ şöyle buyurdu; *“Niye benim babam*

Harun, amcam Musa, eşim de Muhammed'dir demedin?"[190] Bunun üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[191]

Âyette esasında bir kimsenin ne şekilde olursa olsun başkasını alay konusu yapması yasaklanmaktadır. Çünkü başkalarıyla alay eden bir kimse muhakkak kendisini, başkalarını zelil ve hakir görebilme konumunda zanneder ve kendisinin diğer insanlardan daha büyük olduğunu düşünür. (kibir) Dolayısıyla alay konusu olan kimsenin kalbi kırılır ve bu da zamanla toplumun yozlaşmasına neden olabilir. Bu yüzden bu davranışlar yasaklanmıştır.

Bu âyet-i kerimede yasaklanan şeyler, kendini büyük, din kardeşini küçük görmenin bir sonucudur. Onun için Hazret Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur:

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez. Kibir, hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir"[192]

"Müslüman kardeşini hor görmesi kişiye kötülük olarak yeter"[193]

Erkekler ile kadınların ayrı ayrı zikredilmiş olmasının sebebi: Erkekler için kadınlarla kadınlar için erkeklerle alay etmenin câiz olması değildir elbette… Bunun asıl sebebi: İslam'ın ta başından beri kadın-erkek karışık bir toplumu kabul etmemiş olmasındandır. Oysa kadın ile erkeklerin birbirleriyle alay edebilmeleri için karışık dost meclislerinin tertiplenmiş olması gerekir. Ancak İslam toplumunda kadınlarla erkeklerin birbirleriyle alay edebilecekleri bir ortam tasavvur dahi edilmemiştir.[194]

لَا تَنَابَزُوا أَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ***"Kendi kendinizi ayıplamayın."***

لَمَزَ **"lemz"**: Dil ile yaralamak, ayıplamak, kötülemek ve yermektir. **Lemz** lafzı Kuran-ı Kerim'de bu âyet de dâhil olmak üzere dört yerde geçmektedir;

Tevbe Sûresi (9) 58. âyet;وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ *"İçlerinde onlardan sadakaların (taksimi) hususunda **seni ayıplayanlar** da vardır."*

Ve yine Tevbe Sûresi (9) 79. âyette:

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ *"Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları **çekiştirip onlarla alay edenler** var ya!"*

Hümeze Sûresi (104) 1.âyette: وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ *"Arkadan çekiştirmeyi, **yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı** âdet edinen herkesin vay*

haline!”

Suhriyye ve Lemz Lafızlarının Farkı

Suhriyye, insanın kardeşine, küçümseyerek bakması, ona iltifat etmemesi ve onu olduğundan aşağı görmesidir. Lemz ise; insanın ayıplarını, onun hazır bulunmadığı bir yerde sayıp dökme manasına olup, suhriyyetten daha hafif bir hakarettir. Çünkü birincisinde, kişiye değer verilmemiş ve insanların ondan bahsetmesinden bile razı olunmamıştır. Böylece sanki o kimse, lehine ve aleyhine durumlarda, kızılıp değer verilmeyecek bir maskara olarak kabul edilmiştir.[195]

Vehbe Zuhaylî şöyle der; “Suhriyye” kelimesi ile “lemz” kelimeleri arasında şöyle bir fark vardır: Güldürücü bir şekilde bir şahsı onun yanında mutlak olarak hakir görmek suhriyyedir. Lemz ise ister onun yanında ister arkasından olsun güldürücü veya başka bir tarzda bir kimsenin kusurlarına dikkatleri çekmektir. Buna göre lemz, suhriye kelimesinden daha geneldir. Genellik ifade etmesi için âmm (umûmi) olan şeyin hâss (özel) olan şeye atfedilmesi kabilinden lemz, suhriye kelimesine atfedilmiştir.[196]

وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ **“*Kendi kendinizi ayıplamayın*”:** Âyetinde iki mana vardır ki, her ikisi de doğrudur:

1) Müminlerin hepsi bir nefis gibi olduklarından bir mümini ayıplayan kendini ayıplamış gibi olur. Bu, *“Kendinizi öldürmeyiniz”*[197] âyeti gibidir. Yani “Birbirinizi öldürmeyiniz. Çünkü müminler tek bir can gibi olduklarından kardeşini öldüren, kendisini öldürmüş gibi olur. Yine birisine iyilik yaparsa kendisine yapmış gibi olur. *“Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”*[198]

2) Kınayacağınız şeyler yapmayınız. Her kim kınamayı ve ayıplamayı hak edecek bir şey yaparsa kendi kendini kınamış yani kendisinin kınanmasına sebep olmuştur. Yoksa insan dili ile kendini ayıplamaz.

Birinci mana kardeşlik noktasından daha samimi, ikinci mana izzet-i nefis ve şeref açısından daha temiz ve güzeldir.[199] Birinci manayı şu hadis desteklemektedir*: “Müminler tek bir vücut gibidirler. Onun*

herhangi bir uzvu rahatsızlanacak olursa, vücudun diğer kısımları uykusuzlukla ve ateşlenerek onun rahatsızlığına katılırlar."[200]

Mananın şu şekilde olması da uzak bir ihtimal değildir: "Başkalarını ayıplamayın, çünkü ayıplanan kişi de sizin ayıplarınızı araştırır ve sizi kınar. Böylece siz kendi kendinizi ayıplamış olursunuz." Bu durumda âyet-i kerime Buhârî ve Müslim'deki şu hadisin bir benzeri olur: *"Kişinin ana babasına sövmesi büyük günahlardandır.'* Ya Rasûlullah hiç insan ana babasına söver mi? dediler. Rasûlullah ﷺ: *'Evet, birisinin babasına söver o da onun babasına söver. Birisinin annesine söver, o da onun annesine söver."* buyurdu."[201]

Bir fâsığı, günahkârı haber vermek, anlatmak âyetin şümûlüne girmez. Çünkü Hz. Peygamber ﷺ: *"Günahkârın işlediği günahı söyleyin. Böylece insanlar ondan sakınır"*[202] buyurmuştur. Hadisin incelenmesinden anlaşıldığına göre günahkârın ayıplarını anmanın câiz oluşu, insanları ondan ve yaptıklarından sakındırma maksadına yönelik olduğu zaman söz konusudur. Aksi takdirde ses çıkarmamak gerekir.[203]

وَاتَّقُوا اللهَ İfadesi (mim harfi esreli değil de) ötreli olarak:وَلَا تَلْمِزُوا diye de okunmuştur. Hak Teâlâ'nın أَنفُسَكُمْ *"Kendi kendinizi"* diye buyurması aklı başında bir insanın kendisini ayıplamayacağına dolayısıyla başkasını ayıplamaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü başkası da bizzat kendisi gibidir.

Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur *"Sizden herhangi bir kimse kardeşinin gözündeki küçücük bir çöpü görür de kendi gözündeki kocaman bir kütüğü nasıl görmemezlikten gelir?."*[204]

Bekir b. Abdullah el-Müzeni dedi ki: "Eğer sen bütün ayıpları bir arada görmek istiyor isen, başkalarını çokca ayıplayan bir kimseyi iyice incele! Çünkü o kendisindeki ayıplar sayesinde diğer insanları ayıplar."

Denilmiştir ki; kişinin başkalarının kusurlarıyla uğraşacak yerde, bizzat kendi kusurlarıyla meşgul olması huzûrundan-mutluluğundan ileri gelir.[205]

أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ***"Birbirinizi lakaplarla çağırmayın"***

أَلْقَابِ **"Elkâb"** kelimesinin müfredi olan lakab: övmeye veya kötülemeye işaret eden isim veya vasıftır. Kötülüğe işaret eden

lakaplar çirkin lakaplardır. النَّبْزُ “nebz” lakab takmak demektir ki, örfte kötü lakap takmak manasına olduğu için burada yasaklanan lakablar, kötü lakaplardır. Yoksa karşındakinin haliyle uygun olarak övgü ve saygıyı ifade eden güzel lakaplarla anmak yasak değildir.

Peygamber'den ﷺ şöyle rivâyet edilmiştir.

مِنْ حَقِّ الْمُؤْمِنِ عَلَى أَخِيهِ أَنْ يُسَمِّيَهُ بِأَحَبِّ أَسْمَائِهِ *“Mü'minin mümin kardeşi üzerindeki hakkından birisi de onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır.”*[206] Onun için künye koymak sünnetten ve güzel hareketlerdendir.

Hz. Ömer (r.a) “Künyeleri yayın çünkü uyarıcıdır.” demiştir. **Hz. Ebubekir**, Sıddık ve Atik; **Hz. Ömer**, Faruk; **Hz. Hamza**, Esedullah; **Hz. Halid b. Velid** de Seyfullah lakaplarıyla lakablanmışlardır.

Muhaddisler de “Esmâ'ur-Rical'de Süleyman el-A'meş (gözü kısık, gözü sulu) ve Vasıl el-Ahdab (kanbur) gibi bazı lakaplar kullanmışlardır. Bir isimde birkaç kişinin olması halinde aralarında biri âma ise ondan mesela; Âma Abdullah diye bahsetmek câizdir. Yine zahiren bir kusura delâlet ediyor görünüyorsa da bir lakap muhabbet amacıyla takılmışsa ve lakap takılan da bunu benimsemişse örneğin; Ebu Hureyre (kedicik babası), Ebu Turab (toprağın babası) gibi, bir beis yoktur.[207]

Âyetin nuzûl sebebi hakkında iki görüş bulunmaktadır:

Ebu Cübeyre b. Ed-Dahhâk der ki: “Bu âyet, biz Selemeoğulları hakkında nâzil oldu. Rasûlullah ﷺ Medine'ye, bize geldiğinde bizden her birimizin iki veya üç ismi vardı. Rasûlullah ﷺ herhangi birimizi bunlardan biriyle çağırdığında etrafında olanlar: 'Ey Allah'ın elçisi, o bu adla çağırılmasına kızıyor (hoşlanmıyor)' diyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu. Ve mü'minlerin birbirlerini kızacakları lakaplarla çağırmaları yasaklandı.”[208]

2- Hasan ve Mücâhid dediler ki: Kişi İslam'a girdikten sonra daha önceki kâfirliği ile “Ey Yahudi, Ey Hrıstiyan” denilerek ayıplanıyordu. Katâde ve İkrime'den de böyle rivayet edilmiştir. Katâde dedi ki: Bu bir kimsenin diğerine:”Ey fâsık!”, “Ey münâfık!” demesidir.[209]

بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ***“İmandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir.”***

Âyeti Kerimede الْاِسْمُ kelimesinin لِسْمُ şeklinde lam harfinin okunup, elif harfinin yazılıp okunmaması hususunda âlimlerin tamamı ittifak etmiştir.

Buradaki ad اِسْمُ (lakab-künye mukabili olan isim veya gramerdeki fiil ve harfe mukabil olan isim değil) yaygın isim yani "nam" anlamındadır. Mesela "falanın ismi (namı) cömertlikle veya kötülükle yayıldı." denilir.

Fâsıklık, kınanılacak fiillere hastır. Buna göre cümlenin anlamı şöyle olur: "Müminlerin imana girdikten ve onunla tanındıktan sonra fâsıklıkla anılmaları ne kötüdür."[210]

"İmandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir" ifadesi âyetteki yasağın mütemmimi (tamamlayıcısı) durumundadır. Cenâb-ı Hak sanki "Ey iman edenler, bir kavim bir kavimle alay etmesin. Kendi kendinizi ayıplamayınız. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayınız. Çünkü bir kimse böyle yaparsa imandan sonra fıska düşer. Hâlbuki mü'min kimseden, imanından sonra bir takım fıskın sudûr etmesi kötü ve çirkin bir şeydir" demek istemiştir. Bu ifade böylece Cenâb-ı Hakk'ın *"İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."*[211] âyeti gibi olmuş olur ki takdiri ya بِئْسَ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ "İmandan sonra fıska düşmek ne kötüdür" şeklinde yada "Mümin olarak adlandırılmanızdan sonra, bu fiiller sebebiyle fâsık olarak adlandırılmanız ne kötüdür." şeklinde olur.[212]

Elmalılı der ki: "İmandan sonra bu yasaklanan şeyleri; alay etmeyi ve ayıplamayı veya kötü lakab takmayı işleyenler, fısk yapmış ve böylece kendilerine fâsıklığı uygun görmüş olurlar. Hâlbuki imandan sonra fâsıklık veya fısk ile anılmak ne fena bir anılma, ne çirkin bir addır. Bundan dolayı bir mü'min bunu ne kendine, ne de kardeşlerine uygun görmemelidir.

"İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür" cümlesi iki şekilde anlaşılmaya müsaittir:

Yasaklanan fiil ve davranışları işleyenler fâsık (günahkâr-yoldan çıkmış) olurlar; bu nitelik de bir mü'mine yakışmaz.

Bir kimse iman ve tövbe ettikten sonra onu yine eski dini ve günahı ile anmak çirkin, yersiz ve yakışıksızdır.[213] Bu hususta Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir kişi başka bir kimseye fısk (sapıklık) isnadıyla 'Ey fâsık!' diye söz atamaz, atmaya hakkı yoktur. Yine böyle küfür de isnad edemez. Şayet atar da attığı kimse atılan*

fıskın veya küfrün sahibi değilse bu sıfatlar muhakkak atan kimseye döner, yani kendisi fâsık veya kâfir olur”[214]

Rivayete göre Ebu Zerr (r.a) Rasûlullah’ın ﷺ yanında iken bir adama: “Ey Yahudi kadının oğlu!” demiş Peygamber ﷺ de şöyle buyurmuştur: *“Senin burada gördüğün kırmızı tenli, siyah tenliler arasında herhangi bir kimseden sen daha faziletli değilsin.”*[215] Burada Peygamber ﷺ üstünlüğün takva ile olduğunu kastetmektedir ki, bunun üzerine *“Birbirinizi lakaplarla çağırmayın”* âyeti nâzil olmuştur.

İbn Abbas dedi ki: “Lakaplarla çağırmak kişinin bir takım kötülükler işledikten sonra geçmişi ile ayıplanmasıdır. Yüce Allah bir kimsenin geçmişi ile ayıplanmasını yasaklamıştır.”[216] Buna Rasûlullah’dan ﷺ rivayet edilen şu buyruk delil teşkil etmektedir: *“Her kim kendisinden tevbe etmiş olduğu bir günah sebebi ile bir mümini ayıplayacak olursa, o ayıplayanı, o günah ile müptela kılıp dünya ve ahirette onu bu günah sebebiyle rezil etmesi Allah’ın üzerindeki bir hak olur.”*[217]

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ***“Kim tevbe etmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”***

Bu ifadeyle ilgili iki izah yapılmıştır:

1) Bu tür şeyler küçük günahlardandır. Binaenaleyh kim bunlarda ısrar ederse fâsık olur, zâlim olur. Bir kere işlemekle kişi zulüm ve fıskla vasfedilemez. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak adeta: “Kim bunu terk etmez de, örfü ve âdeti haline getirirse o zâlimdir” demek istemiştir.

2) Âyetteki: *“Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin… Kendi kendinizi ayıplamayın… Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın…”* hitapları insanları gelecekte bu tür şeyleri yapmaktan men eden ifadelerdir. Ama *“Kim tevbe etmezse”* ifadesi ise iyice sakındırmak ve iyice alıkoymak için insanlara eskiden yapılmış şeylerden tevbe etmelerini ve onlara, bunlara karşılık pişmanlık duyduklarını ortaya koymalarını emreden bir ifadedir.[218]

فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “***İşte onlar zalimlerdir.”***: Bu kimseler hem itaat yerine isyanı koyarak zulmetmiş, hem de imandan sonra fısk adını takınarak, kendini azaba layık kılarak nefsine yazık eylemiş kimselerdir.

Nisâbûrî, Garâibu'l-Kur'ân'da der ki: "Zîra yasaklanan şeyde ısrar küfürdür, yasaklanan şeyi emredilmiş gibi saymaktır."[219]

İsmail Hakkı Bursevî der ki: "Zâlim, fâsıktan; kâfir de zâlimden daha geneldir. Bu gösteriyor ki; bir kimse tevbeyi terk ederse zâlimler grubuna girer. Öyleyse burada anılanlar başta olmak üzere tüm günah ve kabahatlerden dolayı tevbe etmek gerekir."[220]

Âyet üç hususun kişiyi fâsık ettiğine delâlet etmektedir: Bu üç husus: **Alay**, **ayıplamak**, **ciddi yahut şaka yollu lakap takmaktır.**

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ âyeti de bu sözü geçen üç fiilin (hususun) Allah'ın emrinin dışına çıkmak ve insanlara zulmetmek olduğunun delilidir.[221]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ
وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ
يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

12- "Ey iman edenler zannın birçoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun.Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ ***"Ey iman edenler zannın birçoğundan kaçının"***

Âyetin Nuzûl Sebebi: Bu âyet, ashabtan arkadaşlarının gıybetini yapan iki kişi hakkında inmiştir. Şöyle ki; Peygamber ﷺ bir kimse yolculuğa çıktığı zaman muhtaç olan bir kimseyi hali iyi olan iki kişiye katar, o da onların hizmetini görürdü. Selman'ı (r.a) da bu şekilde iki kişiye kattı. O uykusuna dayanamayıp uyudu ve onlara da bir şey hazırlamadı. O iki kişi gelip yiyecek bulamayınca; "Git Peygamber'den yiyecek ve katık iste" dediler. Selman (r.a) da gitti. Hz. Peygamber ﷺ Selman'a: *"Üsâme b. Zeyd'e git, yanında artmış yiyecek varsa sana vermesini söyle"* diye buyurdu. Üsâme Hz.

Peygamber ’in ﷺ hazinedarı idi. Üsâme (r.a): “Yanımda bir şey yok” dedi. Selman durumu o iki arkadaşına haber verince onlar: “Onun yanında bir şeyler vardı, fakat cimrilik etti” dediler. Sonra Selman’ı (r.a) bazı sahabilerin yanına gönderdiler, onların yanında da bir şey bulamadı. Bu sefer ikisi de: “Şayet Selman’ı Sumeyha kuyusuna göndersek, onun dahi suyu yerin dibine çekilir.” dediler. Daha sonra Üsame’nin yanında bir şey olup olmadığını araştırmaya gittiklerinde Hz. Peygamber ﷺ onları görünce şöyle buyurdu: *“Nasıl oluyor da ben sizin ağızlarınızda yemiş olduğunuz etin izlerini görüyorum?”* Onlar: “Yemin olsun biz hiçbir şey yemedik.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ﷺ: *“Fakat sizler Selman ve Üsame’nin etini yiyip durdunuz.”* buyurdu.[222] Bunun üzerine bu buyruk indi. Bunu es-Sa’lebi zikretmiştir. Yani “Sizler zâhiren onların hayır işleyen kimseler olduklarını biliyor iseniz, bu gibi hayır ehli kimseler hakkında kötü zanda bulunmayınız.” demektir.[223]

Bu âyette üç kötü huy ve alışkanlık ele alınmış, etkili bir uslûbla yasaklanmıştır:

Gerçek bilgi ve kanıta değil, tahmine dayalı hüküm (zan)
İnsanların gizliliklerini araştırmak (tecessüs)
İnsanları arkalarından çekiştirmek (gıybet)

أَكْثَرُ Zan

Gerçeklik ihtimali yüzde ellinin üzerinde bulunmakla beraber kesin olmayan bilgi ve hükme “zan” denir. Başkalarını suçlamak, aleyhlerinde olacak bir karar almak ve davranışta bulunmak söz konusu olduğunda zanna dayanılamaz, zan şeklindeki bilgi dayanak ve delil olarak kabul edilemez. Çünkü insanlar hakkında sahip olunan zan ve tahminlerin birçoğu isabetsiz olmakta; beklenildiğinin, sanıldığının aksi gerçekleşmektedir. Şu var ki; her hangi bir kimsenin aleyhinde olmayan, hakların zâyi edilmesi ihtimali bulunmayan durumlarda, kesin bilgi bulunmadığında kuvvetli zan, -tahmin ve ihtimale dayalı hükümler ve uygulamalar- yasak kapsamına dâhil değildir. Sosyal bilimlerin önemli bir kısmı kesinliğe değil, kuvvetli zan ve ihtimale dayanmaktadır.[224]

Zan; Bir alametten dolayı insanın içinde hâsıl olan düşüncedir. Eğer bu güçlenirse bilgi olur. Çok zayıf olduğunda ise vehim

olmaktan öteye geçemez.

Âyette كَثِيراً “birçok” kelimesinin nekra (ال elif-lam sız, belirsiz) olması, hangi türden olduğunu bilene kadar, zannedilen her konuda düşünme ve ihtiyatın gerekliliğini göstermek içindir.[225]

Burada ma’rife olarak كَثِيرَ الظَّنِّ denilmeyip de nekra olarak belirsiz şekilde كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ buyrulmasının nüktesi hakkında Keşşâf gibi belağat ehli olan tefsirciler diyorlar ki; Bunun nekra gelmesi “bazılık” manasını ifade etmek içindir. Eğer nekra değil ma’rife getirilseydi; sakınma emri zannın azına değil de, çok olanına aitmiş gibi sanılırdı. Sakınılması gerekenin çoklukla sıfatlanmış zan olduğu ve zannın azına da ruhsat verildiği kabul edilirdi.[226]

Zannın Kısım ve Hükümleri

Hüsn-ü zan: Ahlâken beğenilmiş ve dînen kabul edilerek övülmüştür. Allah ve mü’minlere güzel zan beslemek vâcibtir. Nitekim Nur sûresinde; “*Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsn-ü zanda bulunup da: ‘Bu, apaçık bir iftiradır’ demeleri gerekmez miydi?”* [227] buyrulmuştur.

Kudsî hadiste de أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي *“Ben kulumun bana zannı yanındayımdır”*[228] diye rivayet olunmuştur. Hz. Peygamber ﷺ buyurmuştur ki لاَ تَمُوتُنَّ أَحَدُكُمْ إِلاَّ وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ *“Her biriniz ancak Allah’a iyi zanda bulunarak ölsün”*[229]

Gâlib zan: Fiilen başka çare kalmaması durumundaki zandır. Mahkemelerde gerekli incelemeler yapıldıktan sonra Galip zanna göre hüküm verilir. Karar verme zorunluluğu olan birçok muamelelerde, bazı amelî hükümlerin istinbâtında (çıkartılmasında) zann-ı gâlibe göre hüküm verilir.

Câiz zan: Bazı kimse veya kimselerin davranış ve muamelelerinde hüsn-ü zanna layık olmayan görüntüler varsa, su-i zanda bulunmak için ma’kul sebepler mevcut ise bu zan günah değildir. Câiz sü-i zannın son sınırı; kişinin mümkün kötülüklerinden kurtulmak için ihtiyatla hareket etmekle yetinilmesidir. Daha ileri giderek sırf zan üzerinde durarak o kişiye herhangi bir muamelede bulunmak doğru değildir.

Haram zan: Kişinin başka birine sebepsiz yere sü-i zan beslemesidir. İyilik ve kötülük ihtimali eşit olan herhangi bir söz veya harekette sü-i zandan hareket ederek kötüye yorumlamak günahtır. Yakîn (kesin) vâcib olan ilâhî hususlarda ve peygamberlik konusunda zan haram olduğu gibi Allah'a ve iyi kimselere karşı kötü zan da haramdır.[230] Peygamber ﷺ *"Allah-u Teâlâ müslümanın kanını, ırzını ve kendisine kötü zanda bulunulmasını haram kılmıştır."*[231] buyurmuştur. Irzdan maksad insanın nefsi ve soyu gibi dil uzatılmasına izin vermediği şeydir. Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur. *"Kötü zandan sakınınız. Çünkü kötü zan sözlerin en yalanıdır. Başkalarının gizli kapaklı hallerini ve ayıplarını araştırmayın. Birbirinize karşı övünüp böbürlenmeyin, birbirinizi kıskanmayın, kin tutmayın, yüz çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun."*[232]

وَلَا تَجَسَّسُوا ***"Birbirinizin kusurunu araştırmayın.":*** Araştırma anlamındaki tecessüs; nabız ölçmek için damara basmak anlamındaki فَاسِقٌ "Cess" kelimesinden türemedir. Casus da bu kelimeden türemiştir. el-Hasen ve diğerleri ح ile تَحَسَّسُوا "tahassesû" şeklinde okumuşlardır. "Cess" kelimesinin ifade ettiği mana, "his" kelimesinin ifade ettiğinden daha özeldir. "His", duyuların anladığı şeyi bilmek; "cess" ise ondaki hali bilmektir. "Tecessüs", senden gizlenip saklanan şeyi araştırmak; "tahassus" ise haberleri öğrenmeye çalışmak ve bunları araştırmaktır.[233]

İmam Kurtûbî ilim adamlarının çoğunun "zan ithamdır" dediğini nakletmiştir. Yani sakınılması istenen ve yasaklanan husus, itham altında tutmaktır. Bir kimsenin itham altında tutulmasını gerektiren bir durum ortaya çıkmadığı halde, fuhuş ve içki içmekle itham edilmesi de bir zandır. Zannın "İtham altında tutmak" anlamında olduğunun delili de Allah Teâlâ'nın *"Birbirinizin kusurunu araştırmayın"* buyruğudur. Çünkü birinin hatırına bir itham düşüncesi gelirse bunu araştırıp görmek ve duymak ister. İşte Peygamber ﷺ bunu yasaklamıştır.[234]

Sabıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddi şüpheye sebep olacak ciddi davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamak, âyette yasaklanan tecessüs kapsamına girmekte olup İslam ahlakçılarına göre ayıptır,

dine göre de câiz değildir, günahtır. Ancak düşmanların müslümanlar hakkındaki plan, program ve niyetlerini anlamak, zamanında tedbir almayı sağlamak gibi amaçlara yönelik casusluk faaliyeti -bunda zaruret bulunduğu için- yasak kapsamına dâhil edilmemiştir.[235]

Bir Hadis-i Şerifte şöyle rivayet edilmiştir: *"Müslümanların eksikliklerini ayıplarını araştırmayın. Zira her kim müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah Teâlâ da onun ayıbını takip eder, nihayet onu evinin içinde dahi olsa rezil ve rüsvay eder."*[236] Diğer bir Hadis-i Şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Kim bir müslümanın bir ayıbını örtecek olursa Allah da kıyamette onun ayıbını örter"*[237]

Yine bir hadiste *"Kim, (din) kardeşinin ırz ve namusunu, onu gıybet edene karşı savunursa, Allah da kıyamet günü o kimseyi cehennemden korur"*[238] buyrulmuştur.

Rivâyet edilir ki; Hz. Ömer (r.a) Medine'de geceleyin teftiş için dolaşırdı. Bir gece bir evde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitti. Duvardan aşıp içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın, bir de şarap var. "Ey Allah'ın düşmanı! Sen günah işleyeceksin, Allah da günahını örtecek mi sandın?" dedi. Adam, şöyle dedi: "Sen de acele etme Ey müminlerin emiri! Ben bir günah işledim ise sen de şu üç hususta günah işledin:

Allah Teâlâ وَلَا تَجَسَّسُوا *"Kusurları araştırmayın"* buyurdu, sen gizliliği araştırdın.

Allah Teâlâ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا *"Evlere kapılarından giriniz"*[239] buyurdu, sen kapıdan girmeyip -beni suçüstü yakalamak için- duvardan aştın.

Allah Teâlâ لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا *"Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi fark ettirip ev halkına selam vermedikçe girmeyin"*[240] buyurdu. Sen benim evime izinsiz ve selam vermeden girdin.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a): "Şimdi sizi affedersem sizde hayır var mı? Yani sen de beni affeder, işlediğin günahtan tevbe eder misin?" dedi. O da "evet" dedi. Onu olduğu şekilde bıraktı ve çıktı. [241]

Âyetteki emir, sadece şahıslar için değil, İslam devleti için de geçerlidir. Gizli kötülükleri düzeltme yolu, gizli polis şebekesi ile değil; talim ve terbiye, nasihat ve telkin, halkın toplu eğitimi ve temiz bir

cemiyet düzeni kurmaya çalışmakla olur. Bu husus bir Hadis-i Şerifte şöyle bildirilmiştir: *“Devlet idarecisi insanların gizli yönlerini araştırmaya başladığı an onları ifsat etmiş, ahenklerini bozmuş olur.”*[242] Araştırılması gerçekten zarûret olan özel durumlar bu emrin dışındadır. Birinin bir kişiye evlenme teklifinde bulunması veya bir iş ortaklığı teklif edilmesi durumunda teklif edilen kimse, kendini güven altına alması için teklif yapanın durumlarını inceleyebilir.[243]

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُم بَعْضاً ***“Ve bazınız bazınızı gıybet de etmesin.”***

Gıybet

Bir kimsenin arkasından hoşlanmayacağı bir şeyi söylemektir.

Hz. Peygamber ﷺ buyurmuştur ki:

“Bilir misiniz gıybet nedir?”

“Allah ve Rasûlu daha iyi bilir”, dediler.

“Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmasıdır” buyurdu.

“Ya söylediğim kardeşimde varsa?” denildi.

“Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun ve eğer onda yoksa o vakit ona iftira etmiş olursun”[244] buyurdu.

Demek ki bundan önceki âyette yüzüne karşı ayıplamak yasaklandığı gibi burada da gıybet yasaklanmıştır. Kötülüğü gidermek için, fetva almak için, şerrinden korunmak için veya “topal” demek gibi tarif için olursa gıybet sayılmaz. Bunun gibi bir kimse işlediği fıskı, zulmü açıklayan bir kimse kimsenin fıskını, zulmünü anarsa yine gıybet olmaz. Lakin başka bir ayıbını zikrederse gıybet olur. Enes (r.a) Peygamber’in ﷺ şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir; “*Her kim hayâ örtüsünü atarsa artık onun gıybeti yoktur.”*[245]

İmam Gazzâli der ki: **Gıybet üç çeşittir:**

1) Gıybet edip de “Ben gıybet etmiyorum, onda olanı söylüyorum”, demektir ki küfürdür. Çünkü kesin olan haramı helal saymaktır.

2) Gıybet edip gıybeti gıybet edilen kimseye ulaştırmaktır. Bu günahtır, helalleşmedikçe tevbe tamam olmaz. Çünkü eziyet edilmiş, kul hakkı oluşmuştur. Cabir’den (r.a) rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber ﷺ: *“Gıybet zinadan daha kötüdür”* buyurmuş “Nasıl olur denilmiş” Peygamber ﷺ de: *“Adam zina eder, sonra tevbe eder, Allah da mağfiret buyurur. Gıybet eden ise gıybet edilen affetmedikçe mağfiret olunmaz”*[246] *buyurmuştur.*

3) Gıybet, gıybet edilene ulaşmaz. Bu gıybet, hem kendisine ve hem gıybet ettiği kimseye istiğfar ederek tevbe etmekle affolunabilir. Bazıları "Mutlaka helalleşmeye muhtaçtır" demişler, bazıları da "Tevbe ve istiğfar yeterlidir" demişlerdir.[247] Bazıları da "Gıybet yapanın özür dilemek için 'Ben senin gıybetini yapmıştım' demesi o kişiyi üzer, içinde bir takım nahoş duygular doğurabilir", demişlerdir. el-Hasen: "Gıybetin kefâreti gıybetini yaptığın kimseye mağfiret dilemendir." demiştir.[248]

Helalleşmenin gerektiği hususunda ısrar edenler ise Buhârî'de Ebu Hureyre'den (r.a) rivayet edilen şu hadisi delil almışlardır: "*Her kimin yanında kardeşine ait ırzına ya da herhangi bir hususa dair bir haksızlık var ise, dinar ve dirhemin olmayacağı bir günden önce ondan helallik dilesin. Eğer salih bir ameli varsa yaptığı haksızlık kadar ondan alınır. Şayet hasenâtı yoksa arkadaşının kötülüklerinden alınır, ona yükletilir*"[249]

Gıybet; gıybeti yapılan kişi, hayatta olsun veya ölmüş olsun her iki şekilde de haramdır.

Eğer bir kişi gıybet etti veya isteyerek dinledi ise:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِمَنِ اغْتَبْنَاه ***"Allah'ım! Bizi ve gıybetini yaptığımız şahsı mağfiret buyur"***[250] demelidir.

Şunu da açıklamak gerekir ki; kişinin hakkını helal etmesi merhamete delildir ve bir çeşit affetmektir. Nitekim Yüce Allah *"Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir"*[251] buyurmuştur. Dolayısıyla kendisinden helallik istenen kimsenin affetmesi şiârdandır.

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً ***"Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"*** ifadesi, yasaklanan gıybetin kâfirinki değil, mü'minin gıybetinin yapılmasının olduğunun delilidir. Zira Cenâb-ı Hakk, gıybeti kardeşin etinin yenilmesine teşbih etmiş ve bundan önce de; *"Müminler ancak kardeştir"*[252] buyurmuştur. Bu teşbihin hikmeti: İnsanın namus ve şerefinin tıpkı eti ve kanı gibi olduğunun işareti olup, bu açık kıyas kabilindendir. Çünkü kişinin namus ve şerefi, etinden de kıymetlidir. Binâenaleyh insanın etinin yenilmesi hoş görülmediğine göre; şeref ve namusunun zedelenmesi haydi haydi hoş görülmez.

لَحْمَ **“Ölü”** ifadesi şöyle bir vehmi bertaraf etmeye işarettir: Kişinin yüzüne karşı konuşmak, daha fazla elem verir, binâenaleyh haramdır. Gıybetini yapmaya gelince, o bundan habersiz olduğu için bu ona elem vermez. İşte bu sebeple “Ölü kardeşinin etini yeme” tabiri kullanılmıştır. Çünkü bu da, ölüye eziyet vermez. Gıybet son derece kötü bir şeydir. Zira ölü, etinin yenildiğini hissetseydi; bu ona elem vereceği gibi, gıybeti yapılan da bu gıybete muttali olduğunda bu ona elem verirdi. Ölü eti yemek, haram olduğu gibi gıybet de haramdır.

فَكَرِهْتُمُوهُ ***“İşte bundan tiksindiniz”:*** “hu” zamirinin neye râci olduğu hususunda şu izahlar yapılmıştır:

a) En belirgin izâha göre bu zamir الأَكْلَ “yeme” işine râcidir. Çünkü bundan önceki, *“Yemekten hoşlanır mısınız?”* ifadesinin takdiri

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمُ الأَكْلَ şeklindedir. Zira أَنْ edatıyla birlikte olan fiili muzâri, masdar manasınadır. Buna göre mana: ”Siz ‘ekl’i (onu yemeği) kerih gördünüz, ondan tiksindiniz” şeklindedir.

b) Bu zamir لَحْمَ “lahm”a (ete) râcidir. Buna göre “O etten tiksindiniz” manasınadır.

c) Bu zamir مَيْتاً “ölü” kelimesinden anlaşılan “meyyit”e râcidir. Buna göre kelamın takdiri, “Sizden biri ölmüş ve kokmuş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz” şeklindedir. Ölü eti, bir sebepten dolayı yense bu nadir bir iş olur. Ama o ölü, kokuşup, değişip çürüdüğünde ise, asla yenilmez. İşte aynen bunun gibi, gıybetin de asla yapılmaması gerekir, demektir.[253]

Gıybetin Ağır Vebâli

Allah (c.c) bu âyette gıybette bulunmayı leş yemeye benzetmektedir. Çünkü ölen bir kimse kendi etinin yenildiğinin farkına varmaz, tıpkı yaşayan bir kimsenin kendisinin gıybetini yapanın gıybetini bilmediği gibi... İbn Abbas (r.a.) dedi ki : “Yüce Allah’ın gıybete böyle bir örnek vermesinin sebebi, ölen kişinin etini yemenin haram ve tiksinti veren bir şey olmasından dolayıdır. İşte gıybet de dinen haramdır ve nefsin çirkin gördüğü bir şeydir.”

Peygamber Efendimiz ﷺ buyurdu ki: *“İnsanların etlerini yemeye devam eden bir kimse oruç tutmuş olmaz.”*[254] Böylelikle Hazreti

Peygamber ﷺ insanların gıybetini yapmayı, onların etini yemeye benzetmiş olmaktadır. Her kim, bir müslümanı eksik görecek yahut onun haysiyetini kıracak bir şey söylerse, hayattayken onun etini yiyenin durumuna benzer. Onun gıybetini yapacak olursa da, ölmüşken onun etini yiyene benzer.[255]

Ebu Davud'un Sünen'inde Enes b. Malik'den (r.a) şöyle dediği rivayet edilir: Rasûlullah ﷺ buyurdu ki: *"Miraca çıkarıldığım sırada tırnakları bakırdan yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğun yanından geçtim. 'Bunlar kimlerdir? Ey Cebrail', diye sordum, şöyle dedi: 'Bunlar (gıybet ederek) insanların etlerini yiyen ve onların ırzlarına (namus, şeref ve haysiyetlerine) dil uzatanlardır"*[256]

Bir sahabîye zina suçundan dolayı recm cezası verildiği sırada, Peygamberimiz ﷺ yolda yürürken bir sahabinin kendi arkadaşına "Şu adama bak! Allah onun suçunu gizlemişti, fakat nefsi köpek gibi öldürülmeye kadar peşini bırakmadı" dediğini işitti. Bir miktar yol aldıktan sonra Peygamber Efendimiz o iki kişiye *"Kokuşmuş bir eşeğin leşini gösterip, bunu yiyin!"* buyurdu. Onlar da "Ya Rasulallah onu kim yer?" deyince, Peygamber Efendimiz *"Biraz evvel sizin söylediğiniz kardeşinizin haysiyetini rencide eden sözler, bu merkebin leşini yemekten daha çirkindir"* buyurdu.[257]

Gıybetin Caiz Olduğu Haller

Aişe (r.a) dedi ki: Ebu Süfyan'ın karısı, Utbe ibn Rebia'nın kızı Hind, bir kere Rasûlullah'ın ﷺ huzuruna girip: "Ya Rasûlullah! Ebu Süfyan çok cimri bir kimsedir. O, bana ve oğullarıma yetecek miktar nafakayı bana vermiyor. Ben ona ait olan maldan onun bilgisi olmaksızın alsam, bu alma işi hususunda benim üzerime bir günah var mıdır?" diye sordu. Rasûlullah ﷺ: *" Sen onun malından örfe göre sana ve oğullarına yetecek miktarda al!"* buyurdu.

Yine Fatıma binti Kays'tan gelen başka bir rivayete göre; Hafs (r.a) şöyle dedi: Muaviye ile Ebu Cehm'in benimle evlenmek istediklerini Peygamber'e ﷺ söyledim. Rasûlullah ﷺ: *"Ebu Cehm'e gelince o omzundan asayı indirmeyen bir adamdır. Muaviye ise son derece fakirdir. Hiçbir malı yoktur. Sen Usâme Zeyd ile evlen."* buyurdu.[258]

Fakih ve muhaddisler, Rasûlullah'ın ﷺ bu ve benzeri hadislerinden yola çıkarak şu kaideyi ortaya koymuşlardır: **"Gıybet, ancak şer'an**

doğru bir maksat için gerektiği takdirde ve o gıybet olmadan, o gereklilik ortadan kalkmadığı takdirde câizdir.” Daha sonra İslam âlimleri bu kaideye dayanarak gıybetin aşağıdaki şekillerini câiz kabul etmişlerdir:

Tezallüm: Zulme uğrayan kişinin, bu zulmü ortadan kaldırabilecek güçte olduğuna inandığı kimseye, zâlim kimseyi şikâyet etmesi;

Düzeltilip ıslah edilmesi niyeti ile haksızlıkları ve kötülükleri giderebilecek yetkide olan kimselere, bir kişi veya zümrenin kötülüklerinin anlatılması... Yani yapılan kötülüğü düzeltmek ve günahkârı yola getirmek için yardım talep edilmesi;

Fetva almak gayesi ile bir müftüye veya bir İslam âlimine, bir kişinin yanlış hareketlerini konu edinen bir olayın anlatılması;

Müslümanı kötülükten korumak için, bir kişinin veya kişilerin şerlerinden sakınsınlar diye, diğer insanlara bilgi verilmesi;

Fıskını alenen icra edenin de gıybeti... Fısk, fucur ve çeşitli ahlaksızlıklar yayan yahut dini düşüncelerde sapık fikirler ve bid’atler dağıtan veya Allah’ın kullarını dinsizlik, eziyet ve zulüm fitnelerine boğan kimselerin kötülüklerini herkese karşı ilan ederek tenkit edilmesi, bunların anlatılması;

Kötü bir lakapla meşhur olan kimseleri bu lakap dışında tanıtmak mümkün değilse, küçültmek ve hafife almak niyeti ile değil de kişiyi tanıtma niyeti ile o kötü lakabın kullanılması da gıybet değildir.

Bu istisnaî durumlar dışında birinin arkasından çirkin söz söylenmesi kesin olarak haramdır.[259]

Hadis ravilerinin, şahitlerin, kitab yazarlarının eksiklerini, hatalarını açıklamak bütün âlimlerce caiz değil, hatta vâcib kabul edilmiştir. Çünkü bu açıklama olmadan şeriatı yanlış rivayetlerin yayılmasından, mahkemeleri adaletsizlikten ve insanları -özellikle ilim araştırıcılarını- sapıklıklardan korumak mümkün olmaz.

لَا تُقَدِّمُوا ***“Allah’tan korkun.”*** İfadesi “Öyle ise yapmayın” demektir. Burada “ و atıf vâvı” bir ma’tufu aleyhin hazfına delalet eder.

فَلَا تَفْعَلُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ “Öyle yapmayın, Allah’tan korunun” demektir. Yani “mademki, onu yemekten tiksindiniz o halde gıybet etmeyin de Allah Teâlâ’nın kaçınmayı emrettiklerinden sakınarak ve yaptıklarınızdan pişmanlıkla tevbe ederek korumasına girin, korunun” anlamındadır.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ***“Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, çok merhametlidir.”***

تَوَّابٌ **Tevvâb** ismi şerifi, tevbesi pek çok manasına mübalağalı ism-i fail olup, delalet ettiği mübalağada üç özellik vardır:

Allah Teâlâ'nın kendisine tevbe eden ve yönelen kulları çok demektir.

Allah (c.c) öyle çok tevbe kabul eder ki, tevbe ile her günahı affedebilir. Hiçbir günahkârın tevbe ile affolunamayacak bir günahı düşünülemez. Çünkü en büyük günah şirktir. Tevbe ve iman ile Allah onu da affeder. *"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz"*[260] âyeti tevbe etmeyenler hakkındadır.

Allah (c.c) tevbeyi kabulde çok fasihtir. Öyle ki tevbe eden bir günahkârı hiç günah yapmamış gibi kılıp, rahmetiyle mutlu kılar. Böyle tevbeyi kabul, rahmetinin eseri olduğu gibi gıybetten, kötü zandan, kötü ahlaktan yasaklaması da rahmetinin eseridir.[261]

Allah Teâlâ bu âyette ardı ardına sıralanmış üç şeyden (nehiyden) bahsetmiştir:

"Zannın birçoğundan kaçının" ifadesi ile insanı bilmediği şeyleri söylemekten;

"Tecessüs"ten, araştırmaktan;

"Gıybet"ten, bildiklerini söylemekten nehyetmiştir.

Cenâb-ı Hak bu iki âyeti "tevbe"den bahsederek bitirmiştir. Birincisinde وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ *"Kim tevbe etmezse, onlar zalimlerin ta kendileridir."* (11. âyet) bu âyette ise إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ *"Allah tevbeleri kabul edendir"* buyurmuştur. Önceki âyette لَا يَسْخَرْ *"alay etmesin"* diye nehiy ile başlayınca sonunda da nehye yakın olan لَوْ يُطِيعُكُمْ "*Kim tevbe etmezse"* buyurarak nefy (olumsuz cümle) getirmiştir. Bu âyette ise اِجْتَنِبُوا *"kaçının"* emriyle başlayınca, emre yakın olan وَاتَّقُوا اللَّهَ "Allah'tan korkun" buyurarak emri, "İttika"yı zikretmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً
وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

13- "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli

olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."

Bu âyetin iniş sebebi hakkındaki rivayetlerden bazıları şunlardır:

Zühri: "Âyet, özel olarak Ebu Hind hakkında inmiştir" dedi. Rasûlullah ﷺ Benü Beyâdâlılardan, Ebu Hind ile kendilerinden bir hanımı evlendirmelerini istedi. Onlar: "Biz kölelerimizi, kızlarımızla mı evlendirelim?" dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (Ebu Hind, Efendimiz'in ﷺ hacematcısı idi.)

Âyeti kerimenin Sabit b. Kays b. Şemmas ve Sabit'in (r.anhuma)kendisine yer açmayan kişiye "Ey filan kadının oğlu!" demesi hakkında indiği de söylenmiştir. Peygamber ﷺ Sabit'e *"Sen bunlara -takva ile olması- müstesna üstün olamazsın"* buyurdu. Bunun üzerine bu âyet Sabit hakkında nâzil oldu. Ona yer açmayan kişi hakkında da *"Ey iman edenler! Size 'Meclislerde yer açın' denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin…"*[262] âyeti indi.

İbni Abbas (r.a.) dedi ki: Hz. Peygamber ﷺ Mekke'nin fethi günü Hz. Bilal'e ezan okumasını emretti. O da Kâbe'nin üstüne çıkıp okudu. Güzel konuşan birisi olan Attab b. Esid b. Ebi'l-Iys: "Babamın ruhunu bu günü görmeden alan Allah'a hamdolsun" dedi. Haris b. Hişam da "Muhammed ezan okumak için bu kargadan başkasını bulamadı mı?" dedi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[263]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى ***"Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık"*** âyeti hakkında iki izah yapılmıştır:

Bu; "Adem ile Havva'dan yarattık" demektir. Bu izaha göre âyet, bütün insanlar tek bir erkekle tek bir kadının çocukları olduğu için birbirlerine karşı övünemeyeceklerine bir işaret olur.

Bu; "Her birinizi bir baba ile bir anadan yarattık" demektir. Bu izah, bütün insanların tek bir cins olduğuna işaret eder. Çünkü her biri, diğeri gibi bir ana-bir babadan yaratılmıştır. İnsanlar arasındaki farklılık, küfür ve iman bakımındandır.[264]

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ***"Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık."***

شُعُوب **Şuûb** "şa'b"ın çoğuludur. Ulus-millet anlamındadır. قَبَائِلَ "Kabâil" de "Kabile"nin çoğuludur. Araplar, topluluk taksimini insan bedenini esas alarak yapmışlardır. Şöyle ki insanın kafatasını

meydana getiren kemiklerden her birine kabîle, hepsine kabâil denir. Baş kemiklerinin birbirine bitiştiği eke “şa’b” denir. Toplumların hepsinin başı ve büyüğü olan “şa’b”, kabileleri içinde bulundurur. Kabîle, imâreleri içinde bulundurur ki, sadr yani göğüs derecesindedir. İmâre batınları içinde bulundurur ki, göbek deyimine benzer. Batın (boy), fahızları (oymakları),; fahızlar da fasîleleri (sülaleleri) içine alır. Toplamı altı tabaka eder. Bazıları “fasîle”den sonra yedinci olarak “aşîret”i saymışlardır. Mesela; Huzeyme bir “şa’b”, Kinane bir “kabîle”, Kureyş bir “imâre” olarak arap batınlarına; “şuûb”un da acem (arap dışındaki) kavim batınlarına işaret olduğunu söylemişlerdir.[265]

Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz ki Aziz ve Celil olan Alllah, sizlerin cahiliye kibirlenmelerinizi ve atalarınızla övünmenizi gidermiştir. İnsanlar ya takva sahibi bir mü’min veya isyankâr bir fâcirdir. Sizler, Âdem’in oğullarısınız, Âdem ise topraktandır. Artık bir kısım adamlar, kavimleriyle övünmeyi bırakasınlar. Zira onlar cehennemin kömürlerinden başka bir şey değildirler. Yoksa onlar Allah katında, burnu ile pislikleri yuvarlayan pislik böceklerinden daha âdi olurlar.”*[266]

لِتَعَارَفُوا ***“Tanışmanız için”*** yani “Soylarınızla, atalarınızla iftihar için değil; tanışıp, yardımlaşmanız için” demektir.[267]

Teâruf: Karşılıklı olarak tanışmadır. Fiilin aslı تَتَعَارَفُوا idi. Hafiflik sağlamak için ت “t” lerden biri hazfedildi. Bu ifade hakkında iki izah yapılmıştır:

Bunun amacı karşılıklı yardımlaşma olup, övünüp böbürlenme değildir.

Bunun amacı, birbirinize düşman olmak değil, karşılıklı olarak iyilikte yarışmadır. “Ayıplama, alaya alma ve gıybet ise karşılıklı olarak iyilikte yarışmaya değil de, birbirinize düşman olmaya götürür” demektir.

Bu âyette bazı incelikler vardır:

Cenâb-ı Hak önce خَلَقْنَاكُمْ *“Sizi yarattık…”* buyurmuş, sonra da يُطِيعُكُمْ *“Sizi… kıldık, ayırdık…”* buyurmuştur. Zîra yaratma işi, cemiyetlere ayrılma işine menşe’ teşkil eden bir kök ve asıldır. Buna göre; ilk olan, yaratma ve îcattır (meydana getirmedir). Sonra, zikredilen şeylerle vasıflanma meydana gelir. Fakat cemiyetlere ayrılmış olma,

karşılıklı olarak iyilikte yarışmak için; yaratılma da, Cenâb-ı Hakk'ın *"Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"*[268] buyurduğu gibi, ibadet ve kulluk içindir. Aslolanın göz önünde bulundurulması ise fer'î olanın göz önünde bulundurulmasından öncedir.

Neseb de, kulluk gayesinin değerlendirilmesinden sonra göz önüne alınır. Yani "Ey insanlar sizde kulluk ve ibadet var ise, bundan sonra neseb ve sülaleniz göz önüne alınır. Aksi halde, neseb ve sülaleniz bir şeyi ifade etmez" demektir.

Cenâb-ı Hakkın خَلَقْنَاكُمْ *"Sizi yarattık"* ve جَعَلْنَاكُمْ *"Sizi kıldık, ayırdık"* ifadeleri, böbürlenmenin caiz olmadığına bir işarettir. Zira farklı boy ve kabîlelere ayrılma işi insanların çalışması sayesinde olmamıştır. Onların hiçbir gücü kudreti yoktur. "O halde hiçbir payınızın olmadığı şeylerle nasıl iftihar edebiliyorsunuz" demektir.[269]

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ***"Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır."*** İfadesi hakkında iki izah yapılmıştır:

İfadeden kastedilen mana "Kim, en muttakî olursa, Allah katında en iyi ve en kerim olan, odur" şeklinde olup, "Böylece takva ikramı doğurur" demektir.

Bundan kastedilen mana "Kim, Allah katında en kerim olursa, en muttaki o olur" şeklinde olup, buna göre de "Kerim olma, takvayı doğurmuş olur" demektir.[270]

أَتْقَى **"Etka",** حُجْرَةٌ Takvadan ismi tafdildir. Takva "vikâye"dendir. "Vikâye" gayet iyi korunup sakınmaktır. Takva şeraitte iki manada kullanılır:

1) Geniş olan amm (genel) manasınadır ki "Sonunda, âhirette zararlı olandan sakınıp korunmak" demektir. Bunun en aşağı derecesi cehennemde ebedî kalmayı neticelendiren şirkten sakınmak; en yükseği de sırrını haktan alıkoyabilecek her hususdan temiz tutarak bütün varlığı ile hakka dönüştür. Bütün manasıyla Allah Teâlâ'nın korumasına girmektir ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin"* [271] âyetinde kastedilen hakikî takva budur.

2) Özel manasıyla, mutlak olarak takva denildiği ve karîne bulunmadığı zaman maksad bu olur ki, nefsi herhangi bir günahtan (fiil veya terk olarak) korumaktır. الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ *"Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince..."*[272] *âyeti de bu manadadır.*

Bir hadisi şerifte: *"Kul zarar olan şeyden sakınmak için kendisinde zarar olmayan şeyi terk etmedikçe muttakilerden olmaz."*[273] buyrulması sebebiyle haram şüphesi olan helallerden yani tahrîmen mekruh olanlardan da kaçınmak gerekir.

Râgıb der ki: Şeriatın tarifinde takva, nefsi günahtan korumaktır. Bu ise haramı terk ile olur ve işlenmesi mübah olan şeyleri terk ile de tamamlanır. Çünkü الحَلَالُ بَيِّنٌ وَ الْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ *"Helal belli, haram da bellidir. Aralarında şüpheli şeyler vardır"*[274] hadisi gereğince Bu zamanda şüpheli şeylerin hepsinden korunmak mümkün değildir. İbadet ve itaat güç yetirilebilen miktar ve ölçüdedir. O halde takvanın meydana gelmesinde her bir haramdan, bir de harama yakın bir kerahatle mekruh olanlardan kaçınmak gereği ortaya çıkmış olur. Bu açıklamalar işaret eder ki takvalı olabilmek için korunulması gereken günahları, tehlikeleri bilmek gerekecek; ilim olmadan takva olmayacaktır. Bu ise *"Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar"*[275] âyetine işaret olur.[276]

Rasûl-i Ekrem ﷺ Mekke'nin fethedildiği gün bir konuşma yaparak şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Allah cahiliyet devrinin kibirlenme ve atalarla övünme âdetini sizden kaldırıp gidermiştir. İnsanlar iki kısımdır: Biri dindar, muttakî ve Allah katında değerli olan, diğeri de günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz olan kimsedir. İnsanlar Âdemin oğullarıdır; Allah Âdem'i de topraktan yaratmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:* ***Ey insanlar biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da birbirinizi tanıyasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, en ziyade takva sahibi olanınızdır. Allah ise her şeyi bilir, her şeyden haberdardır"***[277]

Peygamber Efendimiz'in ﷺ dualarından biri şöyleydi:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدٰى وَالتُّقٰى، وَالْعِفَافَ وَالْغِنٰى

“Allah’ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği isterim”[278]

Yine bir hadislerinde Peygamber Efendimiz ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, ancak kalplerinize bakar.”*[279]

Başka bir hadiste de Peygamber Efendimiz ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Arabın arab olmayana üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.”*[280]

İbn Abbas’tan (r.a) da şöyle rivayet olunmuştur: “Dünyanın şerefi zenginlik, âhiretin şerefi takvadır.”

إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ***“Şüphe yok ki Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır”*** Yani “Sizin zâhirinizi, soyunuzu sopunuzu bilir, bâtınınızdan da haberdardır. Hiçbir sır ona gizli değildir. Binâenaleyh takvayı başlıca işiniz haline getiriniz ve o size (ikramını) arttırdığı gibi siz de takvanızı arttırınız” demektir.[281]

11-13. Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Onbirinci âyetteki yasaklamaya göre Allah Teâlâ üç şeyi haram kılmıştır:

İnsanlarla alay etmek,

Söz ve hareketle bir kimseyi ayıplamak,

Kötü lakaplarla çağırmak.

Allah’ın yasakladığı şeyleri yapan (fâsık) tevbe etmezse -başkasına zulmetmesi sebebiyle kendisini azaba maruz bıraktığı için- zalimlerdendir. Bu hükmün illeti açıktır. Alaya ve sözle ayıplanmaya maruz kalan veya kötü bir lakapla çağırılan kimsenin bu işleri yapan kimselerden daha hayırlı olması ihtimali bu yasağın illetidir.

Çirkin lakaplarla çağırma yasağından bu lakabla tanınan kimseler istisna edilmiştir.

Onikinci âyetteki nehiy sîgasının delâletine göre Allah Teâlâ üç şeyi daha haram kılmıştır:

Hayır ve iman sahibi kimselere karşı sü-i zanda bulunmak,

Başkasının gizli hallerini araştırmak (tecessüs),

Başkalarının arkasından hoşlanmadığı şeyleri konuşmak (gıybet).

Allah Teâlâ, peygamberler ve mü'minler hakkında hüsn-ü zanda bulunmak, dinen gereklidir.

Allah Teâlâ ve salih müslümanlar hakkında kötü zanda bulunmak, haramdır.

Açıktan kötü işlerle uğraşan veya şüpheli şeylerle meşgul olan kimseler hakkında kötü zanda bulunmak haram değildir.

Dinin ameli hükümlerinin içtihad yoluyla istinbâtında (hüküm çıkartmada) zanna göre hareket etmek mübahtır.

Tecessüs, büyük günahlardandır. Tahassus da haramdır.

Gıybet, haramdır. Kurtûbi'nin beyanına göre büyük günahlardan olduğuna dair icma' vardır. Gıybet yapan kişinin tevbe etmesi ve -bazı âlime göre- gıybetini yaptığı kişiden helallik dilemesi gerekmektedir. (Bazı âlimlere göre ise bu zorunlu değildir.)

Gıybet etmenin haram olmadığı beş mesele vardır:

Zulme uğramak: Zulme maruz kalan kimsenin bunu ortadan kaldırma ve hâkime şikâyette bulunma hakkı vardır.

Fetva sormak için.

Fâsıklardan sakındırmak için: Fâsık veya fâcir bir kimsenin arkasından konuşmak gıybet olmaz. مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيبَةَ لَهُ *"Kim haya örtüsünü atarsa onun gıybeti olmaz*[282]

Herkesce bilinemeyen gizli kötülüklerden sakındırmak için: şahitlerin, hadis râvilerinin, müelliflerinin, müftülerin liyâkat sahibi olmamaları halinde veya dünürlükte veya birisine ortak olmak isteyen kimseye nasihatte bulunulması gibi konular bunun misalleridir.

Başka bir lakapla tanınmıyorsa o kimseyi meşhur olan lakabıyla tanıtmak için (âma, topal, dilsiz vs.)

Onüçüncü âyette üç husus zikredilmiştir:

Eşitlik: herkes bir ana ve babadan doğduğundan asıl itibariyle birdir; haklar ve kanûni sorumluluklar açısından eşittirler.

İnsanların birbirleriyle tanışması: Allah Teâlâ insanları sırf tanışsınlar, birbirleriyle irtibat kurup yardımlaşsınlar diye kan ve evlilik bağıyla bağlı kabîle ve milletler halinde yaratmıştır. Yoksa birbirlerine düşmanlık yapmaları, alay etmeleri, gıybet yapmaları, neseb ve asaletle övünmeleri için değil.

İnsanlar arasında üstünlük ölçüsünün sadece takva olması: Allah katında en değerli olanlar kendi nefsini de toplumu da en çok ıslaha çalışan takvalı kimselerdir.

İmam Mâlik; *“Sizi bir erkekle bir dişiden yarattık”* âyeti dindarlık dışında nesebin, evlilikte denkliğin şartı olmadığına delil olarak getirilmiştir. Nitekim ensardan azatlı köle Sâlim, Velid b. Utbe’nin kızı Hind’le; Bilal-i Habeşi, Abdurrahman b. Avf’ın kız kardeşiyle; Zeyd b. Hâris ise Zeynep binti Cahş (r. anhum) ile evlenmişlerdir. Bu durumda sadece dindarlıkta denklik nazarı itibara alınır.[283]

Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Kadın ile dört şey için nikâhlanılır: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç ki iki elin toprağa değsin (bereketi ve hayrı bulasın)”*[284]

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا
وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا
يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

14– “Bedevîler “inandık” dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama “İslâm olduk.” (boyun eğdik) deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah’a ve Rasûlüne itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”

Âyetin nuzûl sebebi: Bu âyetin nuzûlu hakkında bir kaç rivayet vardır:

1. Âyet-i kerime Esed b. Huzeyme oğullarından bedevi olan araplar hakkında inmiştir. Çünkü onlar, kalpleri iman sayesinde itmi’nâna ulaşmamış oldukları halde, bir kıtlık yılında, zekât mallarından yararlanmak için müslüman olduklarını açıklamışlardı. Ve Rasûlullah’a ﷺ: “Biz filanoğullarının seninle çarpıştığı gibi seninle savaşmadık. Bunun için zekâttan bize bir şeyler ver” demeye ve Efendimiz’e ﷺ minnet etmeye başlamışlardı. Yüce Allah da onlar hakkında bu âyeti kerimeyi indirdi.

2. İbni Abbas (r.anhuma) dedi ki: “Âyet-i kerime hicret etmeden önce muhacir adını almak isteyen bedevî araplar hakkında inmiştir. Allah (c.c) da onların bedevî araplara ait isimleri bulunduklarını onlara muhâcirler denilmeyeceğini belirtmiştir.”

3. Süddî de dedi ki: “Bu âyeti kerime Fetih sûresinde sözü edilen bedevî araplar hakkında inmiştir. Bunlar Müzeyne, Cuheyne, Eslem, Gıfar, Dîl ve Eşcaalılara mensub bedevî araplardır. Malları ve canları güvenlik altında olsun diye, ‘iman ettik’ demişlerdi. Medine’ye gelmeleri istenince geri durdular, bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.”[285]

Sebeb-i nuzûl hakkındaki bu tür açıklamalar âyeti, hükmen nâzil olduğu kimselere tahsis etmek için değil; (hakikatte olmadığı halde) muttakîlerin fiilini izhar etmeye çalışan ve muttakîler için söz konusu olan ikramın kendileri için de olmasını isteyen herkes içindir. Çünkü takva kalbin amellerindendir.

Allah Teâlâ *“Sizin Allah nezdinde en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır”* buyurup, en muttakî olma vasfı da ancak takvanın tahakkuk etmesinden sonra söz konusu olunca, bedevîler “En kıymetli soy (neseb), bize aittir. Şeref, ancak bizimdir” dediler de Cenâb-ı Hak da, “İman, sözle olmaz; o, ancak kalp ile olur. Binaenaleyh siz, iman etmediniz. Çünkü Ben, her şeyden haberdarım sizin gönüllerinizdekini bilirim. Ancak, ‘İnkıyad ettik (boyun eğdik), itaat ettik, teslim olduk’ anlamında أَسْلَمْنَا deyiniz” buyurdu.[286]

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ***“Bedevî araplar ‘İman ettik’ dediler.”***

بَيْنَ يَدَيِ “Bedevîler”: Çölde yaşayan insanlardır.

قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا “***De ki: Siz iman etmediniz. Ama müslüman olduk deyin.”***

خَلَقْنَاكُمْ ***“İman etmediniz”*** Çünkü iman yalnız dil ile ikrardan ibâret değil, güven ve kalp huzuru içinde gerçek anlamda Allah Teâlâ’yı ve Rasûlunü ﷺ tasdiktir. Bu sizde mevcut değildir. Öyle olsaydı, İslam’ı kabul etmenizi ve savaş yapmamanızı Rasûlullah’ın ﷺ başına kakmazdınız.[287]

Cenâb-ı Hak Nisa sûresinde *“Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mümin değilsin’ demeyin”*[288] buyurmuş bu âyette ise, bunlar da mü’minlere selam verdikleri halde, *“Ey Rasûlüm ‘Siz iman etmediniz...’ de”* buyurmuştur. Nisa sûresindeki âyetin bu ifadesi, kalbin amelinin hiç kimse tarafından anlaşılamayacağına ve zandan kaçınmanın farz olduğuna, zahire göre hüküm verileceğine, dolayısıyla, bir iş yapana “o mürâîdir[289]”;

selam verene “o münâfıktır” denilemeyeceğine; kalplerdekini bilenin ancak Allah olduğuna bir işarettir. Bu âyet ise o sözün söylenmesine imkân veren bir ifadedir ve Hazreti Peygamber'i ﷺ gayba ve onların kalplerindekini bilmeye muttalî kıldığı için de, Hazreti Peygamber ﷺ için bir mucizedir. Bu sebeple Allah (c.c) bize o şahsın kalbinde olanı bilemediğimiz için, *“Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mümin değilsin’ demeyin”* buyurmuştur.

لَمْ “Lem” ve لَمَّا “Lemma” olumsuzluk edatlarıdır, kesinlik bildirirler. Lafzı, muzâri olmaktan çıkarıp mâziye çevirir ve mana bakımından olumsuz bir kesinlik ve kat'ilik ifade etmiş olurlar.[290]

وَلَٰكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا ***“Fakat ‘İslam olduk’ deyin.”*** Yani “Müslümanlığa karar verdik, boyun eğdik, sulha girdik” deyin. Yani siz kendi canınızdan korkarak barışa girdiniz ve boyun eğdiniz, İslam boyun eğmek, barışa girmek ve şehadet getirmek manasınadır. İslam, savaşı terk edip de görünüşte karar vermekle oluşabilir. Hâlbuki kalpte sağlam tasdik olmadan ‘iman ettik’ demek yalan olur.[291]

İbn Kesir der ki: Âyet-i kerimede anılan bedevîler münafık değillerdi. Onlar müslüman idiler ama iman kalplerinde sağlamlaşmamıştı. Onlar henüz ulaşmamış oldukları daha yüce bir makamı (imanı) kendileri için iddia etmişler ve bu konuda edeplendirilmişlerdir.[292]

İman ile İslam arasında fark bulunduğu, bu âyet-i kerimeden anlaşılmakla beraber söz konusu farkın ne olduğu hususunda değişik îzahlar yapılmıştır. Ancak genel bir ifadeyle, imanın kalp ile ilgili bir özellik olduğu, İslam'ın ise ibadet ve davranışlarla dışa yansıyan bir hayat biçimi olduğu söylenebilir. Nitekim birisi hakkında “O mü'mindir” diyen kimseyi Peygamberimiz ﷺ *“Daha doğrusu müslümandır demek lazım”* diyerek düzeltmiştir.[293] Peygamber Efendimizin bu müdâhalesi, bizim kalplerde olan şey hakkında değil, ancak davranışlara yansıyan şey hakkında hüküm verebileceğimizi göstermektedir.[294]

Ehl-i sünnete göre İman (mü'min) ile İslam (müslim) aynı şeydir. Cenâb-ı Hak âdeta onların آمَنَّا “İman ettik” demelerini yasaklamayı uygun görmemiş, ”İman ettik demeyiniz” buyurmamış da; onları yalandan kaçınmaya sevkederek لِلتَّقْوَىٰ “itaat ettik” deyin buyurmuştur.

Çünkü onlarda itaat etme anlamındaki İslam'a girme tahakkuk etmiştir.

İmam Fahreddin Razi, İman ve İslam arasındaki farkı şöyle açıklamıştır; Genel ile has (özel) arasında fark vardır. İman, ancak kalp ile tahakkuk eder. Bazen de lisan ile tahakkuk eder. (hastır) İslam daha geneldir. Fakat özel şeklinde genel (islam) ile özel (iman) birleşir. Hayvan (canlı), insandan daha geneldir. Fakat insandaki canlılık (hayvaniyet) insandan ayrı düşünülemez. İnsanın, insan olmaksızın canlı olması düşünülemez. Binâenaleyh genel (amm) ile özel (has) umûmilik bakımından farklı ama varoluşta aynı şeylerdir. İman ile İslam da böyledir.[295]

Râgib, Müfredat'ında şöyle der: İslam şeriatta iki kısımdır. Birisi imanın altındadır ki, bu dil ile ikrardır. Bununla, beraberinde îtikad gerekli olsun olmasın, kan korunmuş olur. Bu âyette bu mana kastedilmiştir. Birisi de imanın üstündedir ki bunda, dil ile ifadeyle beraber hem kalben iman, hem vefa, hem de Allah Teâlâ'ya bütün kaza ve kaderinde teslimiyet vardır. Nitekim İbrahim (a.s) hakkında *"Rabbi ona 'İslam (müslüman) ol' dediğinde; 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' dedi"*[296] buyrulması böyledir. Bunun gibi *"Allah nezdinde hak din ancak İslam'dır."*[297] âyeti ve *"Beni Müslüman olarak öldür."*[298] âyeti de bu manayadır. "Beni rızana teslim olan kullarından eyle" demektir. "Şeytanın bağlamasından güvenli kıl" manasına olması da caizdir.

İmam-ı Âzam, Fıkh-ı Ekber'de şöyle demiştir: "İman, ikrar ve tasdiktir. İslam, Allah Teâlâ'nın emirlerine teslim olmak ve bağlanmaktır. Bundan dolayı iman ile İslam arasında lugat yönünden fark vardır. Fakat şer'î hükümde İslamsız iman, imansız İslam olmaz. Bu ikisi zâhir ile bâtın, yüz ile astar gibidir. Dinde iman, İslam ve şeriatın hepsine birden konulan isimdir." [299]

وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ***"Henüz iman kalplerinize yerleşmedi."***

لَمَّا **"Lemma"** lafzı bir şeyin olacağını beklemeyi ifade eder. Yüce Allah sanki şöyle buyuruyor: "İslam'ın güzelliklerini gördüğünüz ve imanın tadını tattığınız zaman iman kalbinize girecek." Cenâb-ı Hak, önce kendisinde bekleme-umma ifadesi bulunmayan لَمْ ile لَمْ تُؤْمِنُوا *"İman etmediniz"* buyurdu. Çünkü o esnada imanları zayıftı. Sanki Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "İman yakînî inançtır. Böyle bir inanç ise

henüz kalplerinize girmedi. İslam'ın güzelliklerine müttalî olduğunuz için artık (yavaş yavaş) girecektir. Eğer Allah ve Rasûlune itaat ederseniz O sizin ücretinizi mükemmelleştir" buyurmuştur.

Fakat iman fiilini yapınca kendisinde bekleme-umma manası bulunan لَمَّا edatıyla لَمَّا يَدْخُلْ buyurmuştur.[300] "beklemek" anlamında kullanılan لَمَّا (lemma) bu şahısların sonradan iman ettikleri hissini vermektedir.[301]

Âyet, İslam ile iman arasında bir farklılık olduğuna işaret etmekte ve aynı zamanda kalbî imanın yolunun, âzâların ameli olduğunu göstermektedir. Bu, İslamî terbiyede büyük bir esastır. İnsan kalbi, kimi zaman ölür yahut ona gaflet egemen olur. Onu canlandırmanın yolu ise; **zikir, Kuran kıraati, namaz, infak, oruç, hacc ve buna benzer İslam'ın öngördüğü birtakım ameller** ile olur. Böylece kalp, kâmil iman derecesine ulaşıncaya kadar bir merhaleden başka bir merhaleye intikâl eder.

İşte *"Henüz iman kalplerinize yerleşmedi"* buyruğunun anlamı da; "İman henüz girmedi. Fakat İslam ile amel etmeye devam edecek olursa girmesi yakındır" şeklindedir.[302]

وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ***"Eğer Allah'a ve Rasulüne itaat ederseniz..."*** Yani "Açıktan şehadet ile ikrar edildiği gibi, kalben de samimiyetle imana yükselip olgun mü'min, dosdoğru müslüman olmak üzere, gereğince amel ederek Allah Teâlâ ve Rasûlunün ﷺ emirlerini seve seve yerine getirirseniz..." demektir.[303]

لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً ***"O sizin amellerinizden hiçbir şey eksiltmez.":*** Yani "O, sizin amelleriniz için umup beklediklerinizi noksansız verir" demektir ki; burada gerçek imana teşvik vardır. Çünkü hâlis niyet olmaksızın bir iş yapan, bu işi boşa çıkarmış olur ve bundan dolayı bir mükâfatı hak etmiş olmaz. Binâenaleyh Hak Teâlâ "Eğer itaat eder ve tasaddukta bulunursanız, mükâfatlarınız noksanlaştırılmaz. Öyle ise amellerinizi ihlâssızlık yüzünden zâyi' etmeyin" buyurmuştur.

Burada imana girmede geç kalan kimselere bir teselli vardır. Çünkü böyle bir kimse başkaları "Bunda beni geçti, benim imanımın bir değeri, dolayısıyla bir mükâfatı yok" diye düşünür. İşte bu sebeple Hak Teâlâ "Mükâfatlarınız noksan olarak verilmeyecektir. Umduğunuz size verilecektir" buyurmuştur.

إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ***“Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”*** *“Bağışlayandır”* yani; **“**İtaat edenlerin kusurunu, sizin geçmiş günahlarınızı bağışlar” ve *“Rahimdir”* yani; “Size merhamet eder, rahmetinden ihsanı ile ecir verir” buyurmuştur.

فَعُول ve فَعِيل “Feîl ve Feûl”kalıpları çokluk ifade eder. Dolayısıyla aynı kalıptan gelen “Gafûr” ve “Rahim” kelimeleri Allah Teâlâ’nın bağışlamasının ve rahmetinin bolluğuna delalet eder.[304]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا
الصَّادِقُونَ وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ

51- “Müminler ancak Allah’a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad ederlerdir. İşte sadık olanlar ancak onlardır.”

Âyet, “inandık“ diyen bedevîleri gerçek imana davet eder. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ “Eğer iman etmek istiyorsanız bilin ki gerçek müminler, Allah’ı ve peygamberi tasdik edip sonra şüpheye düşmeyen kimselerdir.” Yani “Gerçek mü’minler imanın, yakîn (kesin) bir inanç olduğuna kesinkes inanmış, cihad ve salih amellerle de bunları gerçekleştiren, tahkike ulaştıran kimselerdir” buyurmuştur.

لَوْ كَانَ يُطِيعُكُمْ ***“Sonra şüpheye düşmediler”*** âyetteki ثُمَّ “sonra” edatı hakkında şu izahlar yapılmıştır:

إِنَّ “sonra” edatı anlatımda bir sonralığı ifade eder. Buna göre Allah (c.c) önce *“Onlar iman edenlerdir”* buyurmuş sonra da *“Bir şey daha ilave edeyim, onlar şüpheye sapmamışlardır*” buyurmuştur.

ثُمَّ “sonra” edatı fiilde bir sonralığı ifade eder. Buna göre takdir: “Onlar Allah’a ve Rasûlüne iman edip sonra da Rasûlullah’ın Haşır-Neşir (kıyamet) hakkında söylediği şeyler hususunda şüphe etmediler” şeklindedir.[305]

ثُمَّ “Sonra” ifadesi şüphe etmemenin sadece iman esnasında değil, aynı zamanda ileride de şart olduğunu bildirmek için getirilmiştir. Bu: *“Şüphesiz Rabbimiz Allah’tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner”*[306] âyeti gibidir. Demek ki iman

etmek için kalpten şüpheyi atmak şart olduğu gibi ileride de devamı için şüpheden uzak durmak şarttır.[307]

وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ***"Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad ederler"*** Mal ve canla Allah yolunda cihad etmek; her türlü zahmet ve sıkıntıya göğüs germektir. Mallar ve canlar ile cihad, mâli ve bedenî her türlü ibadeti içine alır.[308]

فَاسِقٌ "Cihad" ve Başlıca Çeşitleri

جَهَدَ "cehede" kökünden türemiş arapça bir kelimedir. Her türlü meşakkat ve zorluğa göğüs gerip, çalışmak, uğraşmak, çabalamak, gayret sarf etmek manalarına gelir. İslâm'ın yükselmesi, korunması ve yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret sarf etmek ve bu yolda sıcak ve soğuk savaşa girmektir. Daha açık bir ifade ile Allah (c.c) tarafından kullarına verilmiş olan bedenî, malî ve zihnî kuvvetleri Allah yolunda kullanmak, o yolda feda etmektir. İnsanın maddî-manevî bütün varlığını Allah yolunda ortaya koyarak Hakk'ın düşmanlarını ortadan kaldırmak için savaşması "cihad"dır.

Bu âyet ve cihad konusundaki diğer âyet ve hadisler de göz önüne alındığında cihadın başlıca şu çeşitlere ayrıldığını görürüz:

1- **Nefs'e Karşı Cihad:** Şüphesiz en güç cihad, insanın nefsiyle ve nefsinin arzularına karşı yaptığı cihaddır. Müslümanın gerçek cihadı, nefsine karşı olandır. Nefsine karşı cihadı kazanamayan, düşmanın karşısına çıkmak için kendisinde güç ve cesaret bulamaz. Hz. Peygamber ﷺ, Tebük seferinden dönüşte ashabına şöyle buyurmuştu: *"Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz"*[309] Bu hadisinde Hz. Peygamber ﷺ, en kalabalık ordu ile katıldığı Tebük seferini "küçük cihad" olarak vasıflandırırken; nefse karşı verilecek mücadeleyi "büyük cihad" olarak nitelendirmektedir. *"Hakîkî mücâhid nefsiyle cihad eden kimsedir"*[310] hadîsi de aynı manayı ifade etmektedir. Aynı meâlde başka hadis-i şerifler de vardır. Bütün bunlar bize, insanın nefsi ile nefsinin boş ve mânâsız, hatta gayr-ı meşrû istekleri ile mücadele etmesinin cihad olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

2- **İlim İle Cihad:** Cihad'ın başka bir çeşidi de ilim ile yapılan cihaddır. Dünyadaki bütün kötülüklerin sebebi cehalettir. Hakk'a ulaşmak isteyen herkesin, cehaletten kurtulması, ondan uzaklaşması

gerekir. Bilginin ortaya koyduğu delillerin gönüller üzerinde icra ettiği tesiri silâh gücü ile temin etmek mümkün değildir. Onun için şöyle buyurulmuştur: *"(Rasûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir."*[311]

Temeli ilim yoluyla tebliğ ve davete dayanan İslâmiyette, bu tebliğ faaliyetinin adı "ilim ile cihad"dır. Bu usûle "Kur'an ile cihad" da denilir. En güzel mücâdele şekli Kur'an'ın mücâdele şeklidir. Bunun için Cenâb-ı Hak: *"Kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle cihad et! (büyük bir savaş ver!) "*[312] buyurmuştur. Âyet-i kerimede Kur'an ile cihadın "büyük cihad" olarak belirtilmesi, Kur'an'ın ilim ile cihad konusuna ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Hak ve hakîkatı, en tehlikeli zamanda bile, hiç bir şeyden korkmadan ve çekinmeden olduğu gibi söylemek de bir çeşit cihaddır. Rasûlullah ﷺ bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Zâlim bir hükümdar karşısında hak ve adaleti açıkça söylemek, büyük bir cihaddır."*[313]

3- **Mal İle Cihad:** Mal ile cihad, Allah Teâlâ'nın insana ihsan etmiş bulunduğu mal ve servetin yine Allah (c.c.) yolunda harcanması demektir. Bilindiği gibi dünyada birçok iş para ile yapılmaktadır. Hakkın korunması ve zafere ulaşılması da yine paraya bağlıdır. Bunun için mal ile cihadın önemi büyüktür. Müslümanların, İslâm'ın yücelmesi, hakkın muzaffer olması için her türlü mal, servet ve paralarını bu yolda fedâ etmeleri mal ile cihaddır. Bu konuda Kur'an-ı Kerîm'de de pek çok âyet-i kerîme vardır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. "*[314]

4- **Savaş İle Cihad:** Cihad, müslümanlara farzdır. Her müslümanın nefsi, ilimi ve malı ile sürekli cihad yapması, böylece dinin korunması, Hakk'ın galip kılınması için çalışması gerekir. Bazen "Î'lây-ı kelimetullah" yani Allah adının yüceltilmesi, dinin korunup yayılması için de elde silâh düşmanla savaşmak icab edebilir ve müslümanlara farzdır. Hattâ cihad denildiği zaman ilk akla gelen husus, düşmanla sıcak savaşa girmektir.

Cihadın fazileti hakkında Ebu Hureyre (r.a) şu hadisi nakletmiştir: Hz. Peygamber'e ﷺ "Hangi iş daha hayırlıdır?" diye soruldu. Rasullah

ﷺ *“Allah’a ve Peygamberine iman etmektir”* buyurdu. “Sonra hangisi faziletlidir”, denildi: Rasûlullah ﷺ *“Allah yolunda cihaddır”* cevabını verdi sonra yine “Hangisidir?” sorusuna karşı da: *“Makbûl olan hac’dır*” buyurdu.[315]

Bir adam Peygamberimiz’e ﷺ geldi ve: “İnsanların hangisi efdaldir?” diye sordu. Rasûlullah (s.av): *“Allah yolunda malı ve canı ile cihad eden mümin kişidir”* buyurdu.[316]

İşte bütün bu âyet ve hadislerin ışığında cihad, dünya ve dünya malı için olmayan, Kelîme-i Tevhîd’in kabulü ve gönüllere yerleşmesi için gösterilen cehd ile bunun neticesinde kazanılan kardeşliğin adıdır.

Cihad; insanları, kula kul olmaktan kurtarıp Allah’a kul etmeğe davet edişin ve bu uğurda çekilen sıkıntıların adıdır.

Cihad, insanları, sınıf, zümre, parti ve bütün beşeri hegemonyalardan kurtarıp Allah’ın hâkimiyeti altına gönül rızası ile davet etmenin adıdır.

Cihad, kinsiz, kansız ve mutlu bir İslâm toplumu oluşturmak için gösterilen ihlâslı hareketin adıdır.

Cihad, her ferdin, kendisini günahlardan arındırıp Allah’a istiğfar etmesi, Allah’a yönelmesi, Allah’a yönelen insanlardan oluşan bir dünya kurması ve bu dünyada kendisi ve insanlar için yalnız Allah’ın hâkimiyetini istemesi ve bunun için devamlı hareket halinde olmasıdır.

Cihad, eskiden yapılan ve pişmanlık duyulan bütün yanlış işlerin aksini yapma gücüdür.

Cihad, zimmete geçirilen bütün hakları geri iade edebilmektir.

Cihad, terkedilen hukûkullahı telâfi etmektir.

Cihad, nefis ve bedendeki her türlü taklidi terk etmektir.

أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ***“Ve işte onlar sadıklardır.”*** İman davasında sadık (öldürülmek korkusu, kazanç temini ile müslüman olanlardan değil) verdikleri ikrâra, kalpleriyle ve fiilleriyle içten bağlılık göstermiş samimi müslümanlardır.[317]

Kâmil Mü’minlerin Vasıfları

Yüce Allah bu âyette kâmil mü’minleri 3 sıfatla nitelemiştir:

Birincisi Allah ve Rasûlune kesin iman;

İkincisi Şek ve şüpheye düşmemek;

Üçüncüsü Mal ve can ile cihat etmek;

İşte kim bu sıfatları kendinde toplarsa o gerçek mümindir.[318]

Ebu Said el-Hudri'den (r.a) rivayetle Rasûlullah ﷺ şöyle buyurdu: *"Dünyada mü'minler üç sınıfıtır:*

Allah ve Rasûlüne iman etmiş sonra şüpheye düşmemiş, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmiş olanlar;

İnsanların canlarını ve mallarını emanet ettiği kimseler;

Bir tamahla (arzu edilen şeyle) karşı karşıya kaldığı zaman onu Allah için terk edenler."[319]

Hicâzî şöyle der: Cenâb-ı Allah bu âyette mü'minlerin vasıflarını şöyle belirtmiştir;

Sadık mü'minler; onlardır ki Allah'ın mevcudatı yoktan var ettiğine, var olan herşeye güç yetirdiğine, gizliyi ve gizlinin de gizlisini bildiğine, kalplerdeki gizlilikleri ilmi ile kuşattığına, göğüslerdeki sırları bildiğine, lütuf sahibi olduğuna, kudretli-güçlü olduğuna, herşeyin kendisine döneceğine, yüce zatından başka herşeyin yok olacağına, mahşer gününde herkesin O'nun huzurunda toplanacağına inanırlar.

Sadık mü'minler; Allah'ın Rasûlü Muhammed'in ﷺ Peygamberlerin sonuncusu ve önderi olduğuna, Rabbinden gelen bütün hükümleri insanlara tebliğ ettiğine, Allah'ın kulu olup bütün insanlara gönderilen bir elçi olduğuna, kendi hevesinden birşeyler söylemediğine, söylediği her sözün güçlü, kuvvetli Rab tarafından kendisine vahyedilen şeyler olduğuna inanırlar.

Sadık Mü'minler; hiçbir şeyde şüpheye kapılmazlar. Bilakis onların imanları sabit bir inançtan, kâmil bir yakînden doğar. Onların bu imanlarını fırtınalar sarsmaz. Rüzgârlar sağa sola itmez. Allah ve Rasûlüne iman etmişlerdir. Çünkü o haktır, vâcibtir. Başka hiçbirşeye bakmamak gerekir. Onların imanları, bir art niyet veya menfaat esasına dayanmaz. Kendilerine birşey verilirse razı olur; bir şey verilmediği zaman da münafıklar gibi öfkelenmezler.

Allah yolunda malla canla cihad etmek imanın delili, işareti, esası ve mihenk taşıdır. İman, dili oynatarak söylenen bir söz veya kelime oyunu yaparak sarf edilen bir konuşma değildir. O ancak nefse, düşmana ve islâm düşmanlarına karşı yapılan bir cihaddır. İslâm daveti; dünya menfaati elde etmek için yapılan bir cihad değil, bilakis Allah yolunda ve î'lây-ı kelimetullah uğrunda yapılan bir cihaddır.

Resulullah Efendimiz'e ﷺ; kahramanlık uğruna savaşan kişi, hamiyyet uğruna savaşan kişi ve riyakârlık uğruna savaşan kişilerden hangisinin Allah yolunda savaşmış olduğunu sorduklarında cevaben şöyle buyurmuştur: *''Allah'ın kelimesinin (dininin) üstün olması için savaşan kimse Allah yolundadır."*[320] Allah'ın kelimesinin üstün olması; insanların serbest irade ile Allah'ın dinine bağlı olup, hürriyet içerisinde başkalarını Allah yoluna davet etmeleri, kendilerini bu yolda hiçbir şeyin engellememesi demektir. İşte bu anlatılan vasıflara sahip olan kimseler, imanlarında ve davalarında sadık olanlardır.[321]

İbn Kesir de der ki; Gerçek iman, Allah'ı ve Rasûlunü gönülden tasdik etmektir. Hiçbir şüphenin sızmayacağı bir tasdik… Kararsızlık ve endişeye, duygu ve heveslere, kalpleri ve şuuru sarsan hiçbir sarsıntıya mahal vermeyen, kesin, değişmez ve güven verici bir tasdiktir. İşte Allah yolunda mal ve nefisle cihad, böyle bir imandan doğar. Bir gönül, ne zaman ki böyle bir imanın zevkini tadarsa, ona bağlanıp güvenirse, elbette o imanın gereğini kalbinin dışındaki günlük hayatında, insanların dünyasında da yerine getirmeye çalışacaktır.[322]

لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ

الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

16- "De ki: 'Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

أَتُعَلِّمُونَ ***"Öğretiyor musunuz?"*** Bu soru inkâr ve kınama ifade eder. Âyette تُعَلِّمُونَ "öğretme" kelimesinin kullanılması; onların yaptıklarının ne derece çirkin olduğunu göstermek, soru da onları kınamak ve yaptıklarını reddetmek içindir. Anlam şudur: "Allah'a dininizi öğretmeye kalkmayın. Şüphesiz O bunu bilmektedir. Ona hiçbir şey gizli kalmaz."[323]

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ***"Oysa Allah, göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."*** Âyet önceki cümleyi ikrardır. Yani Allah Teâlâ'nın onların imanlarını açıkladıkları zaman gizledikleri küfrü de, içlerinde bulunan her şeyi de bildiğini fazlasıyla ifade etmesi içindir. Ayrıca âyet, onların ne kadar cahil olduklarını göstermekte, a'rabîlerin durumlarını gizlemekteki gayretlerini kınamaktadır.

İfadede dindarlığın sırf Allah rızası için olması gerektiğine işaret vardır. Din, Allah için ortaya konulmazsa makbul olmaz. Hâlbuki onlar dinlerini Allah için ortaya koymuyorlardı.[324]

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ
يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

17- "Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur."

Âyetin Nuzûl Sebebi: Ebu Bekir el-Bezzar'ın İbn Abbas'dan (r.a) rivayetinde o şöyle demiştir: Esedoğulları, Rasûlullah'a ﷺ geldiler ve "Ey Muhammed, bizler müslüman olduk. Ve araplar seninle savaştıkları halde biz seninle savaşmadık" dediler. Hazreti Peygamber ﷺ *"Şunların anlayışı ne kadar az! Şeytanlar onların dilinde konuşuyor sanki"* buyurdular ve bu âyetî kerime nâzil oldu. [325]

İbn Sa'd'ın Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivayetinde o şöyle anlatır: Rasûlullah ﷺ ashabıyla birlikte Mescid-i Nebevi'de iken Esedoğullarından on kişi Rasûlullah'a ﷺ geldiler, selam verdiler. Onlar adına konuşan: "Ey Allah'ın elçisi, bizler tek ve ortağı olmayan Allah'ın yegâne ilah olduğuna, senin de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ettik. Ey Allah'ın elçisi, bizler sen bir ordu göndermeden kendiliğimizden gelip müslüman olduk ve arkamızda bıraktıklarımızın da seninle barış halinde olacaklarına kefiliz" dedi.

Ve işte bunun üzerine Allah Teâlâ *“İslam’a girmelerini senin başına kakıyorlar”* âyeti kerimesini indirdi.[326]

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا ***“Onlar İslâm’a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar.”*** Âyet-i kerimede geçen minnet, kesmek anlamındaki مَنٌّ “menn” kelimesinden türemiştir. Bununla kastedilen; bir karşılık vermesini beklemeden ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını kesmek demektir.

Râgıb derki: “Minnet” bol nimettir. Bu iki açıdan söz konusu olur:

1) Fiilde olur. “Filan filana menn etti” denilir ki “Nimet ile ağırlaştırdı, yani nimet verdi” demektir. لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ *“Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur.”*[327] يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ “*Allah nimetini dilediğine lütfeder.”*[328] Bu mana gerçekte sadece Allah Teâlâ’ya hastır.

2) Sözle olur. O ağırlık laf ile verilir ki, insanlar arasında çirkin görülür. Bundan dolayı “Minnet, (başa kakmak) iyiliği yıkar.” denilmiştir. Ancak nankörlük yapana söylenirse çirkin görünmez.

Bu âyetteki يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا *“Sana minnet ediyorlar (başına kakıyorlar)”* ifadesinde minnet, onlardan sözle; Yüce Allah’ın onlara minneti ise fiille olandır. O da Allah Teâlâ’nın onlara hidayetidir.

قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ ***“De ki müslümanlığınızı benim başıma kakmayın”*** İslamınızı bana minnet saymayın.

بَلِ اللهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ ***“Aksine Allah sizin başınıza kakar”*** yani “Siz müslüman olduk diye başa kakarsanız doğrusu Allah size minnetinin ağırlığını yükletir, nimetini başınıza kakar” demektir.

أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ ***“Sizi imana erdirdi diye”*** Çünkü sizi imana o hidayet buyurmuştur.

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ***“Eğer sadık iseniz”*** yani biz iman ettik demekte (iman iddianızda) doğru iseniz, -hidayet Yüce Allah’tan bir minnet olduğu için- siz buna şükretmeyip, onu Peygamberin başına kakarsanız doğrusu Allah size minnetinin ağırlığını yükletir. Bu hidayete karşı nankörlüğünüzden dolayı, onu sizin başınıza kakar, azarlayıcı hitabının ağırlığı altında ezer, nimetini keser.[329]

Allah Teâlâ, onlara iddia ettikleri şey açısından minnet etmiş; sanki; “inandık’ diyorsunuz. Binaenaleyh bu cehennemden kurtulmanıza vesile olacağı için sizin hakkınızda bir nimettir” demek istemiş ve

“Sizin iddianıza göre sizde bulunan imana sizi ileten Benim“ buyurmuştur.

Âyetin dizilişinde, o insanlara apaçık bir lütuf vardır. Çünkü onlar, kendilerinin durumunu “iman” diye adlandırıp başa kakınca Allah (c.c) onun iman olmadığını bildirip, “İslam” diye adlandırdı ve “Aslında İslam olan şeyi iman diyerek senin başına kaktılar” buyurdu. Yani bu başa kakmaya değer bir şey değildir. Çünkü şer’an bir değeri yoktur, o gibi şeyler nimet sayılmaz. Aksine eğer onların iman iddiaları gerçek olsaydı, ona erdirdiği için Allah’ın minneti söz konusu olurdu. Ona minnettar olmaları gerekirdi.[330]

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

18- “Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını (gizliliklerini) bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.”

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ***“Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir.”*** Bundan dolayı sizin içinizi, dışınızı bilir. Müslümanlığınızda doğru olup olmadığınızı, kalplerinizde iman ve doğruluk bulunup bulunmadığını niyetlerinizden neler geçirdiğinizi tamamen bildiği gibi âlemde, göklerde ve yerde neler olacağını ve sizlerin nelerle karşılaşacağınızı da bilir.

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ***“Allah yaptıklarınızı görendir.”*** Ve Allah yapmakta olduklarınızı (bütün amellerinizi) çok iyi görendir. Her ne yaparsanız görür, hiç birini kaçırmaz, kalplerinizdekiler ona gizli kalmaz. Bundan dolayı siz de içinizi dışınızı düzelterek ona göre korunup, ona göre çalışınız.[331]

14-18. Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- İnsanları takvaya teşvik eden önceki âyetlerden sonra bu âyetlerde imanı zayıf olan kimselerin kınanması konusu işlenmiştir.

Sırf ölüm korkusuyla boyun eğmek ve zahiren müslüman olduğunu söyleyerek sadece dil ile iman ehli zümresine dâhil olmak yetmez. Bunun için kalben itaat edip iman etmek gerekmektedir.

2- Eğer insanlar Allah için samimi bir şekilde iman ederlerse Allah Teâlâ yaptıkları amelleri sebebiyle onlara büyük sevap bahşeder. Elde ettikleri mükâfatlardan da hiçbir eksiltme yapmaz.

3- Sonradan iman etmiş kimseler için bir sıkıntı mevzubahis değildir. Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. İradesiyle kullarının bütün günahlarını bağışlar. Onlara karşı oldukça merhametli olduğu için tevbe ettikten sonra artık kullarına azap etmez.

4- Âyette geçtiği şekilde gerçek imanın esasları şunlardır:

a) Sadece ortağı olmayan Allah'a iman etmek,

b) Hz. Muhammed'in ﷺ Allah'ın gönderdiği peygamberlerin sonuncusu olduğuna iman etmek,

c) Bu konuda asla şüphe duymadığı gibi aksine asla sarsılmayan kesin ve kâmil bir itikada sahip olmak,

d) Allah yolunda mal ve canı ile cihad etmek; zira bu imanın mihenk taşı ve delilidir.

5- Bir kimsenin mümin olduğunu Allah Teâlâ'ya bildirmesine hacet yoktur. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah (c.c.), bir kimsenin sahip olduğu dini bildiği gibi kâinattaki her şeyi de bilmektedir. *"Siz Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz*?" (16.âyet) âyeti onların cehaletini ortaya koymaktadır.

6- İman etmenin faydası, yine bizzat mümin olan kimseye döndüğü için bir kimsenin müslümanlığını başka bir kimsenin başına kakması doğru değildir. Aksine bütün bu minnet, ihsan ve nimetin sahibi olan, iman yolunu kullara gösterip irşad eden ve onları iman etmeye muvaffak kılan Allah'tır.

"İşte imanlarında bizzat sadık olanlar onlardır." buyruğunda bu âyetin inmesine sebep olan bedevîlerin yalancı olduklarına dair ta'rizde bulunulmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ *"De ki: Siz iman etmediniz."* buyurmuştur. Bu şekilde bedevîler azarlanmış olmaktadır.

Âyet-i kerime'nin ilk anlamı bedevîlerin gerçek manada mümin olmadıklarına, aksine zahiren İslâm'ı benimsemiş müslümanlar olduklarına delâlet etmektedir. İslâm daha genel bir mana ifade ederken, iman daha özel bir manada kullanılmıştır. Burada adı geçen

bedevîler münafık da değildirler. Aksi takdirde Berâe sûresinde olduğu gibi[332] Allah Teâlâ onları azarlar ve farklı bir üslûp kullanırdı.

Şüphesiz ne yerde ne de gökte Allah'a gizli kalan hiçbir şey bulunmaz. Kalpler ve gönüllerde bulunan duygu ve düşünceler de buna dâhildir. Dolayısıyla Allah Teâlâ hakiki iman ile yalancı imanı, korkuları, istekleri ve İslâm'a girmeye götüren sebepleri çok iyi bilmektedir.

Hucurât Sûresinin Başı ve Sonu Arasındaki İlişki

Sûrenin sonu, başı ile uyum içerisinde olarak sûrenin başında geçen hususu yeniden takrir etmektedir. O husus da *"Allah ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin Allah'tan korkun"* (1.âyet) âyetinde belirtilen hususdur. Çünkü O'na hiçbir şey saklı ve gizli değildir. Binâenaleyh gizli yerlerde de O'nu saymamazlık etmeyiniz. O'na hiçbir aşikâr şey gizli kalmaz. Öyle ise aşikâr işlerinizde de Allah nezdinde kendinizi emin hissetmeyin.

Hucurât sûresi **"İslamî Âdab"** sûresidir. Müslümanı âdab topluluğuna riâyet etmek üzere yönlendirmektedir.

Hucurât Sûresinin Müslümanı Yönlendirdiği Edepler

Hucurât sûresi müslümanı riayet etmesi için şu edeblere yönlendirmektedir:

1. Kitab ve Sünnetin önüne herhangi bir görüş söz veya fiil ile geçmemek,
2. Rasûlullah'ın ﷺ huzurunda sesi kısmak,
3. Rasûlullah'a ﷺ karşı kemalî edep ile davranmak,
4. Eğer evinde ise Rasûlullah'a ﷺ seslenmeyip çıkıncaya kadar onu beklemek,
5. "Fâsık"ın haberinin araştırılması ve onun esas alınmasında acele etmemek,
6. Rasûlullah'a ﷺ bir görüşü kabul etmesi için ısrar etmemek,
7. Müminlerin arasını düzeltmek,
8. Haddi aşan "Bâgî"yi -zulüm üzerinde ısrar etmesi halinde çarpışmak yolu ile dahi olsa- zulümden alkoymak,
9. Arayı bulup düzeltirken adâletten ayrılmamak,

10. Müminleri kardeş bellemek,
11. İman ehli ile alayı terk etmek,
12. İman ehlinin kusurlarını bulup çıkarmayı terk etmek,
13. Lakap takmayı terk etmek,
14. Haklı bir sebep olmadıkça hayırlı kimseler hakkında kötü zandan kaçınmak,
15. Özellikle hak ehline karşı ve batıl ehli lehine tecessüsü terk etmek,
16. Tam manasıyla gıybeti terk etmek,
17. Şeref soy ve kavmi ile övünmeyi terk etmek,
18. İman iddiasında bulunmaktan nehyetmek,
19. İmanı ve cihadı ayakta tutmak sûretiyle Yüce Allah'a karşı doğru ve samimi olmak,
20. İslam'a girildi diye minnet etmemek ve bu konuda Allah'ı ve Rasûlunü minnet altında görmemek.

Bütün bu edepleri sunan sûre elbetteki âdab sûresidir. İşte o bakımdan bu sûrenin, bu âdabın öğrenilmesi açısından etüt edilmesi oldukça önemlidir.

Hucurât sûresinde gördüğümüz temel noktalardan bir tanesi de şudur: Bu sûre karşılıklı davranış esaslarını üç daire çerçevesinde bizlere öğretmektedir.

1. Rasûlullah'da ﷺ muşahhaslaşan önderlik makamı ile ilişkiler çerçevesi,
2. Müslüman ümmet fertleri ile ilişkiler çerçevesi,
3. Bütün insanlık ile ilişkiler çerçevesi.

Aynı zamanda liderlik makamında olanın uymak durumda olduğu bazı yönleri de belirtilmiştir. Bu derslere her çağda bağlı kalmak gerekir ve uygulama zorunluluğu vardır. Öyleki peygamberlerin mirasçıları -âlimler- bu uygulamadan paylarını alsın, müminler de Rasûlullah'a ﷺ karşı uygulamaları gereken edebte paylarına düşeni yerine getirsin. Bu da Rasûlullah'dan ﷺ söz ederken, şahsına, sünnetine karşı ve onun mirasçılarına -âlimlere- karşı edeptir.[333] Unutulmamalıdır ki, **Kuran-ı Kerim bu ümmeti her alanda en mükemmeli esas alarak eğitmiştir.**

Elhamdulillah Rabbimiz Hucurât sûresinin tefsirini tamamlamayı nasip etti.

Hamd bir olan Allah'a;

Salât, kendisinden sonra peygamber gelmeyecek O zat'a ﷺ olsun. ÂMİN…

Buhârî, Fedâilu-1 Kur'ân, 21.

Hucurât, 49/13.

Said Havva, XIV, 11.

Kur'an Yolu, V, 84.

Mevdudî, V, 401.

Fetih, 48/29.

Fetih, 48/26*; "Allah, Peygamberine ve inananlara huzur indirdi; onların takva sözünü tutmalarını sağladı."*

Fetih, 48/29; *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kafirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır."*

Bkz. Râzî, XX, 191; Said Havva, XIV, 13-15.

Bkz. Müslim, Salat, 34, 36; Tirmizî, Salat, 228-231; Nesâî, İftitah, 38, 55, 62, 70; Darimi, Salat, 66.

Elmalılı, IX, 352.

Kurtûbî, XVI, 225.

Bursevî, VIII, 189.

Buhârî, Tefsir, Hucurât 1; Tirmizî, Tefsir, Hucurât 1.

Bkz. Râzî, XX, 192; Kurtûbî, XVI, 226-227; Âlûsi, Ruhu'l-Meâni, XIII, 2/133; Elmalılı, VII, 189-199; Esbab-ı Nüzûl, II, 817-818.

Elmalılı, VII, 189.

Râzi, XX, 192.

Said Havva, XIV, 16.

Ebû Dâvud, Akdiye 11; Tirmizî, Ahkam 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236, 242.

İmam Mâlik, Muvatta, Kader, 3.

Ahzab, 33/36.

Elmalılı, VII, 187.

Bkz. Râzi, XX, 193-194.

Lokman, 31/13.

Hâkim, el-Müstedrek, II, 462.

Râzi, XX, 195-196.

Müslim, İman 187; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 137, 146, 287.

Araf, 7/204.
Kurtûbî, XVI, 233-234.
Kur’an Yolu, V, 87-88.
Râzi, XX, 197.
Bkz. İbn Kesir, XIII, 7401.
Bkz. Kurtûbî, XVI, 235-236; Bursevî, VIII, 193
Râzî, XX, 199-200.
Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an, 50/2; Ayrıca bkz. İbn Kesir, XIII, 7401; Kurtûbî, XVI, 737.
İbn Hişam, Siyer, IV, 206-213.
Râzî, XX, 201.
Elmalılı, VII, 191.
Zira’: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsüdür.
Bkz. Buhârî, el-Edebu’l-Müfred, s. 160-161 (no: 451).
Bkz. Râzî, XX, 201-202.
Bursevî, VIII, 194.
Sebe’, 34/2.
Râzî, XX, 203.
Bursevî, VIII, 195.
Bkz. Râzî, XX, 190-203; Elmalılı, VII, 187-195; Bursevî, VIII, 190-197; Zuhayli, XIII, 448-451.
Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 279.
Tirmizî, Kitâbu’l- Birr ve’s-Sıla, 66.
Bkz İbn Kesir, XIII, 7403-7405; Kurtûbi, XVI, 240; Elmalılı, VII, 196
Kur’an Yolu, V, 90.
Münafikun, 63/6
Secde, 32/20.
Râzî, XX, 205-207.
Bakara, 2/197: *“...hac esnasında kadına yaklaşmak, fıska yönelmek, kavga etmek yoktur.”*
En ‘âm, 6/121: *“Üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu fısktır.”*
Nûr, 24/4: *“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. İşte onlar fasıklardır.”*
Bakara, 2/99.
Mâide, 5/47.

Mâide, 5/81.
Buhârî, Edeb, 44.
Bkz. Şamil İslam Ansiklopedisi, Abdurrahim Güzel, , “Fasık” mad.
Buhâri, Edeb 69; Müslim, Birr 103-105. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 80; Tirmizî, Birr 46; İbni Mâce, Mukaddime 7; Duâ 5.
Kurtûbî, XVI, 240.
Mevdûdi, V, 407.
Bir kişi tarafından rivayet edilen haberlere “haber-i vâhid” denilir.
Râzî, XX, 207.
Nisa, 4/79
Ali İmran, 3/120.
Râzî, XX, 207-209.
Elmalılı, VII, 196’da Zemahşeri, III, 560’dan almıştır.
Râzî, XX, 209.
Kur’an Yolu, V, 89-90.
Kutûbî, XVI, 243.
İbn Kesir, XII, 7405.
Kutûbî, XVI, 243.
Elmalılı, VII, 196-197
Enbiya, 21/22.
Nisa, 4/82: *“Hâla Kur’an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.”*
Râzî, XX, 210-211.
Tirmizî, Zühd, 45; Ebu Davud, Edeb,16; Ahmed b. Hanbel, II, 303-304.
Ali İmran, 3/31.
Buhârî, Eyman (Yeminler), 3.
Elmalılı, VII, 197-198.
Şamil İslam Ansiklopedisi, Küfür mad. Hamdi Yusufoğlu.
Bakara, 2/99; Âl-i İmrân, 3/110; En am, 6/49; Secde, 32/ 18.
Bakara, 2/197; Nûr, 24/ 4; Hucurât, 49/7, 11.
Bakara, 2/26; Tevbe, 9/80; Hadîd, 57/26.
Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Fısk mad. Ali Şafak; ayrıca bkz. 6.âyetteki “fasık” kelimesi.
Ahzab, 33/36.
Nisa, 4/14.

Cin, 72/23
Tirmizî Hudud, 26; Nesâi, 37/26; İbn Mâce, 20/19
Şamil İslam Ansiklopedisi, “İsyan” mad. Naci Yengin.
Râzî, XX, 213-214.
Elmalılı, VII, 198
Bkz. Bakara, 2/256.
Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, “Rüşd” mad. Hidayet Aydar.
Râzî, XX, 215.
Kur’an Yolu, V, 91.
Ahmed b. Hanbel, Müsned III, 3/424; Mecmuâu’z-Zevâid, VI, 122.
İsra, 17/11.
Bkz. Seyyid Kutub, XIII, 496-497.
Râzi, XX, 215-217
Bursevî, VIII, 198.
Buhârî, Sulh 1; Müslim, Cihad 117; Ahmed b. Hanbel, III, 157-219.
Alûsî, Ruhu’l-Meân’î, XIII, 2/150-151.
Elmalılı, VII, 199-200
Kur’an Yolu, IV, 92-93.
Râzi, XX, 218.
Elmalılı, VII, 200.
Râzi, XX, 219
Elmalılı, VII, 200.
Buhârî Fiten,7, Diyât, 2; Müslim, İman, 161, 163; Fiten, 16_ Nesaî, Tahrim, 26; Tirmizî, Hudûd, 26; İbn Mace, Fiten, 11.
Buhârî, Fiten, 2; Ebû Dâvûd, Sünnet, 27.
Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, Buluğu’l-Meram, , III, 560-561
Tirmizî, Kıyâmet, 57; Ebû Davud, Edeb, 43, 4256
İbn Hacer el-Askalanî, Buluğu’l-Meram, III, 559, Heysemi, Mecma’, IV, 243
Hucurât, 49/9.
İbn Hacer el-Askalânî, ag.e, III, 561, 562.
Hucurât, 49/9.
eş-Şevkânî, Neylü’l-Evtâr, VII,169.
Müslim, İmare, 59.
Müslim, İmare, 60.
Şamil İslam Ansiklopedisi, Bağî mad. Hamdi Döndüren.
Râzi, XX, 219-220.

Bursevî, VIII, 201.
Buhârî, Sulh, 9, Menakıb, 25; Tirmîzî, Menakıb, 30; Nesâî, Cum'a, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 37, 44, 47, 49, 51, 354
İbn Kesir, XIII, 7407.
Nisa, 4/59.
Enfal, 8/1.
Fatır 35/6.
Râzi, XX, 220-221.
Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit, VIII, 112.
Bkz. Elmalılı, VII, 201, Mevdudi, V, 409
Müslim, İmaret 18; Nesâi Adâbu'l-Kudat 1.
İbn Hacer el-Askalanî, Buluğu'l-Meram, III, 559, Heysemi, Mecma', IV, 243.
Daha geniş bilgi için bkz. Kurtûbî, XVI, 247-257; Mevdûdî, V, 408-413
Bkz. Elmalılı VII, 201; Said Havva XIV, 28.
Al-i İmran, 3/159
Râzî, XX, 222-223
Buhârî, Edep, 57; Müslim, Birr, 32.
Mücadele, 58/22.
Tevbe, 9/23.
Al-i İmrân, 3/103.
Hucurât, 49/ 13.
Buhârî, İmân, 7.
Buhârî, Salat, 88, Mezalim, 5; Müslim, Birr, 65; Tirmizî, Birr, 18; Nesâî, Zekat, 67.
Buhârî, Mezalim, 4; Müslim, Birr, 62.
Enfâl, 8/72.
Enfâl, 8/75.
Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58.
Müslim, Zikir, 11; İbn Mace, Mukaddime, 17.
Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.
Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 10.
Buhârî, Ezan, 36, Zekat, 17, Rikak, 24, Hudud,19; Müslim, Zekat, 91; Tirmizî, Zühd, 53; Nesâî, Kudat, 2.
Elmalılı, VII, 201.
İbn Kesir, XII, 7609.

Müslim, Birr, 9.
Hicr, 15/47.
Buhârî, Edeb, 57; Feraiz 2; Müslim, Birr, 7-9; Tirmizî, Birr, 24,
Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 10.
Buhârî, İman, 36; Müslim, İman, 116.
Müslim, Münafıkun, 16; Tirmizî, Birr, 25.
Bkz. Şamil İslam Ansiklopedisi, Kardeşlik mad. Mehmet Metiner.
Buhârî İman 4-5.
Buhârî-Edeb 29; Müslim, İman, 18.
Bkz. Zuhayli, XIII, 456-457.
Bkz. Kur'an Yolu, V, 91.
Bkz. Râzi, XX, 214.
Nesâî, Amelü'l Yevm Ve'l-Leyl, Düşman ile karşılaşıldığında Allah'tan yardım isteme babı, Ter,. Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, s.199. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned III, 424; Mecmuâu'z-Zevâid, VI, 122.
Kurtûbî, XVI, 252.
Bkz. Kurtûbi, XVI, 255-256.
Bkz. Zuhaylî, 456-460; 466-470.
Râzi, XX, 224-225.
İmam Gazzâlî, İhyau ulumi'd-din, III, 294.
Bkz. Kurtûbi, XVI, 258.
Bkz. Elmalılı, VII, 204.
Hümeze, 104/1*: "Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı âdet edinen herkesin vay haline!"*
Müslim, Birr, 32.
Bakara, 2/206: *"Böylesine "Allah'tan kork!" denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!"* **Münafıkûn, 63/5-6:** *"Onlara: Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez."*
Tevbe, 9/124 - 125*: "Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki: "Bu sizin hanginizin imanını artırdı?" İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.*

Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münâfıklık) olanlara gelince, onların da inkarlarını büsbütün artırır ve onlar artık kâfir olarak ölürler." **Tevbe, 9/127:** *"Bir sûre indirildiği zaman, (göz kırpıp alay ederek) birbirlerine bakar (ve): (Çevreden) sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar, sonra da (sıvışıp) giderler. Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir."*

Muhammed, 47/16*: "Onların arasında, seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine bilgi verilmiş olanlara "Az önce ne demişti?" diye sorarlar. Bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği, hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir."*

Tevbe, 9/79: *"Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır."*

Şamil İslam Ansiklopedisi, Alay mad. Ahmed Sezikli.

Elmalılı, VII, 205.

Müslim, Birr 138, Cennet 48; Tirmizî Menakıb 55; İbn Mace Zühd, 4.

Tirmizî, Menakıb, 64.

Bkz. Kurtûbî, XVI, 259-261

Müslim, İman, 147; Ebu Davud, Libas, 26; Tirmizî, Birr; 61.

Müslim, Birr, 32; Ebu Davud, Edeb , 35; Tirmizî, Birr 18; İbn Mace Zühd 23.

Mevdûdî, V, 49.

Fahreddin Râzî, XX, .224.

Zuhaylî, XII, 477–478.

Nisa, 4/29.

İsra, 17/7.

Bkz. Râzi XX, 226; Elmalılı, VII, 205-206.

Buhârî, Edeb, 27; Müslim Birr ve Sıla, 17/66.

Buhârî, Edeb 4; Müslim, İman, 38/146; Müslim, Birr ve Sıla, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 119; Tirmizî, Birr ve Sıla, 4; Ahmed b. Hanbel II, 216.

Ed-Durru'l-Mensur, VI, 97.

Bursevî, VIII, 206-207.

Buhârî Edebu'l-Müfred, I, 207; İbn Hibban, Sahih, XIII, 73

Kurtûbî, XVI, 262-263.

Zemahşeri, Keşşaf, III, 566; Tacu'l-Usul, V, 59.

Bkz. Kurtûbî XVI, 266; Elmalılı, VII 206.

Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 49/3; Ebu Davut, Edeb, 63; İbn Mace, Edeb, 35.

Kurtûbî, XVI, 264.

Bursevî, VIII, 208.

Enam 6./82

Râzi, XX, 227-228.

Kur'an Yolu, V, 95.

Buhârî Edeb, 44.

Kurtûbî, XVI, 265'de Maverdi, Nuket, V, 33'ten alıntı yapmıştır.

Kurtûbî, XVI, 264-265.

Bkz. Tirmizî, Kıyamet, 53.

Râzi, XX, 228.

Elmalılı, VII, 206.

Bursevî, VIII, 208.

Said Havva, XIV, 35.

Bkz. İbn Kesir, XII, 7418; Kurtûbi, XVI, 267-268. Müfessirlerin çoğu, âyetin sebeb-i nuzûlü olarak bu hadisi zikretmelerine rağmen, hadisin net bir kaynağı verilmemiştir

Kurtûbî, XVI, 267-268.

Kur'an Yolu, V, 96.

Bursevî, VIII, 209.

Elmalılı, VII, 207-208.

Nur, 24/12.

Buhârî, Tevhid 15,35; Müslim, Tevbe 1, Zikir 2, 19; Tirmizî, Zühd 51, Daavat 131; İbn Mace, Edeb 58; Ahmed b. Hanbel II, 251, 315, 391…

Müslim, Cennet 81,82; Ebu Davud, Cenaiz 13; İbn Mace, Zühd 14; Ahmed b. Hanbel, III, 293, 315, 325, 330, 334, 390.

Bkz. Kurtûbi, XVI, 269; Elmalılı, VII, 207-208; Bursevî, VIII, 209-210; Mevdûdi, V, 26-27.

Müslim, Birr 32, Ahmed b. Hanbel, III, 491.

Buhâri, Edeb 58, Ferâiz 2; Müslim, Birr 28.

Bkz. Kurtûbi, XVI, 270; Bursevî, VIII, 210.

Kurtûbi, XVI, 268.

Kur'an Yolu, V, 96.

Tirmizî, Birr 83.

Buhârî, Mezalim 3; Müslim, Birr 58.
Tirmizî, Birr 20
Bakara, 2/189.
Nur, 24/27.
Elmalılı, VII, 208.
Ebu Davud, Edeb 44.
Bkz. Mevdûdi, V, 418.
Müslim, Birr 70; Tirmizî, Birr 23.
Beyhâkî, es-Sünenü'l-Kübra, X, 210.
Beyhâkî, Şuabu'l-İman, No: 6740, 6741, 6742.
Elmalılı, VII, 209-210.
Beyhâki, Şuabu'l-İman, V, 317.
Buhârî, Mezalim, 10.
Kütüb-ü Sitte, XIII, Gıybet ve Nemime.
Şûra, 42/44.
Hucurât, 49/10.
Râzi, XX, 230-231.
Kurtûbî, XVI, 274'de Hennad, Zühd, II, 573; Deylemi, Firdevs, IV, 77.
Bkz. Kurtûbî, XVI, 274.
Ebu Dâvud, Edeb 35.
Ebu Dâvud, Hudud 24.
Müslim, Talak, 6. Tirmizî, Nikah, 38, Ebû Dâvûd, Nikah: 16 2080,
Mevdûdî, V, 420.
Nisa, 4/48.
Bkz. Elmalılı, VII, 210-211.
Mücadele, 58/11.
Bkz. Kurtûbî, XVI, 281-282.
Râzi, XX, 233.
Elmalılı, VII, 212.
Tirmizî, Menakıb 75; Ebu Dâvud, Edeb 110; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 361.
Elmalılı, VII, 212.
Zariyat, 51/56.
Râzi, XX, 235-236.
Râzi XX, 37.
Al-i İmran, 3/102.

Necm, 53/32, Ayrıca Bkz. Al-i İmran, 3/76; Tevbe, 9/4, 7; Hac, 22/37.

Tirmizî, Kıyamet 19; İbn Mace, Zühd 24.

Buhârî, Buyu' 2, İman 39; Müslim, Musâkat 107; Ebu Davud, Buyu' 3.

Fâtır, 35/28.

Elmalılı, VII, 212-214.

Tirmizî, Tefsir 49/5; Ebu Davud, Edeb 110,111.

Müslim, Zikir 72.

Müslim. Birr 33; İbni Mâce, Zühd 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 284-285, 539.

Ahmed b. Hanbel, Müsned V, 411.

Râzi, XX, 239

İmam Suyûtî, Camiu's-sağîr, 8525, Beyhâkî,

Bkz. Zuhayli, XIII, 485-490.

Buhârî, Nikâh 16; Müslim Redâ 15, fiten 86; Tirmizî, Nikah 4; Nesâî, Nikâh 10, 13; Ebu Dâvud, Nikah 2; Îbn Mâce, Nikâh 6, 38; Dârimî, Nikâh 4; Ahmed b. Hanbel, I, 92, 457, II, 428, IV, 92, 153, 377.

Kurtûbî, XVI, 292.

Râzi, XX, 239.

Sâbûnî, VI, 134.

Nisa, 4/94.

Mürâî: İkiyüzlü, olduğunun aksine kendisini iyi gösteren, gösteriş yapan, riyâkâr. Mürâînin (riyâ sâhibinin) üç alâmeti, işâreti vardır: Yalnız iken tenbel olur; İnsanlar arasında çalışkan ve hareketli olur; Övüldüğü zaman çok, zemmedildiği-kötülendiği zaman az çalışır. (Hazret-i Ali)

İbâdetin âfeti; riyâ ile başkalarının işitmesi için ve Allah Teâlâ'dan başkası için yapmaktır (Abdullah-ı İsfehânî)

Râzi, XX, 240.

Elmalılı, VII, 215.

İbn Kesir, XIII, 7424.

Buhârî, İman, 19; Müslim, İman, 236, 237.

Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali, II, 1773.

Râzî, XX, 241.

Bakara, 2/131.

Âli İmran, 3/19.
Yusuf, 12/101.
Elmalılı, VII, 215.
Râzî, XX, 242.
Bursevî, VII, 215.
Said Havva, XIV, 67.
Elmalılı, VIII, 216.
Bkz. Sabûnî, VI, 135.
Bkz. Râzi, XX, 241-243
Fussilet, 41/30.
Bursevî, VIII, 216.
Elmalılı, VII, 217.
Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ', I, 425.
Tirmîzî, Cihad, 2
Nahl 16/125.
Furkan, 25/52
İbn Mâce, Fiten, 20.
Nisa, 4/95.
Buhârî, İman, 17.
Buhârî, Cihad, 2
Elmalılı, VII, 217.
Sâbûni, VI, 135
Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 8; İbn Kesir, XIII, 7425.
Buhârî, Cihad, 15; Müslim, İmaret, 149-151.
Hicâzî, V, 623-624.
İbn Kesir, XIII, 7426.
Bursevî, VIII, 216-217.
Râzi, XX, 244.
İbn Kesir, XIII, 7426.
Esbab-ı Nüzûl, II, 831; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, II, 137.
Al-i İmran, 3/164.
İbrahim, 14/11.
Elmalılı, VII, 217-218.
Bursevî, VIII, 217-218
Elmalılı, VII, 218.
Tevbe Sûresi 9/79: *"Sadakalar hususunda, müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip*

onlarla alay edenler var ya, Allah işte onları maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için elem verici azap vardır."

Said Havva, XIV, 68-69.

Kaynak Eserler

ABDU'L-BAKÎ, Muhammed Fuat, ***el-Mu'cemu'l-Müfehres,*** Daru'l-Fikr, Beyrut 1994.

AĞIRAKÇA, Prof. Dr. Ahmed, ***Şamil İslam Ansiklopedisi,*** Akit Yay.

AHMED B. HANBEL, Ebu Abdullah Eş-Şeybani, ***Müsned.***

ALİYYU'L-KARİ, el-Herevî el-Hanefî, ***Şerh-u eş-Şifa',*** Tsh. Abdullah Muhammed el- Halilî, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2001.

AYKAN, Recep, ***Kur'an Fihristi,*** Pınar Yayınları, İstanbul, Ocak 1997.

AYVERDİ, İlhan, ***Misalli Büyük Türkçe Sözlük,*** Kubbealtı, İstanbul, Ocak 2011.

BEDİR, Prof. Dr. Ahmet, ***Kur'ân-ı Kerim Atlası,*** Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

BEĞAVÎ, ***Tefsîru'l-Beğavî,*** Daru'l-Mağrife, Beyrut-Lübnan, 1992.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, ***Kur'anı Kerim'irı Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri,*** Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail El-Buhârî, ***el-Camiu's-Sahîh.***

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, ***Rûhu'l-Beyarı Tefsiri (Muhtasar),*** Çev. Abdullah Öz vd., Damla Yayınevi, İstanbul, 1997/2.

CANAN, Prof. Dr. İbrahim, ***Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi,*** Akçağ Yayınları, Ankara 1988.

CERRAHOĞLU, Prof. Dr. İsmail, ***Tefsir Usûlü,*** Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Nisan 2007.

ÇETİNER, Prof. Dr. Bedreddin, ***Esbâb-ı Nüzul,*** Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed ed-Dârimî, ***Sürıenü'd-Darimî,*** İstanbul 1981.

DEMİRCİ, Prof. Dr. Muhsin, ***Tefsir Usûlü,*** İFAV, İstanbul, Ekim 2007.

Kur'ân Tarihi, İFAV, İstanbul, Ocak 2010.

Tefsir Tarihi, İFAV, İstanbul, Ocak 2008.

Tefsir Terimleri Sözlüğü, İFAV, İstanbul, Kasım 2009.

DEVELLİOGLU, Ferit, ***Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik*** **Lügat**, Aydın Yayınevi, Ankara 2010.

EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'âs b. İshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el- Ezdî es-Sicistânî, ***Sünenü Ebu Davud,*** İstanbul 1981..

EBÛ HALİL, Dr. Şevki, ***Kur'an Atlası,*** Ter. Dr. Enver Arpa, Fecr Yayınevi, Ankara, Mayıs 2007.

EBU HAYYAN, ***Bahru'l-Muhît,*** Beyrut 1983.

EBU'S-SUÛD EFENDİ, ***Ebu's-Suûd Tefsîri,*** Ter. Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2006.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, ***Keşfu'l-hafa ve muzîlu'l-ilbâs,*** Beyrut 1351.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l Fadl Muhammed, ***Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri Kurâni'l-Azîm ve Seb'il Mesânî,*** Thk. Ali Abdulbari Atiyye, Daru'l-Kütübü'l-ilmiyye, Beyrut 1994.

el-BEYHAKÎ, Ebûbekir, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, ***Kitâbü's-sünene-i'l-kübrâ,*** Dâru'l- ma'rife, Beyrût, 1413/1492.

el-BÛTİ, Prof. Dr. Said Ramazan, ***Fıkhu's-Siyre,*** Ter. Ali Nar ve Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, Ekim 1987.

el-HAKİM, ***el-Müstedrek.***

el-HEYSEMİ, Nûruddîn Ali b. Ebî Bekr, ***Mecmeu'z-zevâid,*** Beyrut, 1967.

ELMALILI, M. Hamdi Yazır, ***Hak Dini Kur'an Dili,*** Sad. Heyet, Azim Yayıncılık, İstanbul t.y.

es-SUYÛTÎ, ***ed-Durru'l-Mansûr,*** Beyrut 1985, *

Lübanü'n-nukûl fi esbâbü'n-nüzûl, Beyrut.

Eş-Şevkanî, ***Neylü'l-Evtâr,*** Tah. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk, Dâru İbn Cevzî, Riyâd, 1427/2006.

et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, ***Taberî Tefsîri,*** Ter. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

FAHRUDDÎN ER-RÂZÎ, ***Tefsîr-i Kebîr - Mefâtîhu'l-Gayb,*** Ter. Doç. Dr. Suat Yıldırım, Akçağ y., Anlara 1988.

HEYET, el-Mu'cemu'l-Vasît.

HEYET, ***İslam Ansiklopedisi,*** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988...

HİCAZÎ, Prof. Dr. Muhammed Mahmud, ***Furkan Tefsîri,*** Ter. Mehmet Keskin, İlim Yayınları, İstanbul t.y.

İBN HACER el- ASKALANÎ, ***Bulûğûl-meram,*** Tercüme ve Şerhi A.Davutoğlu, İstanbul 1967.

İBN HİBBAN, ***el-İhsârı fî takribi sahîhi İbn Hibban,*** Beyrut 1988.

İBN HİŞAM, ***Es-Sîretü'n-nebeviyye,*** Mısır 1936.

İBN KESÎR, ***Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri,*** Çev, Dr. Bekir Karlığa ve Dr. Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, istanbul 1988.

İBN KESÎR, ***Tefsîru İbn Kesîr,*** Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.

İBN MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kavzînî, ***es-Sünen.***

İBN SA'D, ***et-Tabakâtu'l-kübra,*** Beyrut, 1960.

İMAM GAZZÂLÎ, ***İhyâu Ulûmi'd-Din,*** Ter. -Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, istanbul t.y.

İMAM HAFIZ EL-MÜNZİRÎ, ***Tergib ve Terhib,*** Ter. A. Muhtar Büyükçınar, Huzur Yayınları, İstanbul t.y.

İMAM KURTUBÎ, ***el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,*** Ter. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul 1997.

İMAM MALİK, ***Muvatta.***

KADI İYAZ, ***eş-Şifa',*** Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut-Lübnan t.y.

KANDEMİR, Prof. Dr. Yaşar ve diğerleri, ***Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kurân-ı Kerîm Meâli,*** İFAV, istanbul 2010.

KARAMAN, Prof. Dr. Hayreddin, v.d., ***Kur'an Yolu,*** Diyanet İşleri Başkanlığı .yayınları, Ankara 2006.

KONYALI MEHMED VEHBİ, ***Hülâsat'ül Beyan - Büyük Kur'an Tefsîri,*** Üçdal Neşriyat, İstanbul t.y.

KOKSAL, M. Âsim, ***İslam Tarihi,*** Koksal Yayıncılık, İstanbul 2004.

KUTUB, Prof. Seyyid, ***Fî Zılâlî'l-Kur'an,*** Ter. M. Emin Saraç v.d., Hikmet Yayınları, İstanbul t.y.

MEVDUDÎ, ***Tefhîmu'l-Kur'an,*** Ter. Muhammed Han Kayanî v.d., İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

MEVLÂNÂ ŞİBLÎ NUMÂNÎ, ***Son Peygamber Hz. Muhammed,*** Çev. Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, ***Kur'an Terimleri Sözlüğü (el-Eşbâb ve'n-Nezâir fi'l- Qur'âni'l-Kerîm),*** Ter. M.Beşir Eryarsoy, işaret Yayınları, İstanbul 2004.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccac el-Kureyşî, ***es-Sahîh.***

NESAİ, Ebû Zekeriyya Yahya b.Şeref en-Nevevî, ***es-Sünen.***

Efendimizin Dilinden Dualar ve Zikirler (Amelü'l-yevm Ve'l-leyle), Ter
Nâim Erdoğan,İz Yayıncılık, İstanbul 2008.
NURBAKİ, Dr. Halûk, ***Kur'an-ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler,*** Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
PAKİŞ, Dr. Ömer, ***Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Tefsir Metodu,*** Yeni Akademi Yayınları, İzmir, Mayıs 2007.
SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, ***Safvetü't-Tefâsîr,*** Ter. ve Thc. Prof. Dr. Sadreddin Gümüş ve Yrd. Doç Dr. Nedim Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
Ahkâm Tefsiri, Ter. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, y.y., t.y.
SAFİYYURRAHMAN MÜBAREK FURİ, ***Peygamberimizin Hayatı ve Daveti,*** Çev. Dr. H. İbrahim Kutlay, Risale Y., İstanbul 2007.
SAİD HAVVA, ***el-Esas ,fi't-Tefsîr,*** Ter. M. Beşir Eryarsoy v.d., Şamil Yayınevi, İstanbul, Ağustos 1989.
SAİD NURSÎ, ***İşârâtü'l-İ'caz,*** Ter. Abdulmecid Nursi, Tenvir Neşriyat, y.y., t.y.
SOFUOĞLU, Mehmed, ***Tefsire Giriş,*** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
SUYUTİ, Celaiuddîn Abdurrahman, ***el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,*** Beyrut t.y.
ŞEYH MANSUR ALİ NASİF, ***Et-Tacu'l-Câmiu'l-Usul Fi ehadisi'r Resul,***
TİRMİZİ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizi, ***es-Sünen.***
TOPBAŞ, Osman Nûri, ***Nebiler Silsilesi,*** Erkam Yayınları, istanbul 2004.
Hazret-i Muhammed Mustafa, Erkam Yayınları, İstanbul 2005.
YAVUZ, A. Fikri, ***İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred),***
Sönmez Neşriyat.
YEĞİN, Abdullah v.d,, ***Osmanlıca Lügat,*** Türdav İstanbul 1986.
ZUHAYLÎ, Vehbe, ***Tefsiru'l-Münir,*** Risale y., İstanbul Eylül 2007.
et'Tefsîru'l-Vecîz, ***Daru'l-Fikr, Şam-Suriye,*** h.1427.